

Materijalne reparacije za povrede ljudskih prava u prošlosti

Praksa sudova u Republici Srbiji

Fond za humanitarno pravo

Fond za humanitarno pravo

Materijalne reparacije za povrede ljudskih prava u prošlosti

Praksa sudova u Republici Srbiji

I Uvod

Reparacije su mere koje primenjuju post-konfliktna društva da bi ispravila različite tipove štete koje su žrtve¹ pretrpele usled izvesnih krivičnih dela počinjenih od strane ranije vlade i njenih institucija. Cilj reparacija je pravda za žrtve. Za veliki broj žrtava reparacije su najopipljivija manifestacija napora društva da ispravi štetu koju su pretrpele. Reparacije se dele na materijalne i simbolične. Mogu da budu individualne i kolektivne. Ostvaruju se neposredno na osnovu zakona (administrativno) ili sudskim putem.

U ovom izveštaju govorimo o ostvarivanju materijalnih reparacija sudskim putem, razmatranjem pravne regulative i postupanja sudova u slučajevima koje je pokrenuo Fond za humanitarno pravo (FHP).

II Reparacije na osnovu sudskih odluka

U Republici Srbiji, jedini mehanizam koji žrtvama kršenja ljudskih prava u prošlosti [u daljem tekstu: žrtvama] daje pravo na materijalnu podršku je Zakon o pravima civilnih invalida rata². Međutim, zakon se odnosi samo na žrtve – državljane Srbije nad kojim su nasilje izvršili pripadnici neprijateljske strane u oružanim sukobima, a isključuje žrtve nedela koja su počinili pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije, Jugoslovenske Narodne Armije (JNA) i Vojske Jugoslavije (VJ), bilo da se radi o državljanima Srbije ili ne³.

U nedostatku programa reparacija, žrtve pokušavaju da svoje pravo na materijalno obeštećenje ostvare u sudskim postupcima protiv Republike Srbije, pozivajući se na odgovornost države za akte pripadnika njenih oružanih snaga. Po pravilu, organizacije za ljudska prava pokreću postupke u ime žrtava. Same žrtve retko podnose tužbe – zbog straha, nepoverenja u sudove i zbog toga što su usluge advokata skupe.

1 „Termin ”žrtva” podrazumeva osobu koja je, individualno ili kolektivno, pretrpela štetu, uključujući fizičku povredu ili mentalno oštećenje, emocionalnu patnju, finansijski gubitak ili značajno umanjenje svojih fundamentalnih prava, kroz dela ili propuste koji predstavljaju teško kršenje međunarodnog krivičnog zakona ili teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Termin ”žrtva” takođe uključuje, tamo gde je to primenljivo, neposrednu porodicu ili izdržavane članove porodice direktne žrtve i osoba kojima je naneta povreda u pokušaju da pomognu žrtvama u nevolji ili da spreče viktimizaciju”, Osnovni principi i smernice prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 60/147 od 16.12.2005. godine

2 “Službeni glasnik RS”, br. 52/96.

3 Više o administrativnim reparacijama u Srbiji videti u *Vodiču kroz reparacije*, FHP, 2010.

I. Pravni osnov ostvarivanja prava na reparacije sudskim putem⁴

Ustav i zakoni Republike Srbije propisuju odgovornost države za “štetu” koju njeni organi prouzrokuju tokom vršenja svojih funkcija. Ta šteta obuhvata materijalnu štetu na imovini ali i nematerijalnu štetu” koju zakon definiše kao “nanošenje drugom fizičkog ili psihičkog bola ili straha”⁵.

Ustav Republike Srbije⁶

Član 35: *Ko je bez osnova ili nezakonito lišen slobode, pritvoren ili osuđen za kažnjivo delo ima pravo na rehabilitaciju, naknadu štete od Republike Srbije i druga prava utvrđena zakonom. Svako ima pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ, imalac javnog ovlašćenja, organ autonomne pokrajine ili organ jedinice lokalne samouprave. Zakon određuje uslove pod kojima oštećeni ima pravo da zahteva naknadu štete neposredno od lica koje je štetu prouzrokovalo.*

Član 22: *Svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale.*

Zakon o obligacionim odnosima⁷

Član 172: *Pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija.*

Član 180: *Za štetu nastalu smrću, telesnom povredom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičkog lica usled akata nasilja ili terora, kao i prilikom javnih demonstracija i manifestacija, odgovara država čiji su organi po važećim propisima bili dužni da spreče takvu štetu.*

Obaveza države da žrtvama obezbedi pravičnu materijalnu nadoknadu je regulisana i međunarodnim konvencijama, koje su integrisane u domaći pravni sistem: Konvencijom protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih

⁴ Više o pravnim aktima relevantnim za sudsko ostvarivanje prava na reparacije videti u *Vodiču kroz reparacije*, FHP, 2010.

⁵ Više o oblicima štete videti u *Vodiču kroz reparacije*, FHP, 2010.

⁶ “Službeni glasnik RS”, br. 98 od 10. novembra 2006.

⁷ “Sl. list SFRJ”, br. 29/78, 39/85, 57/89 i 31/93.

kazni ili postupaka, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, Međunarodnom konvencijom o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁸.

2. Karakteristike sudskih postupaka za ostvarivanje materijalnih reparacija

Fond za humanitarno pravo (FHP) je u prošlosti pred sudovima u Srbiji zastupao preko 1000 žrtava kršenja ljudskih prava u predmetima protiv Republike Srbije zbog njene odgovornosti za ratne zločine, torturu, neosnovana hapšenja i nezakonit pritvor koje su izvršili pripadnici MUP-a Srbije, JNA i VJ.

Do 2010. godine, svi postupci za materijalne reparacije odvijali su se pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu, a nakon stupanja na snagu seta pravosudnih zakona, početkom 2010. godine, postupci su preneti u nadležnost Prvog osnovnog suda u Beogradu odnosno Višeg suda u Beogradu. U svim slučajevima u kojima je u ime žrtava podneo tužbe za naknadu štete, FHP je, preko svojih advokata, zastupao žrtve.

2.1. Teret dokazivanja

5

Da bi dokazali da su bili izloženi nasilju od strane pripadnika MUP-a, JNA i VJ, te da odgovornost zbog tih nedela snosi i država Srbija, sudovi često traže od žrtava da prilože pravosnažne krivične presude kojim je utvrđena odgovornost optuženih pripadnika MUP-a, JNA ili VJ. Osim toga, sudovi zahtevaju od žrtava da prilože lekarska uverenja iz vremena kada su preživeli nasilje ili druge dokaze koji na direktan način potvrđuju njihove navode o povredama.

Osim u retkim izuzecima, sudovi ne uvažavaju prirodu i obim kršenja ljudskih prava tokom devedesetih, zbog čega ne prihvataju činjenicu da je žrtvama bilo nemoguće da u takvim okolnostima prikupe dokaze o povredama koje su im nanete. Osim toga, sudovi ne uvažavaju opštepoznatu činjenicu da je u Srbiji gotovo zanemarljiv broj optuženih počinitelaca ratnih zločina i prekršioca teških povreda ljudskih prava iz redova MUP-a Srbije, JNA i VJ, zbog čega su pravosnažne krivične presude veoma retke.

⁸ Više o međunarodnim dokumentima koji propisuju obavezu pružanja reparacija videti u *Vodiču kroz reparacije*, FHP, 2010.

Primeru radi, sudovi žrtvama kršenja ljudskih prava u Sandžaku tokom devedesetih, nalažu da podnesu lekarske nalaze u kojima su konstatovane povrede nastale torturom, iako i same žrtve i njihovi članovi porodica svedoče o tome da su lekari u to vreme, zbog straha od policije, odbijali da konstatuju da su povrede nastale batinanjem (videti slučaj Fehrata Suljića). U istim predmetima, sudovi zahtevaju podnošenje pravosnažnih krivičnih presuda protiv policajaca, i pored toga što je opšte poznato da su za stotine slučajeva kršenja ljudskih prava u Sandžaku do sada procesuirana samo četvorica pripadnika MUP Srbije, od kojih su dvojica oslobođena a dvojica su nakon izrečene kazne nastavili da rade u policiji⁹.

2.2. Tumačenje odredaba o zastarelosti na štetu žrtava

Osnovni principi i smernice prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja ljudskih prava, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija¹⁰:

IV. Zastarelost. Tamo gde je to predviđeno primenjivim ugovorom ili je sastavni deo drugih međunarodnih pravnih obaveza, odredbe o zastarelosti neće se primenjivati na teška kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava koje predstavljaju zločine na osnovu međunarodnog prava.

6

Rokovi zastarelosti za ostvarivanje materijalnih reparacija sudskim putem propisani su odredbama 376 i 377 Zakona o obligacionim odnosima:

Član 376: *Potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kad je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo.
U svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od kad je šteta nastala.*

Član 377: *Kad je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja.
Prekid zastarevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarevanja zahteva za naknadu štete.*

⁹Videti saopštenje Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda od 11.02.2009: *Opštinski sud u Novom Pazaru oslobodio policajce koji su brutalno zlostavljali Sulju Muratovića i Mustafu Džigala 1994. godine u Novom Pazaru*, i saopštenje FHP-a od 18.07.2007: *Novčana kompenzacija zbog torture u OUP Prijepolje 1994.*

¹⁰ Rezolucija br. 60/147 od 16.12.2005.

Međutim, sudovi (prvostepeni, drugostepeni i vrhovni) se u praksi pozivaju na Pravno mišljenje Vrhovnog suda Srbije (VSS)¹¹ prema kojem se potraživanje obeštećenja od države ograničava na rok od tri godine, odnosno pet godina (član 376 ZOO), iako zakon propisuje da se u slučajevima kada je šteta nastala kao posledica izvršenja krivičnog dela (što podrazumeva sve slučajeve teških kršenja ljudskih prava) potraživanje obeštećenja od odgovornog lica može tražiti u rokovima u kojima zastareva krivično gonjenje (član 377 ZOO).

i. Ovakvo tumačenje odredaba o zastarelosti u suprotnosti je sa Ustavom i zakonom, ali i sa međunarodnim standardima ljudskih prava:

ii. Prosto jezičko tumačenje spornih odredaba (član 376 i 377 ZOO) ne ostavlja mesta sumnji da zakon s razlogom koristi pojam „odgovorno lice“, koji je pravno gledano širi od pojma „počinilac krivičnog dela“.

Ustavni sud Srbije je u julu 2011. godine utvrdio da, u slučajevima kada postoji pravosnažna krivična presuda kojom je počinilac proglašen odgovornim za neko krivično delo, „zahtev za naknadu štete prema svakom odgovornom licu, a ne samo prema štetniku, zastareva kada istekne vreme određeno za krivično gonjenje“¹².

iii. VSS je u jednom ranijem Pravnom shvatanju donetom povodom razmatranja zastarelosti prava na obeštećenje pripadnika bivše JNA zauzeo suprotno stajalište, iako se radi o identičnim pravnim situacijama¹³.

vi. VSS je u nekim svojim presudama prihvatio da se rokovi iz člana 377. primenjuju i prema nekim pravnim licima (na primer osiguravajućim društvima) te nema mesta zaključku da se pojam „odgovorno lice“ može odnositi samo na počinioca krivičnog dela.

Posebno flagrantno kršenje prava žrtava na reparacije zbog navodne zastarelosti nalazimo u slučajevima ratnih zločina, za koje su pripadnici oružanih snaga Republike Srbije osuđeni pravosnažnim krivičnim presudama (predmeti *Podujevo I i II*).

11 Pravno shvatanje Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije utvrđeno na sednici od 10.02.2004. U novembru 2004, Međunarodna mreža pomoći (IAN), Beogradski centar za ljudska prava i FHP podneli su VSS-u inicijativu za izmenu spornog pravnog shvatanja, ali ona do danas nije razmatrana.

12 Su broj: I-400/1/3-11.

13 Građansko odeljenje VSS je 27.12.1999. usvojilo stav da je „šteta“ koju su pretrpeli pripadnici bivše JNA u oružanim sukobima sa „paravojnim formacijama“ bivših republika SFRJ prozrokovana krivičnim delom oružane pobune, pa njeno potraživanje zastareva u roku od 15 godina, koliki je rok za zastarelost krivičnog gonjenja za oružanu pobunu.

Uprkos rigidnom tumačenju odredaba o zastarelosti, sudovi su u retkim slučajevima obavezali državu da isplati odštetu žrtvama nad kojim su nasilje izvršili pripadnici vojske i policije Republike Srbije kod kojih je dijagnostifikovan posttraumatski stresni poremećaj (PTSP)¹⁴, ali uz uslov da su žrtve tužbu podnele u roku od tri godine od dana saznanja da boluju od ove teške bolesti¹⁵.

Od demokratskih promena 2000. godine, sudovi u Srbiji su, pozivajući se na zastarelost, odbili desetine tužbenih zahteva koje je FHP podneo protiv države u ime žrtava čiji su članovi porodice stradali kao žrtve ratnih zločina, kao i u ime žrtava torture, nezakonitog pritvora i drugih teških kršenja ljudskih prava.

2.3. Odnos državnih organa prema žrtvama

Tokom sudskog postupka, žrtve su često izložene neprimerenim pitanjima, vređanju i nipodaštavanju od strane pojedinih sudija i Republičkog javnog pravobranilaštva¹⁶.

2.3.1. Neprimereno ponašanje sudija

8

U postupku pred Prvim opštinskim sudom, u kojem FHP zastupa Isufa Isufija i još četiri žrtve torture i nezakonitog pritvora, sudija je tokom ispitivanja pitala žrtvu, Isufa Isufija, da li je on „terorista“. U postupcima u kojima advokati FHP-a zastupaju bivše logoraše Šljivovice i Mitrovog Polja, neke sudije su otvoreno iznosile svoje lične stavove da logoraši ne govore istinu i da je u kritično vreme „i situacija u Srbiji bila veoma loša“.

Prema žrtvama iz ruralnih krajeva, koje su manje obrazovane, sudije pokazuju nestrpljenje tokom njihovog svedočenja i požuruju ih da završe sa davanjem iskaza. U situacijama kada žrtve ne razumeju pitanje sudija, oni im se obraćaju povišenim tonom. Tokom ispitivanja Fehrata Suljića (strana 8), sudija je sa

14 Posttraumatski stresni poremećaj (F43) je „stanje teške anksioznosti koji se javlja posle izlaganja bilo kom događaju koji dovodi do psihičke traume. Ovaj događaj može da podrazumeva pretnje smrću određenoj osobi ili njoj bliskom licu, pretnje po sopstveni ili tuđ fizički, seksualni ili psihološki integritet, a koje ta osoba doživljava traumatično.“ (Američka asocijacija psihijatarata, *Dijagnoza i statistički priručnik mentalnih bolesti*, 1994.)

15 Momenat kada je žrtva saznala da boluje od ove teške bolesti za sud predstavlja trenutak kada je žrtva saznala za „štetu“ te od tog dana počinje teći rok od tri godine za podnošenje tužbe (propisan članom 376).

16 Republičko javno pravobranilaštvo je zakonski zastupnik u svim postupcima pred sudovima i drugim organima kada je u pitanju pravna zaštita imovinskih prava i interesa Republike Srbije, njenih organa i organizacija. (član 9 Zakona o javnom pravobranilaštvu)

podsmehom reagovala na njegovo objašnjenje da je povrede od torture lečio na način na koji to rade ljudi u njegovom kraju – uvijanjem u ovčiju kožu.

Sudije i zapisničari često pogrešno izgovaraju imena i prezimena žrtava albanske i bošnjačke nacionalnosti. Događa se da pojedine sudije po nekoliko puta traže od žrtava da navedu ime oca i druge lične podatke, što kod žrtava stvara nelagodu. Prilikom unošenja iskaza žrtve i svedoka u zapisnik, sudije skraćuju njihove iskaze ili ih diktiraju u značajno izmenjenom obliku, izostavljajući ključne delove, koje unose tek na uporno insistiranje advokata FHP-a.

U predmetu *Podujevo II* (strana 38), žrtve su bile izložene bezobzirnim zahtevima sudije. Naime, tri devojčice, koje su preživele streljanje svojih majki, sestara i braće, saslušane su pred Prvim opštinskim sudom pre nego što je predmet prešao u nadležnost Višeg suda u Beogradu, u maju 2010. Sudija Vesna Opačić, koja je predsedavala sudskim većem Višeg suda, naložila je ponovno saslušanje devojčica, iako je advokat FHP-a ukazao da po Zakonu o parničnom postupku u ovom slučaju ponovno saslušanje nije obavezno, da su žrtve dale iscrpne iskaze pred ranijim većem, da postoji dovoljno drugih dokaza priloženih uz tužbu (krivična presuda protiv pripadnika MUP-a, obimna medicinska i foto dokumentacija o vrstama i ozbiljnosti povreda, kao i o toku njihovog lečenja). Sudija Opačić je ostala pri odluci da žrtve ponovo saslušaju uz obrazloženje da hoće da im postavi „još par pitanja“.

2.3.2. Nep priznavanje žrtava od strane Republičkog javnog pravobranilaštva

U predmetu *Podujevo I* (strana 38), Republičko javno pravobranilaštvo (u daljem tekstu: Pravobranilaštvo) je na tužbu porodica 14 streljanih albanskih žena i dece, odgovorilo da je njihov tužbeni zahtev „previsok“. Na tužbu koju su protiv države Srbije podnela deca koja su u tom zločinu zadobila trajne fizičke povrede i traume koje će lečiti celog života, Pravobranilaštvo je odgovorilo da taj zločin nije uperen protiv ustavnog uređenja države i da zbog toga žrtvama ne duguje obeštećenje.

U postupcima u kojima FHP zastupa srpske izbeglice iz Hrvatske koje je MUP Republike Srbije 1995. godine prinudno mobilisao i predao Srpskoj dobrovoljačkoj gardi Željka Ražnatovića Arkana (strana 9), Pravobranilaštvo je u odgovoru izrazilo sumnju da se prinudno mobilisanim izbeglicama moglo

desiti nešto loše time što su odvedeni na teritoriju Republike Srpske Krajine i predati srpskim organima.

FHP se u ime većine žrtava kršenja ljudskih prava pre podnošenja tužbe obratio Pravobranilaštvu sa zahtevom za vansudsko poravnanje. Pravobranilaštvo je samo u retkim slučajevima u zakonskom roku od tri meseca odgovorilo na zahteve FHP-a, i to uvek negativno. U većini slučajeva, Pravobranilaštvo žrtve i FHP nije udostojilo odgovora.

2.4. Visina obeštećenja

U slučajevima u kojima je na osnovu pravosnažne presude država obavezana da žrtvama isplati odštetu, visina te odštete je po pravilu neprimereno niska i predstavlja pre uvredu nego pravednu satisfakciju za povrede i patnje koje su žrtve preživele.

Takođe, uočljiva je i nesrazmera između odštete koje žrtve torture i ratnih zločina dobijaju i odštete koje dobijaju neki bivši politički ili vojni funkcioneri Republike Srbije¹⁷.

10

2.5. Dugo trajanje sudskih postupaka

Postupci za ostvarivanje reparacija traju u proseku pet godina a ima primera da traju i duže od 13 godina. U nekim predmetima na početak suđenja se čeka više od godinu dana, dok je u nekim, između dva ročišta proteklo više od dve godine i to zbog „sprečenosti“ sudije. Ima primera da su neke žrtve umrle pre kraja sudskog postupka¹⁸.

Zbog reforme pravosuđa, u pojedinim predmetima došlo je do promena sudija i sastava sudskog veća zbog čega su postupci morali početi iznova. Takođe, od kraja 2009. do sredine 2010. godine, pravosudni sistem u Srbiji bio je gotovo blokiran reformom pravosuđa tokom koje su svi predmeti (osim onih hitnih u krivično-pravnoj materiji) mirovali.

¹⁷ Bivšem načelniku Službe Vojne bezbednosti, Aci Tomiću, sud je dosudio naknadu od 6.000.000 RSD za 100 dana provedenih u pritvoru tokom vanrednog stanja i policijske akcije „Sablja“ 2003. godine, dok se Albancima koji su, u nehumanim uslovima i uz fizičko zlostavljanje, u nezakonitom pritvoru proveli između pet i petnaest meseci, dosuđuju odštete u iznosu od 40.000 do 600.000 RSD.

¹⁸ Tokom trajanja postupka umrli su žrtve policijske torture Hazbija Smajović iz Tutina i Sabit Bibić iz Sjenice.

2.6. Strah od pokretanja sudskih postupaka

Žrtve nedela koja su počinili pripadnici MUP-a Srbije, JNA i VJ plaše se da pokrenu sudske postupke za ostvarenje materijalnih reparacija jer su mnogi od počinilaca još uvek u aktivnoj službi. U Sandžaku žrtve i dalje viđaju na ulici policajce koji su ih tukli tokom akcija pretresa kuća, devedesetih godina.

III Predmeti u kojima je FHP zastupao žrtve

I. Slučaj Logori Šljivovica i Mitrovo Polje¹⁹

Nakon masakra u Srebrenici [11-15. juli 1995. godine], Vojska Republike Srpske (VRS) je napala Žepu, drugu zaštićenu zonu UN u istočnoj Bosni i Hercegovini (BiH)²⁰. Kada je 25. jula 1995. godine VRS ušla u zaštićenu zonu, među stanovnicima je nastala panika jer su do njih već stigle vesti o sudbini muškaraca iz Srebrenice nakon njene predaje jedinicama VRS. Konvoj sa ženama, decom i starima uspeo je da pređe na teritoriju pod kontrolom Armije BiH dok su muškarci iz Žepe, među kojima je bilo i izbeglica iz Srebrenice, Rogatice, Han Pijeska i Zvornika, krenuli u nekoliko pravaca.

Oko 1.500 muškaraca, civila i vojnika, krenulo je prema Srbiji, računajući da će odatle lakše preći u neku treću zemlju. Oni su, u periodu od 29. jula do 4. avgusta 1995. godine, preko šuma istočne BiH stigli na obalu Drine. Oni koji su imali oružje, ostavili su ga na obali a sa sobom su poneli namirnice, novac, dragocenosti, fotografije itd. U gupama koje su brojale od dvoje do devedeset ljudi, prelazili su Drinu splavovima, balvanima, čamcima ili su je preplivali.

I.I. Hapšenje izbeglica i odvođenje u logore

Nakon prelaska na teritoriju Srbije, pojedine grupe su se ulogorile uz obalu Drine dok su se druge odmah popele uz litice planine *Zvezda*. Nakon kraćeg vremena, pronašli su ih graničari VJ. Pripadnici VJ su im predočili da će biti

19 FHP je 26.09.2011. podneo Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije krivičnu prijavu protiv preko 50 pripadnika MUP, Državne bezbednosti Srbije (DB) i VJ, zbog ratnih zločina protiv ratnih zarobljenika počinjenih od kraja jula 1995. do 10. aprila 1996. godine nad preko 850 Muslimana iz Žepe i okolnih naselja Bosne i Hercegovine, u zarobljeničkim logorima Republike Srbije - Šljivovica i Mitrovo Polje.

20 Srebrenica i Žepa su Rezolucijom UN br.824 od 6. maja 1992. proglašene Zaštićenim zonama pod okriljem UN.

tretirani kao ratni zarobljenici. Pretresli su ih, nekima su oduzeli novac i lekove. Potom su ih okupili na jedno mesto i naredili im da sede pognutih glava. Neke grupe su čuvali pripadnici Vojne policije, koji su bili nasilni. U grupi koja je bila okupljena na planini *Zvezda*, vojnici su maltretirali a potom ubili Muju Hodžića, mladića iz Žepe.

Pripadnici VJ su zarobljene Bošnjake povelili u selo Jagoštica u opštini Bajina Bašta. Neke grupe zarobljenika morali su da trče od mesta gde su uhapšeni do Jagoštice, što je iznosilo nekoliko kilometara. Tokom puta, vojnici su pojedinim grupama naređivali da se zaustave i legnu na zemlju. Tada su ih vojnici tukli i maltretirali toliko da su zarobljenici strahovali da će ih streljati.

Zarobljene Bošnjake vojnici su dovodili na igralište osnovne škole u Jagoštici. Prostor su obezbeđivali pripadnici VJ, među kojima je bilo dosta vojnih policajaca ali su zarobljenici videli i civilne policajce. Sledilo je pretresanje, oduzimanje novca i dragocenosti. Potom su im naređivali da sede ili kleče i stave ruke iza glave. U tom položaju mnogi su proveli celu noć. Dok su zarobljenici sedeli, vojnici su ih udarali palicama, motkama, kundacima i puščanim cevima. Vređali su ih i pretili im. Oko njih je bilo dosta civila, koji su zarobljene Bošnjake slobodno tukli, pretili im i vređali ih.

12

Iz Jagoštice zarobljeni Bošnjaci su u grupama, vojnim kamionima, prebačeni u logore Šljivovica (opština Čajetina) i Mitrovo Polje (opština Aleksandrovac). Policajci su ih tukli dok su ulazili u kamione. U kamionima, u kojima nije bilo mesta za više od petnaestak ljudi, uvodili su po pedeset muškaraca. Ljudi su u kamionima, sa zavezanim ceradama, morali da stoje jedan uz drugog. Usled vrućine i nedostatka vazduha ljudi su padali u nesvest. Neki su pokušavali da naprave rupe na ceradi ali bi policajci, čim bi to primetili, zaustavljali kamion i udarali lopatama i palicama po ceradi. U kamionu se ugušio Edem Torlak iz Žepe.

1.2. Tretman zarobljenika u logorima

Oba logora obezbeđivali su pripadnici MUP-a Republike Srbije. Po ulasku u logor, zarobljenici su prolazili kroz špalir policajaca koji su ih tukli palicama, nogama, pesnicama i motkama. Nakon pretresa i oduzimanja ličnih stvari, policajci su ih popisivali, fotografisali a potom su ih sprovođili u sobe. Sobe su bile pretrpane. Ishrana je bila nedovoljna i neredovna. Logoraši su dobijali jedan obrok dnevno koji su morali pojesti za tri minuta. Oni koji bi poslednji završili sa obrokom, dobijali su batine. Tek posle mesec dana logorašima je bilo omogućeno da se okupaju. Većina logoraša je dobila šugu i vaši. Zbog dugih brada i kose, policajci

su provocirali logoraše, nazivajući ih „umetnicima“. Primoravali su ih da se krste i da pevaju četničke pesme kao uslov da ih puste u WC.

Zarobljeni Muslimani u logoru Šljivovica

Foto: Miloš Cvetković

Policajci su danonoćno ulazili u sobe gde su boravili logoraši, nasumice ih izvodili i batinali na najbrutalniji način – palicama, pesnicama, nogama, električnim kablovima, delovima armature, gvozdanim šipkama i granjem. Neki policajci su logorašima gasili cigarete po telu, terali ih da piju vodu u koju su prethodno sipali motorno ulje, stavljali su im crevo za vodu u anus a zatim kroz to crevo puštali vodu. Nekoliko logoraša bilo je seksualno zlostavljano. U logorima su od posledica torture umrli četiri logoraša.

Ispitivanje zarobljenika vršili su policajci u uniformi ili inspektori u civilu. Ispitivali su ih o ratu u Žepi, Armiji BiH, i batinama pokušavali da iznude njihova priznanja o njihovom navodnom učešću u zločinima nad Srbima. U logoru u Šljivovici, logoraši su ispitivani u sobi br. 4 a u Mitrovom Polju u objektu nedaleko od baraka, koji su policajci nazivali „Kota 805“. Logoraši su batinani i dok su vođeni na ispitivanje. Neki su ispitivani više od 20 puta. Neki policajci, koji su tukli zarobljenike tokom ispitivanja, uključivali su radio kako se ne bi čuli njihovi jauci.

U oba logora je postojala grupa zarobljenika koja je bila izdvojena od ostalih. To su bili ljudi za koje su policajci tvrdili da su se nalazili na visokim položajima u Armiji BiH ili u administraciji Žepe.

Pored mučenja, Bošnjaci su u logorima svakodnevno izlagani grubom poniženju i nehumanom tretmanu. Nekim logorašima policajci su naređivali da se međusobno tuku, da premeštaju veliko kamenje sa jednog mesta na drugo, da po celu noć trče po logorskom krugu, rade sklekove, da stoje u dvorištu i gledaju u sunce dok ne padnu u nesvest. Policajci su igrali igru „zuće“ sa logorašima, udarajući ih pendrekom. Nekim logorašima je dva dana uskraćivana hrana i voda, da bi ih onda naterali da pojedu teglu ljutih paprika.

Predstavnici MKCK su prvo ušli u logor u Mirovom Polju, gde su popisali većinu zatvorenika. U logor u Šljivovici ušli su nekoliko dana kasnije, kada im je MUP Srbije dao dozvolu. Na osnovu informacija koje su dobijali od ostalih logoraša, predstavnici MKCK su insistirali kod komandira logora da im omogući pristup logorašima u izolaciji. Dozvolu su dobili tek nakon dva meseca. Predstavnici MKCK su popisali logoraše i dali im legitimacije. U logore su svakih sedam do deset dana donosili hranu, pribor za ličnu higijenu, ćebad, dušeke i cigarete. Preko njih su logoraši slali i primali poruke od rodbine. Policajci su u prvim mesecima hranu koju je dostavljao MKCK odnosili iz logora.

Početak decembra 1995. godine u logore su došli predstavnici Komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR) koji su logorašima ponudili odlazak u treću zemlju.

FHP je u periodu tokom 2007. i 2008, u ime 20 bivših logoraša, pokrenuo pet sudskih postupaka protiv Republike Srbije zbog odgovornosti države za torturu i nehumano postupanje koje su logoraši preživeli u srpskim logorima.

Polazeći od posledica torture, FHP je tužbom zahtevao da odšteta bude isplaćena za:

- i. pretrpljene fizičke bolove
- ii. strah
- iii. duševne bolove zbog povrede slobode i prava ličnosti
- iv. duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti.

2.1.1. Slučaj Enesa Bogilovića i Mušana Džebo

Činjenice²¹

Enes Bogilović, rođen 1941. godine, izbegao je sa porodicom iz rodnog sela u okolini Rogatice, u aprilu 1992. godine, u Žepu. Tamo je bio sve do pada Žepe, u julu 1995. godine. Nije bio pripadnik oružanih snaga BiH. Mušan Džebo, rođen 1945. godine, poreklom iz okoline Han Pijeska, bio je pripadnik Armije BiH (telefonista). Pad Žepe ga je zatekao na položaju u okolini Žepe.

Enes Bogilović i Mušan Džebo prebegli su u Srbiju 2.08.1995. godine, u grupi sa još desetak muškaraca. Na srbijanskoj obali presreli su ih graničari VJ i sproveli u Jagošticu. U Jagoštici su prošli isti tretman kao i ostali zarobljeni Bošnjaci: policajci su ih pretresli, skinuli do pojasa a zatim tukli palicama i kundacima uz stalne uvrede. Sutradan su odvedeni u logor u Šljivovici. Prilikom ulaska u kamion, Enesa je jedan policajac udario pendrekom u vrat, od čega je izgubio svest.

U Šljivovici, Enes i Mušan su bili smešteni u prostoriji, u kojoj je bilo preko 100 logoraša. Tokom boravka u logoru, Enesa i Mušana su policajci više puta pretukli. Tukli su ih u prostorijama gde su boravili ili bi ih odveli u drugi objekat. Jednom prilikom, Enesu su policajci tokom batinanja gasili cigarete po telu. Mušan je od batina mokrio krv. I Enes i Mušan su u logoru, poput drugih zatvorenih Muslimana, doživeli razna poniženja – policajci su ih primoravali da se krste ako žele u toalet, da pevaju četničke pesme. Obojicu su pod pretnjom batinama terali da se predstavljaju srpskim imenima.

Mušan i Enes su iz logora oslobođeni posredstvom UNHCR. Mušan je oslobođen 6.12.1995. godine i otišao je u Irsku. Enes je 29.01.1996. godine otišao u Francusku.

Posledice zatočeništva

Tortura i strah koje su preživeli u logoru, ostavili su ozbiljne i trajne posledice na Enesovo i Mušanovo zdravlje. Lečenje su započeli odmah po izlasku iz logora. Zbog narušenog fizičkog i psihičkog zdravlja, njihovi životi zauvek su promenjeni. Pregledom lekara 2006. godine ustanovljen im je PTSP, zbog čega su podvrgnuti ozbiljnom i dugotrajnom lečenju. Obojica su nekoliko puta operisani zbog fizičkih posledica premlaćivanja. Mušan je oboleo i od dijabetesa.

21 Izjave E. Bogilovića i M. Džebe date FHP-u u junu 2007.

Tužba

FHP je 31.07.2007. godine podneo Pravobranilaštvu Zahtev za poravnanjem van spora²², kojim je od države Srbije traženo da Enesu i Mušanu isplati odštetu zbog odgovornosti za torturu i nehumano i ponižavajuće postupanje pripadnika VJ i MUP-a prilikom zarobljavanja i u logoru Šljivovica. Pravobranilaštvo se uopšte nije izjasnio o zahtevu FHP-a.

FHP je u ime Enesa Bogilovića i Mušana Džeba, 23.11.2007. godine podneo Prvom opštinskom sudu u Beogradu tužbu za naknadu štete protiv Ministarstva odbrane i MUP-a Republike Srbije. Tužbom je tražio da sud obaveže institucije države Srbije da Enesu i Mušanu isplate ukupno 2.600.000 RSD, zbog pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova, straha, povrede prava ličnosti i umanjenja životne aktivnosti.

Odgovor na tužbu

U odgovoru na tužbu, Pravobranilaštvo je, između ostalog, negiralo da su Džebo i Bogilović pretrpeli fizičku i psihičku torturu. Iznelo je stav da se prema njima, kao i prema ostalim Bošnjacima, postupalo u skladu sa međunarodnim standardima. Takođe, Pravobranilaštvo je osporavalo navode da se radilo o logorima, nazivajući objekte u kojima su Bošnjaci bili zatvoreni „prihvatnim centrima“, kao i verodostojnost medicinske dokumentacije o zdravstvenom stanju Enesa Bogilovića i Mušana Džeba jer „datira iz 2006. godine, izdata je u Sarajevu, mada tužioci po sopstvenim izjavama žive u Francuskoj i Irskoj.“

Tok postupka²³

U periodu od godinu dana od podnošenja tužbe, nije održano ni jedno ročište²⁴. Posle urgencije advokata FHP-a, predsednik Prvog opštinskog suda predmet je dodelio drugom sudiji. Pripremno ročište održano je 15 meseci nakon podnošenja tužbe.

22 Zakonom oVojski Jugoslavije (član 194) predviđeno je da su oštećeni dužni da se,pre podnošenja tužbe za naknadu štete protiv Ministarstva odbrane, obrate Vojnom pravobranilaštvu sa zahtevom za obeštećenje van spora. Republičko javno pravobranilaštvo je, saglasno Zakonu o preuzimanju nadležnosti vojnih sudova, tužilaštva i pravobranilaštva Republike Srbije, preuzelo nadležnost Vojnog pravobranilaštva. Rok za odgovor Pravobranilaštva na Zahtev za obeštećenje van spora iznosi tri meseca.

23 Izveštaje sa suđenja videti na: www.hlc-rdc.org/reparacije

24 Jedno ročište je otkazano zbog lažne dojava o bombi u zgradi suda, a druga dva su otkazana zbog „sprečenosti postupajućeg sudije“ Momčila Mihajlovića.

Tokom glavne rasprave, Enes Bogilović i Mušan Džebo su svedočili o nečovječnom odnosu policajaca prema njima, te posledicama torture i trauma koje su tamo preživeli. Početkom 2010. godine, zbog izmene u sastavu sudskog veća²⁵, Mušan Džebo i Enes Bogilović su ponovili svoj iskaz pred novim sudskim većem.

Pred sudom su saslušana četiri svedoka koje je predložilo Pravobranilaštvo. Svi su negirali da su policajci zlostavljali zatvorene Bošnjake.

Svedok dr Zoran Vučinić, koji je u to vreme radio u Zavodu za zaštitu zdravlja, obišao je logor Šljivovicu sa timom epidemiologa nekoliko puta. Negirao je da su Bošnjaci bili maltretirani, uz tvrdnju da su imali redovnu ishranu i bolji smeštaj od policajaca koji su čuvali „prihvatni centar“, kako on naziva logor Šljivovicu.

Svedok Radomir Dogandžić, tadašnji inspektor za pogranične poslove i strance u SUP-u Užice, izneo je da su predstavnici međunarodnih organizacija i ambasada imali pristup zatvorenim Bošnjacima, što po njemu dokazuje da Bošnjaci nisu bili mučeni.

Svedok dr Jovo Savić, tadašnji šef Hitne pomoći u Užicu, rekao je da nikada nije posetio Šljivovicu ali da su članovi njegove ekipe njemu podnosili izveštaje o svojim posetama i da mu niko nije preneo da je bilo torture. Rekao je da su navodi o torturi „insinuacije i laži“.

Svedok Radisav Ojdanić bio je tokom 1995. godine šef Odseka za strance u Upravi pogranične policije SUP-a Užice. U početku, svakodnevno je posećivao zatvorene Bošnjake, kasnije i u pratnji stranih delegacija. Tvrdi da torture nije bilo i da mu se nijedno „lice“, kako on naziva zarobljene Bošnjake, nije požalilo na zlostavljanje niti je o tome čuo od nekog drugog. Ojdanić je rekao da je policija čuvala Bošnjake „da im se nešto ne desi“.

Sud je prihvatio zapisnike svedočenja Vesne Kilibarde, medicinske sestre zdravstvenog centra u Užicu i Zorana Prljevića, člana Opštinskog štaba za prihvatanje izbeglica iz Hrvatske nakon hrvatske vojno-policijske operacije *Oluja*, koji su iskaze dali u postupku koji je FHP pokrenuo protiv države Srbije u ime bivših logoraša Sakiba Rozvića i Nusreta Kulovca. Njihova svedočenja saglasna su svedočenjima Vučinića, Savića, Dogandžića i Ojdanića.

²⁵ Izmena sastava veća usledila je nakon reizbora sudija zbog kojeg je dotadašnji predsednik Veća izabran za sudiju Višeg suda u Beogradu.

Sud je odbio predloge advokata FHP-a da se saslušaju dvojica bivših logoraša na okolnost uslova smeštaja, ishrane, kao i postupanja policije, te da se sprovede veštačenje o zdravstvenom stanju Enesa Bogilovića i Mušana Džebe, uz obrazloženje da je predlog „suvišan“. Takođe, sudija je odbila da sasluša Amora Mašovića, predsednika Državne komisije BiH za traženje nestalih osoba.

Presuda

Sud je 17.11.2010. godine doneo presudu kojom je tužba FHP-a u ime Mušana Džebe i Enesa Bogilovića u celosti odbijena. Advokat FHP-a je 13.12.2010. godine uložio žalbu Apelacionom sudu u Beogradu.

Analiza presude

i. Sud je zaključio da iskazi Enesa Bogilovića i Mušana Džebe nisu istiniti. Poklonio je veru svedocima koje je predložilo Pravobranilaštvo [svedoci Vučinić, Savić, Dogandžić, Ojdanić, Kilibarda i Prljević] jer su „jasni, ubedljivi, logični, i u svemu u skladu sa ostalim izvedenim dokazima kojima je sud poklonio veru“.

Sud je poklonio veru svedocima koji nemaju direktna saznanja o tome šta se dešavalo Mušanu Džebi i Enesu Bogiloviću niti drugim zarobljenicima, kao ni o tome šta se u logorima dešavalo noću ili tokom ispitivanja. Svedoci Ojdanić, Prljević, Savić i Dogandžić dali su svoje ocene na osnovu povremenih poseta logoru i činjenicama irelevantnim za ocenu da li su logoraši bili podvrgnuti torturi i nečovečnom postupanju (broj i kvalitet obroka, posete međunarodnih organizacija i slično). Štaviše, sud je poklonio veru i svedoku Jovi Saviću, koji po svom priznanju nikada nije posetio logor ali je ubeđen da su navodi o torturi „dobra režija“.

ii. Sud je odbio da ispita svedoke koji su mesecima boravili sa Bogilovićem i Džebom u Šljivovici i koji su imali neposredna saznanja o zlostavljanju i drugim nehumanim postupcima prema logorašima. Umesto toga sud je, kao „istinite i ubedljive“, prihvatio paušalne ocene i indirektna saznanja svedoka koje su predložili zastupnici države. Na primer, prihvaćen je iskaz svedokinje Vesne Kilibarde koja svoju tvrdnju da nije bilo zlostavljanja zasniva na uverenju da bi joj oni sigurno „to rekli obzirom da su joj govorili da imaju neki zdravstveni problem“. Isto tako, prihvaćen je i iskaz dr Jove Savića da mu niko od lekara koji su posećivali logor nisu rekli da je „bilo nekih tortura odnosno da je neko bio tučen i da je bilo modrica po telu i tome slično“.

iii. Sud je odbio da sasluša Amora Mašovića, predsednika Državne komisije BiH za traženje nestalih osoba, koji je na osnovu posete Šljivovici i Mitrovom Polju

u proleće 1996. godine, sačinio izveštaj o stanju u tim logorima. U tom izveštaju, koji je na predlog advokata FHP-a izveden kao dokaz, konstatuje se, između ostalog, da se radi o logorima u kojima su zatvorena lica bila izložena nehumanim uslovima. Sadržaj ovog izveštaja sud u obrazloženju navodi samo delimično, izostavljajući navedene konstatacije, citirajući gotovo irelevantan deo izveštaja, da su „logoraši bili smešteni u drvenim barakama sa betonskim podovima, sa više soba, a da su trpezarija i sanitarni čvor bili u zasebnim objektima“.

iv. Sud je medicinsku dokumentaciju o zdravstvenom stanju Bogilovića i Džebe analizirao i cenio samostalno, bez angažovanja sudskih veštaka. U presudi se, naime, navodi da zdravstveni problemi tužilaca „svakako nisu posledica psihofizičke torture koju su navodno doživeli“. Umesto da izvede dokaz veštačenjem, kako bi se utvrdilo da li kod njih postoji oboljenje nastalo kao posledica preživljene torture i da li je i kada to oboljenje poprimilo konačan oblik (što je relevantno za procenjivanje nastupanja zastarelosti), sud se suprotno zakonu sâm upustio u tumačenje medicinske dokumentacije.

v. Bezuslovno poverenje koje je sud dao iskazima predstavnika institucija koje su osnovale logore i bile odgovorne za tretman zatvorenih lica i istovremeno odbijanje da se izvedu dokazi koji govore o kršenjima ljudskih prava u tim logorima, zasnovano je na neprihvatljivim predrasudama – da je objektivnost i nevinost srpskih policajaca neupitna dok se navodi zarobljenika a priori smatraju zlonamernim lažima. U prilog tome govori i podatak da sud u presudi ni jednom rečju ne obrazlaže zašto se ne prihvataju svedočenja Bogilovića i Džebe o tome kako su i kada zlostavljani, već samo da im sud „nije poklonio veru“.

2.1.2. Ostali predmeti u kojima FHP zastupa zarobljenike Šljivovice i Mitrovog Polja

Svi ostali predmeti u kojima FHP zastupa bivše logoraše Šljivovice i Mitrovog Polja su još uvek u toku.

2.1.2.1. U dva predmeta u kojima FHP zastupa četiri logoraša²⁶ iz Šljivovice i Mitrovog Polja, sudovi su odbili tužbene zahteve zbog nastupanja zastarelosti, odbijajući da prethodno sprovedu veštačenje zdravstvenog stanja bivših logoraša, iako upravo od nalaza veštaka zavisi ocena da li je u konkretnom slučaju nastupila zastarelost. Advokati FHP-a su podneli žalbe Apelacionom sudu u Beogradu.

²⁶ Sakib Rizvić, Ahmet Kamenica, Selim Nuhanović i Nusret Kulovac.

2.1.2.2. U julu 2011. godine, Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je prvostepenu presudu u slučaju u kojem FHP zastupa Muju Vatreša, Halila Durmiševića i Senada Jusufbegovića i to u delu koji se odnosi na utvrđivanje prava na obeštećenje zbog umanjena opšte životne aktivnosti i odredio ponovno suđenje.

Istovremeno, Apelacioni sud je potvrdio deo presude kojom se ne priznaje pravo na odštetu za pretrpljene fizičke bolove, strah i duševne bolove zbog povrede slobode i prava ličnosti.

2.1.2.3. U predmetu u kojem FHP zastupa Omera Čavčića i još osam bivših logoraša, glavna rasprava još uvek je u toku. Sudija je nakon saslušanja bivših logoraša i svedoka predloženih od strane zastupnika države, odredio veštačenje od strane neuropsihijatra.

2.2. Nezakoniti pritvor i tortura nad kosovskim Albancima

Za vreme oružanog sukoba na Kosovu, tokom NATO bombardovanja, pripadnici MUP-a su, kršeći domaće i međunarodne norme i standarde osnovnih ljudskih prava, masovno hapsili albanske muškarce, među kojima je bilo i maloletnika, optužujući ih da su „teroristi“. Policajci su albanske muškarce hapsili na ulicama, u njihovim domovima, u šumama gde su skrivali, u kolonama koje su se, po naredbi policije i vojske, kretale prema Albaniji, Makedoniji ili Crnoj Gori.

Neposredno po hapšenju, pripadnici MUP Srbije su sprovodili albanske muškarce u policijske stanice, gde su svi bez izuzetka bili zlostavljani. Policajci su ih prilikom ispitivanja tukli pendrecima, metalnim šipkama i drugim predmetima. Najmanje 10 muškaraca je podleglo posledicama torture, neposredno nakon hapšenja. Samo je prema nekolicini sproveden zakonski postupak lišenja slobode i određivanja pritvora. Iz policijskih stanica, policajci su Albance prebacivali u zatvor u Lipljanu/Lipjan, gde su danonoćno zlostavljani. U tom zatvoru držani su do 9. juna 1999. godine, kada je oko 2.000 albanskih zatvorenika autobusima prebačeno u zatvore u Srbiji (Požarevac, Niš, Sremska Mitrovica). U zatvorima u Srbiji, albanski zatvorenici proveli su od pet do petnaest meseci. Protiv većine uhapšenih nikada nije pokrenut nikakav postupak, ni prekršajni ni krivični.

Srpske vlasti su u periodu od juna 1999. do oktobra 2000. oslobodile oko 1.500 Albanaca. Oko 400 albanskih zatvorenika oslobođeno je na osnovu Zakona o amnestiji, koji je Narodna skupština Srbije usvojila u februaru 2001. godine.

FHP je od 2007. do 2010. godine, u ime 70 kosovskih Albanaca, pokrenuo 31 sudski postupak protiv Republike Srbije zbog odgovornosti za nezakonit pritvor i torturu koju su preživeli u srpskim zatvorima tokom 1999. i 2000. godine.

Polazeći od posledica preživljene torture, FHP je tužbom zahtevao da odšteta bude isplaćena za:

- i. pretrpljeni strah
- ii. povredu slobode i prava ličnosti
- iii. umanjnje životne aktivnosti.

2.2.1. Slučaj Ekrema Nebihua i Sylejmana Bajgore

Činjenice

Ekrem Nebihu, rođen 1983. godine, je početkom rata na Kosovu 1998. godine, sa svojom porodicom zbog bezbednosti napustio Glogovac/Gllogoc i otišao kod strica, u selo Domanek/Damanek. Posle nekog vremena, sa ocem Xhaferom i rođakom Albertom, sklonio se u šumu pored sela. Uhapšen je 28.05.1999. godine u obližnjem selu Štrubulovu/Shtrubullove, gde su, po naredbi policije, sve izbeglice morale da se okupe. Toga dana, policija je privela sve muškarce koji su se zatekli u selu. Ekrema, njegovog oca i njihovog rođaka, policija je uhapsila u kući gde su boravili i sprovela ih u Glogovac/Gllogoc, u jedan magacin.

21

Ekrema, koji je tada imao 16 godina, odvojili su od oca i rođaka. Pri izlasku sa kamiona, policajac ga je udario metalnom palicom po glavi zbog čega je pao u nesvest. Kada je došao svesti, naredili su mu da klekne na kolena, sa rukama iza glave. Tada je primetio da mu krv teče iz rane na glavi. Policajac mu je naredio da se dignu, ali on nije mogao da stoji. Policajac je počeo da ga udara po celom telu, a zatim ga je odvuкао do jednog lokala gde mu je policijski inspektor uzeo podatke. Za to vreme, policajci su neprestano tukli i njega i ostale privedene Albance.

Sutradan su ga sproveli u zatvor u Lipljanu/Lipjan. Odmah po dolasku su ga pretresli i naterali da skine odeću. Trojica policajaca su počeli da ga udaraju pendrekom. Uzeli su mu podatke i naredili mu da stane uza zid, navodno da bi ga streljali. Potom su ga odveli u prostoriju gde je bilo više od 350 albanskih muškaraca, u kojoj je proveo narednih nekoliko dana. Hranu nisu dobijali, a vodu samo izuzetno. Samo dva puta na dan im je bilo dozvoljeno da idu u toalet i tom prilikom bi ih stražari neprestano udarali. Nakon nekoliko dana, Ekrema je policija prebacila u zatvor u Požarevcu gde su uslovi bili teški, ali ga niko nije tukao.

Ekrem je oslobođen 20.11.1999. godine, nakon pet meseci i 16 dana, posredstvom MKCK. Tokom šest meseci provedenih u pritvoru, nikada mu niko nije uručio rešenje o zadržavanju ili o pritvaranju, protiv njega nikad nije bila podignuta optužnica, niti pokrenut prekršajni ili krivični postupak.

Na početku NATO intervencije, Sylejman Bajgora, rođen 1957. godine, je sa porodicom izbegao iz sela Hrtica/Hertice (opština Podujevo/Podujevë) u grad Podujevo/Podujevë. Dana 1.06.1999. godine, Sylejman je u Štabu civilne odbrane u Podujevu/Podujevë dobio dozvolu za kretanje i otišao u Prištinu/Prishtinë da nabavi lekove za bolesnu majku. Prespavao je kod ujaka i ujutru krenuo da kupi lekove. U naselju Ulpijana sreo je jednog prijatelja i njegovu suprugu. Tada su im prišla dva policajca i legitimisali ih. Sylejman im je dao lična dokumenta i dozvolu za kretanje, ali policajac je počeo da ga psuje i pocepao mu dozvolu kretanja a ličnu kartu zadržao.

Policajci su Sylejmana policijskim vozilom odvezli u policijsku stanicu u Bolničkom naselju. Po dolasku, počeli su da ga udaraju. Jedan policajac mu je stavio nož pod vrat, a drugi pištolj na uho. Pretili su mu da će ga ubiti. Zlostavljanje je trajalo dva sata, nakon čega su ga vezali lisicama za radiator. Nakon sat vremena, uveli su ga u kola i odveli u policijsku stanicu u naselju Muhadžer mahala. Tamo su policajci napisali izjavu koju je Sylejman trebao da potpiše, što je on odbio.

Ujutru, oko 8:00 časova, odveli su ga u zatvor u Prištini/Prishtinë gde su mu oduzeli sve lične stvari. Tokom sedam dana boravka u zatvoru u Prištini/Prishtinë, policajci su ga fizički maltretirali uprkos tome što je Sylejman već bio u lošem stanju.

Dana 10. juna, Sylejman je sa još 25 albanskih muškaraca prebačen u zatvor u Sremskoj Mitrovici. Prilikom ulaska u zatvor, zatvorenici su prošli kroz špalir policajaca. U zatvoru su uslovi bili veoma loši, hrane je bilo nedovoljno. Početkom avgusta, proveo je pet dana u samici.

Bajgora je oslobođen 4.10.1999. godine, posredstvom MKCK. Prilikom puštanja, policija mu je oduzela rešenje o zadržavanju, jedini dokument koji mu je ikada bio uručen²⁷.

²⁷ Prema Zakoniku o krivičnom postupku, na osnovu rešenja o zadržavanju lice može biti zadržano u pritvoru najviše 48 časova.

Posledice zatočeništva

Ekrem Nebihu i Sylejman Bajgora se nikada nisu oporavili od trauma i preživljene torture u srpskim zatvorima. Lekari na Kosovu su konstatovali postojanje PTSP kod obojice - kod Nebihua 2005. godine, a kod Bajgore 2006. godine.

Tužba

FHP je u ime Alberta Nebihua i Sylejmana Bajgore 27.03.2007. godine Ministarstvu pravde Republike Srbije uputio Zahtev za poravnanjem van spora. Kako Ministarstvo pravde nije odgovorilo u zakonskom roku od tri meseca, FHP je 25.06.2007. godine Prvom opštinskom sudu u Beogradu podneo tužbu za naknadu štete protiv Republike Srbije. Tužbom je tražio da država Srbija Nebihuu i Bajgori isplati novčano obeštećenje od ukupno 2.200.000 RSD.

Uz tužbu, advokat FHP-a je sudu dostavio potvrde Kosovskog centra za rehabilitaciju žrtava torture koje potvrđuju da Nebihu i Bajgora boluju od PTSP. Takođe, advokat FHP-a je tražio od suda da po službenoj dužnosti od relevantnih institucija pribavi službene podatke o boravku Nebihua i Bajgore u zatvorima u Srbiji.

Odgovor na tužbu

U odgovoru na tužbu, Pravobranilaštvo je osporilo navode Nebihua i Bajgore o nezakonitom pritvoru i torturi i iznelo tvrdnju da se na osnovu dokaza koji su podneti i predloženi, ne može utvrditi tačnost tih navoda. Takođe, Pravobranilaštvo je istaklo prigovor zastarelosti zahteva za naknadu štete.

Tok postupka

Suđenje je počelo u oktobru 2010. godine. Na prvom ročištu, Pravobranilaštvo je potvrdilo da su na osnovu provere ustanovili da su i Nebihu i Bajgora bili u pritvoru u trajanju koje su naveli u tužbi, ali da je Bajgora 1999. godine presudom Okružnog suda u Prištini osuđen zbog krivičnog dela terorizma. Međutim, do kraja sudskog postupka, i pored insistiranja advokata FHP-a i naloga suda, Pravobranilaštvo nije sudu dostavilo navodnu presudu protiv Bajgore, niti dokaze da je Bajgora izvođen pred sud za vreme pritvora.

Tokom glavne rasprave, Nebihu i Bajgora su svedočili o nezakonitom hapšenju i zlostavljanju od strane srpske policije i zdravstvenim problemima sa kojima se suočavaju već godinama. Bajgora je izričito negirao da je tokom trajanja pritvora izvođen pred sud i da je protiv njega vođen bilo kakav postupak.

Na raspravi su pročitani službeni dopisi KPZ Sremska Mitrovica i KPZ Požarevac, koji potvrđuju da su Bajgora i Nebihu bili zatvoreni u ovim ustanovama. Takođe, pročitani su i dopisi paralelnog Okružnog suda u Prištini, sa sedištem u Nišu, u kojem se sud obaveštava da je nakon „prinudnog raseljenja“ 1999. godine arhiva Okružnog suda nedostupna.

Nebihu i Bajgora su tokom glavne rasprave podvrgnuti veštačenju neuro-psihijatra, koji je utvrdio da Bajgora boluje od PTSP, dok je kod Nebihua utvrdio da je psihički poremećaj izazvan iskustvom iz srpskih zatvora bila samo privremena reakcija ali ne i PTSP i to je potkrepio podatkom da se Nebihu nije obraćao lekaru. Advokat FHP-a je izneo primedbe na nalaz veštaka o Nebihuu i pismeno i prilikom usmenog ispitivanja, ali je veštak ostao pri svom nalazu i mišljenju.

Presuda

Prvo suđenje

i. Dana 24.11.2009. godine, prvostepeni sud doneo je presudu kojom se Nebihuu i Bajgori u celosti odbija pravo na obeštećenje.

24

Prema mišljenju suda, zahtev Sylejmana Bajgore je zastareo jer je njegovo oboljenje dobilo konačan oblik i pre puštanja iz zatvora i upravo je od tog trenutka počeo da teče rok zastarelosti od pet godina. Dalje, sud je utvrdio da je Bajgora tek pregledom i dijagnozom stručnjaka 2006. godine saznao da pati od PTSP i da su posledice tog oboljenja trajne i ozbiljne, ali je ova činjenica bez uticaja na ocenu zastarelosti jer je od 1999. godine, kada je po mišljenju suda bolest dobila konačan oblik, do saznanja Bajgore da boluje od PTSP istekao objektivni rok zastarelosti.

ii. Zahtev Ekrema Nebihua za obeštećenjem zbog umanjjenja životne aktivnosti, sud je proglašio neosnovanim jer Nebihu prema nalazu veštaka ne boluje od bolesti koja dovodi do umanjjenja opšte životne aktivnosti.

Analiza presude

Sud je odluku o neosnovanosti Nebihuovog zahteva za obeštećenjem bazirao na nalazu i mišljenju veštaka koje ne korespondira sa ostalim dokazima i činjenicama. Naime, veštak nije uzeo u obzir činjenicu da je tokom pregleda 2005. i 2007. godine psihijatar na Kosovu konstatovao da Nebihu boluje od PTSP. Psihijatar na Kosovu je dijagnozu ustanovio na osnovu metoda koji se primenjuje

i u Srbiji. Štaviše, veštak ni tokom dodatnog izjašnjenja na primedbe advokata FHP-a i usmenog izjašnjenja pred sudom nije objasnio zbog čega nije prihvatio dijagnozu lekara iz Prištine/Prishtinë i zbog čega je činjenicu da se Nebihu nije obraćao lekaru uzeo kao odlučujuću u ocenjivanju da Nebihu ne boluje od PTSP ili nekog drugog ozbiljnog psihičkog oboljenja.

Odluka Apelacionog suda u Beogradu

Na osnovu žalbe advokata FHP-a, Apelacioni sud je u martu 2010. godine ukinuo presudu prvostepenog suda i odredio da se suđenje ponovi.

Drugo suđenje

Tokom ponovljenog suđenja, 21.02.2011. godine, izveden je samo jedan dokaz – ponovno saslušanje veštaka Cvetina Uroševića koji je, po uputama Apelacionog suda, dao dodatna razjašnjenja o psihičkom stanju Nebihua i Bajgore.

Presudom donetom 5.04.2011. godine, Apelacioni sud je obavezao državu da Bajgori isplati odštetu u iznosu od 150.000 RSD na ime pretrpljenih duševnih bolova zbog umanjena opšte životne aktivnosti, dok je tužbeni zahtev Nebihua odbio. Advokat FHP-a je protiv ove presude podneo žalbu Apelacionom sudu u Beogradu.

25

Analiza presude

i. Sud je odbio zahtev Ekrema Nebihua sa istovetnim obrazloženjem kao i u prvostepenom postupku, pozivanjem na mišljenje veštaka da Nebihu ne boluje od PTSP, iako su lekari na Kosovu utvrdili postojanje PTSP kod Nebihua još 2005, a potom i 2007. godine. Sud je prihvatio mišljenje veštaka kojim on osporava dijagnozu PTSP, koju je postavio kosovski lekar 2007. godine, jer nalaz navodno sadrži šifru F43.0 (akutni stresni poremećaj) a ne F43.1 (posttraumatski stresni poremećaj). Ova tvrdnja veštaka ne odgovara podacima iz pomenutih nalaza, što se može proveriti prostim uvidom u spornu dokumentaciju. Naime, u nalazu iz 2005. godine, označena je dijagnoza F43.1 dok je u nalazu iz 2007. godine navedena šifra F.43 uz naziv bolesti – PTSD (Post-traumatic stress disorder - posttraumatski stresni poremećaj).

ii. Nalaz veštaka sporan je i u kontekstu činjenica utvrđenih od strane suda. Naime, sud je prihvatio svedočenje Nebihua o okolnostima njegovog hapšenja, zlostavljanja i nehumanog tretmana koje je preživeo kao šesnaestogodišnjak tokom nezakonitog pritvora. Sud je morao da ceni da dečak od šesnaest

godina nije mogao prevazići tešku traumu bez ozbiljnijih psihičkih posledica, i da prihvati nalaz kosovskog veštaka da Nebihu boluje od PTSP.

iii. Sud je u ponovljenom suđenju pravilno ocenio da rok zastarevanja potraživanja obeštećenja za duševne bolove zbog trajnog umanjenja životne aktivnosti teče od trenutka kada je Bajgora saznao da boluje od PTSP, kao i za sve aspekte tog oboljenja. Tek od tog trenutka, Bajgora je postao svestan negativnog uticaja tog oboljenja na njegov dalji život.

iv. Dosuđeni iznos obeštećenja Bajgori od 150.000 RSD ne predstavlja pravičnu naknadu za povrede koje su mu nanete. Sud je i u ovom, kao i mnogim drugim slučajevima dokazane odgovornosti države Srbije za kršenja ljudskih prava tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, visinu odštete odredio veoma nisko, ponižavajući žrtvu a vodeći računa da minimalno optereti budžet Republike Srbije.

2.2.2. Ostali slučajevi u kojima FHP zastupa kosovske Albance, žrtve nezakonitog pritvora i torture u zatvorima u Srbiji

2.2.2.1. U predmetu u kojem FHP zastupa Ekrema, Agrona i Fahrija Ejupija, prvostepeni sud je 3.12.2010. godine doneo presudu kojom se delimično usvaja zahtev Ekrema Ejupija i država obavezuje da mu isplati iznos od 250.000 RSD na ime pretrpljenih duševnih bolova zbog umanjenja životne aktivnosti.

Istom presudom, tužbeni zahtevi Fahrija i Agrona Ejupija, koji su za vreme nezakonitog pritvora preživeli slične povrede kao i Ekrem Ejupi, odbijeni su jer se sud pozvao na mišljenje veštaka da oni nemaju psihičko oboljenje, iako im je PTSP utvrđen ranije od strane stručnjaka Centra za rehabilitaciju žrtava torture na Kosovu.

Advokat FHP je podneo žalbu protiv presude o odbijanju tužbenih zahteva Fahrije i Agrona Ejupija, kao i odluka o iznosu obeštećenja Ekremu Ejupiju.

2.2.2.2. U predmetu u kojem je FHP zastupao Zenuna Behramija, sud je 7.03.2011. godine odbio tužbeni zahtev FHP-a jer sudski veštaci Republike Srbije, ni nakon ponovljenog veštačenja, nisu ustanovili da Behrami pati od psihičkog oboljenja zbog preživljene torture i nehumanog tretmana u nezakonitom pritvoru. Sud nije uvažio nalaz kosovskih lekara koji su utvrdili da Behrami boluje od PTSP-a. Advokat FHP-a je protiv ove presude uložio žalbu Apelacionom sudu u Beogradu.

2.2.2.3. U predmetima u kojima FHP zastupa sedam žrtava (Albert Nebihu, Skender Isufi, Isuf Isufi, Basri Zhitia, Sokol Demaku, Xhemail Kastrati i Sadri Terrdevci), prvostepeni sud je priznao pravo na obeštećenje žrtvama torture i nezakonitog pritvora i obavezao državu da im isplati odštetu u rasponu od 180.000 do 600.000 RSD. Zbog preniskog iznosa odštete za ove žrtve (izuzev u odnosu na Basrija Zhitiju), advokati FHP-a uložili su žalbe Apelacionom sudu u Beogradu. Pravobranilaštvo je takođe uložilo žalbe protiv ovh presuda, pozivajući se na zastarelost zahteva za obeštećenjem.

Apelacioni sud u Beogradu je 18.05.2011. godine u predmetu Alberta Nebihua i Skendera Isufija odbio žalbe FHP-a i Pravobranilaštva i potvrdio prvostepenu presudu kojom se država obavezuje da Nebihu i Isufiju isplati odštetu u iznosu od po 180.000 RSD.

2.2.2.4. U predmetu u kojem FHP zastupa Refika Hasanija, Sokola Jakupija, Agima Ibrahimija, Zijadin Blakqorrija, suđenje je počelo tek nakon 21 meseca zbog sprečenosti sudije Maje Čogurić. Nakon urgencije advokata FHP-a, upućene predsedniku Prvog osnovnog suda u Beogradu, predmet je dodeljen drugom sudiji.

Na prvom ročištu održanom 6.06.2011. godine, sudija je odbio predlog advokata FHP-a da se Refik Hasani i ostali podvrgnu medicinskom veštačenju i zaključio je glavnu raspravu. Očekuje se donošenje negativne presude.

2.2.2.5. U predmetu u kojem FHP zastupa Agima, Rahima i Sadika Limanija, sud je 17.06.2010. godine doneo rešenje da se tužba odbacuje zbog neurednosti jer „u tužbi nije navedena adresa trojice žrtava, kao i zbog toga što nisu dostavili medicinsku dokumentaciju koja potiče iz vremena kada je žrtvama pričinjena šteta“.

Advokat FHP je podneo žalbu protiv ovog rešenja u kojoj se sudu ukazuje da su navedene adrese u tužbi precizne²⁸, kao i da se pitanje trenutka nastanka štete mora razmatrati prilikom konačnog odlučivanja o osnovanosti tužbe, a ne prilikom odlučivanja o njenoj formalnoj urednosti. Odluka po žalbi još uvek nije doneta.

2.2.2.6. U dva predmeta u kojima FHP zastupa 10 žrtava²⁹, prvostepeni sud odbio je tužbene zahteve žrtava prihvatajući prigovor zastarelosti istaknut

²⁸ U tužbi su navedene precizne adrese na kojima Agim, Rahim i Sadik Limani žive. Radi se o selima u kojima ne postoje ulice, te i nije bilo moguće navesti precizniju adresu.

²⁹ Burim Morina, Xhevat Podvorica, Arsim Hasani, Sabri Krasniqi, Haziz Hamzaj, Ahmet Kukaj, Sabri Bekoli, Beqir Gashi, Qamil Kastrati i Beqir Istogu.

od strane Pravobranilaštva. Advokati FHP-a žalili su se na ove presude Apelacionom sudu u Beogradu.

2.2.2.7. U 12 predmeta u kojima FHP zastupa 45 žrtava u toku je glavna rasprava.

2.3. Tortura nad Bošnjacima u Sandžaku u periodu 1992-1996.³⁰

U vreme oružanog sukoba u BiH, pripadnici MUP-a Srbije su na teritoriji Sandžaka (opštine Novi Pazar, Sjenica, Tutin i Prijepolje) neselektivno pretresali kuće Bošnjaka pod sumnjom da nelegalno poseduju oružje. Nakon pretresa, policajci su privodili Bošnjake, iako kod njih nisu pronašli oružje. Većina privedenih je bila podvrgnuta fizičkoj i psihičkoj torturi radi iznuđivanja priznanja da poseduju oružje ili da učestvuju u „aktivnostima protiv države“. Iako su ovi slučajevi prijavljeni nadležnim organima, ni u jednom slučaju nije sprovedena ozbiljna istraga, niti pokrenut disciplinski postupak. Prema podacima FHP-a, većina policajaca koji su učestvovali u batinjanju sandžačkih Bošnjaka i danas rade u MUP-u Srbije.

28

FHP je u ime osam žrtava policijske torture pokrenuo osam sudskih postupaka protiv Republike Srbije zbog odgovornosti države za torturu koju su Bošnjaci iz Sandžaka pretrpeli od strane pripadnika MUP-a u periodu od 1992-2002. godine.

Polazeći od posledica akata pripadnika MUP-a, FHP je tužbom zahtevao da odšteta bude isplaćena za:

- i. pretrpljene fizičke bolove
- ii. strah
- iii. duševne bolove zbog povrede slobode i prava ličnosti
- iv. duševne bolove zbog umanjeanja životne aktivnosti.

2.3.1. Slučaj Fehrata Suljića

Činjenice

Fehrat Suljić živi sa suprugom Hajrijom i četvoro dece u selu Vele Polje, kod Tutina. U periodu od februara do aprila 1996. godine, Fehrat je šest puta privođen u SUP Tutin na informativne razgovore, tokom kojih je ispitivan o tome da li poseduje oružje. Suljić bi policajcima uvek rekao da oružje nikada

³⁰ Više o policijskoj represiji i kršenjima ljudskih prava u Sandžaku videti u *FHP, Ljudska prava u Srbiji 1991-1995, FHP, 1996.*

nije imao. Poslednji put, u martu 1996. godine, Suljić je došao u Tutin da kupi namirnice. Policajci Sulejman Hodžić i Zvonko Milunović su ga zaustavili na ulici i priveli u policijsku stanicu Tutin.

Na početku ispitivanja, u prostoriju je ušao policajac Kiković koji je počeo da ga udara, najpre pesnicom u grudi, a zatim u leđa. Fehrat je od jednog udarca udario glavom u ormar, od čega mu je pukla arkada i počela da mu teče krv. Kada je pao na pod, ostali policajci su nastavili da ga udaraju petama policijskih čizama po leđima i u kičmu. Nakon toga, vezali su ga liscama za radijator u kancelariji. Fehrat je tada pao u nesvest i ne zna da li su ga i dalje tukli. Kada se osvestio, pored njega je bilo nekoliko policajaca. Rekli su mu da smisli kako će da im dâ oružje i ostavili ga pet minuta samog. Kada su se vratili, nastavili su da ga udaraju dok je bio vezan za radijator.

Kasnije istog dana, policajci su Fehratu dozvolili da napusti stanicu. Bio je u veoma teškom stanju. Obratio se lekaru u Domu zdravlja u Tutinu, ali je on odbio da ga pregleda. Fehrat se vratio u svoje selo. U narednih mesec dana, povrede je lečio uvijanjem u ovčiju kožu.

Policajci koji su zlostavljali Fehrata Suljića i dalje rade u policijskoj stanici u Tutinu. Prilikom čestih susreta sa Suljićem, provociraju ga i podsećaju na ono što je doživeo u martu 1996. godine rečima „da li mu još uvek trnu zubi“ i sl.

29

Posledice

Nakon mesec dana od zadobijanja povreda u policijskoj stanici, zbog jakih bolova u leđima, Suljić se obratio lekaru u Novom Pazaru. Lekar je konstatovao oštećenje tri kičmena pršljena i povrede na levom bubregu (pomeren bubreg). Suljić se od posledica torture leči i danas. Ima teško oštećenje kičme. Godišnje primi oko 40 injekcija, a zabranjeno mu je da diže teške stvari. Ima noćne more i česte napade uznemirenosti i panike, posebno kada na ulici vidi policajce koji su ga tukli.

Zbog teškog zdravstvenog stanja, Suljić nije u mogućnosti da privređuje i izdržava porodicu.

Tužba

FHP je u ime Fehrata Suljića 27.06.2007. godine podneo tužbu za naknadu štete protiv Republike Srbije Prvom opštinskom sudu u Beogradu, kojom traži

da sud proglaši MUP i državu Srbiju odgovornim za torturu koju je Fehrat preživio i da mu se zbog toga isplati 1.100.000 RSD.

Odgovor na tužbu

Pravobranilaštvo je osporilo validnost medicinske dokumentacije koju je priložio FHP, i izjavilo prigovor zastarelosti. Takođe, Pravobranilaštvo je osporilo i predlog da se sasluša Hajrija Suljić, Fehratova supruga, jer „nije bila prisutna događaju“ i zato što s obzirom na srodstvo „ne može biti nepristrasna“.

Tok postupka³¹

Suđenje je počelo u decembru 2007. godine.

Na glavnoj raspravi saslušani su Fehrat Suljić, njegova supruga Hajrija, kao i policajci Zvonko Milunović i Sulejman Hadžić.

Fehrat Suljić je svedočio o okolnostima njegovog hapšenja u martu 1996, zlostavljanju u policijskoj stanici te posledicama torture po njegovo zdravlje.

Hajrija Suljić je rekla da je njen suprug privođen nekoliko puta zbog sumnje da ima oružje. Kritičnog dana otišao je u grad po namirnice, a vratio se sutradan sa teškim povredama („od pojasa pa nagore bio je potpuno crn“). Takođe, rekla je da lekar u Tutinu nije hteo da ga pregleda kada je čuo da ga je policija tukla, te da se morao obratiti privatnom lekaru u Novom Pazaru.

Policajac Zvonko Milunović je rekao da nije siguran da li poznaje Suljića i da u to vreme nije radio „na tom terenu“, ali da je siguran da je Suljićev iskaz „čista izmišljotina“.

Policajac Sulejman Hadžić je rekao da se seća Suljića i da ga nikada nije privodio već „pozivao na informativne razgovore“ pod sumnjom da ima nelegalno naoružanje. Negirao je da je Suljić bio zlostavljan i seća se da je Suljića „boleo zub“, pa su ga zbog toga pustili da ide.

Na glavnoj raspravi, sud je suočio Suljića i svedoka policajca Milunovića. Suljić je tokom suočenja potvrdio da ga je upravo Milunović priveo zajedno sa Sulejmanom Hadžićem i da je, po dolasku u stanicu, Milunović ostao pred vratima. Svedok Milunović je negirao Suljićeve tvrdnje.

31 Izveštaje sa suđenja videti na www.hlc-rdc.org/reparacije

Sudski veštaci, ortoped i neuropsihijatar, koji su na zahtev suda pregledali Suljića, utvrdili su da je Suljić zbog pretrpljenih fizičkih i psihičkih patnji prilikom privođenja i saslušanja u policiji oboleo od PTSP, kao i da je to oboljenje dovelo do umanjenja opšte životne aktivnosti kod Suljića.

Tokom glavne rasprave, Pravobranilaštvo je podnelo sudu dopis Policijske uprave u Novom Pazaru, koja osporava tužbu Fehrata Suljića jer „ne raspolaže nikakvim pisanim dokazima o postupanju ovlašćenih službenih lica prema Suljić Fehratu niti je tužilac podnosio pismenu ii usmenu predstavku na postupanje ovlašćenih lica prema njemu“, napominjući i da „protiv nijednog radnika PS Tutin nije vođen krivični postupak povodom postupanja prema tužiocu“.

Advokat FHP je priložio Zaključak Skupštine opštine Sjenica od 14.02.2002. godine, na kojoj je prisustvovao načelnik SUP-a Novi Pazar, a u kojem je konstatovano da je na području opštine Sjenica „vršena policijska represija nad građanima bošnjačke nacionalnosti pod izgovorom da imaju oružje, i to batinjanjem, nanošenjem teških telesnih povreda, maltretiranjem i drugim psihofizičkim metodama i patnjama“.

Presuda

Sud je 22.10.2009. godine doneo presudu kojom je utvrdio da je Fehrat Suljić prilikom privođenja od strane pripadnika MUP-a bio podvrgnut „fizičkoj i psihičkoj torturi [...] kako bi se utvrdilo da li poseduje oružje“. Sud je zaključio da je država odgovorna za akte pripadnika MUP-a i obavezao je da Suljiću isplati odštetu. Država Srbija je obavezana da, zbog odgovornosti za torturu koju su izvršili policajci SUP-a Tutin, Suljiću isplati 700.000 RSD (200.000 RSD na ime pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti, 200.000 RSD zbog pretrpljenog straha i 300.000 RSD zbog umanjenja opšte životne aktivnosti). Sud je odbio zahtev za odštetom zbog pretrpljenih fizičkih bolova.

Obrazlažući zašto nije prihvatio iskaze policajaca koji su negirali da je Suljić bio podvrgnut torturi, sud je naveo da su iskazi policajaca „nelogični, neuverljivi, sračunati na izbegavanje odgovornosti“ i da su u suprotnosti sa ostalim dokazima.

Presuda Apelacionog suda

Apelacioni sud je rešenjem od 19.01.2011. godine, ukinuo presudu prvostepenog suda sa obrazloženjem da izvedeni dokazi tokom glavne rasprave ne

dokazuju da je Suljić zlostavljan i da se „samo na osnovu tvrdnje tužioca i njegove supruge da je tužilac zadobio povrede od strane pripadnika MUP-a ne može izvoditi zaključak da su pripadnici MUP-a nad tužiocem vršili fizičku i psihičku torturu“, uz konstataciju da je policajac Sulejman Hodžić „sporio“ da su Suljiću nanete telesne povrede a da je policajac Milunović tvrdio da „nikada ni službeno ni privatno nije obavljao razgovor sa tužiocem“. Takođe, Apelacioni sud je u odluci naveo da se „bez validne medicinske dokumentacije iz perioda povređivanja, iz koje bi se utvrdilo koje i kakve povrede je tužilac zadobio“ ne može izvoditi zaključak da je Suljić pretrpeo torturu.

Analiza presude Apelacionog suda

i. Odluka Apelacionog suda da sâm ceni dokaze izvedene na glavnoj raspravi veoma je neuobičajena, posebno kada se radi o oceni iskaza svedoka. Iako je Apelacioni sud imao zakonsku mogućnost da sâm sasluša svedoke na glavnoj raspravi, on je ocenu verodostojnosti svedoka dao na osnovu čitanja zapisnika sa glavne rasprave koji ne mogu pružiti ispravan uvid u kvalitet iskaza svedoka, kao ni u njihovo držanje tokom svedočenja i suočenja.

32

Prvostepeni sud je upravo na osnovu neposrednog saslušanja i suočenja Milunovića i Suljića, zaključio da su iskazi policajaca neverljivi i sračunati da se izbegne sopstvena odgovornost.

ii. Ocena Apelacionog suda da torturu nad Suljićem potvrđuju „samo tvrdnje Suljića i njegove supruge“ nije tačna jer su pred sudom izvedeni i drugi dokazi koji posredno potkrepljuju iskaze Fehrata i Hajrije Suljić. To su:

- 1) dokument SO Sjenica o policijskoj represiji u vreme kritičnog događaja
- 2) zajednički nalaz dva stalna sudska veštaka o Suljićevim zdravstvenim problemima, koji su procenili da je Suljićevo zdravlje ozbiljno i trajno narušeno zbog onoga što je preživio u martu 1996. godine.

iii. Čak i da navode o torturi nad Suljićem potkrepljuju samo tvrdnje Suljića i njegove supruge, ocena Apelacionog suda da one nisu dovoljne da bi se utvrdilo da je Suljić zaista žrtva torture u suprotnosti je sa praksom Evropskog suda za ljudska prava i Komiteta UN protiv torture koji su u nekoliko odluka ustanovili da činjenica da je osoba pre hapšenja i odvođenja u policijsku stanicu bila u dobrom zdravstvenom stanju, a da su nakon oslobađanja na njoj bile vidljive povrede, ukazuju na visok stepen sumnje da je ta osoba bila podvrgnuta torturi ili nečovečnom postupanju od strane

organa vlasti, te se zbog toga teret dokazivanja da ta osoba nije bila žrtva mučenja prebacuje na državu³².

iv. Sud je u potpunosti prihvatio mišljenje Pravobranilaštva, koje je već u odgovoru na tužbu FHP-a tvrdilo da će iskaz Hajrije Suljić biti pristrasan jer se radi o supruzi Fehrata Suljića³³, i irelevantan jer nije bila prisutna kada je Suljić batinan. Izostalo je objašnjenje suda zašto iskaz Hajrije Suljić nije dovoljno ubedljiv i verodostojan da potvrdi navode žrtve, u ovom slučaju njenog supruga.

v. Fehrat i Hajrija Suljić su tokom glavne rasprave dali ubedljiva i konzistentna objašnjenja zbog čega Suljić ne poseduje medicinska uverenja o svom zdravstvenom stanju iz tog vremena. Apelacioni sud nije obrazložio zašto ne prihvata ovaj deo njihovog iskaza ali je zauzeo stav da bez pomenute medicinske dokumentacije ne može doneti presudu o tome da su pripadnici MUP-a Srbije izvršili torturu nad Suljićem.

2.3.2. Ostali predmeti u kojima FHP zastupa Bošnjake-žrtve torture u Sandžaku

2.3.2.1. FHP, pored Fehrata Suljića, zastupa još sedam žrtava torture u Sandžaku. Sudovi su, u svim predmetima, odbili zahtev žrtava za obeštećenjem za pretrpljene fizičke bolove, strah i duševne bolove zbog povrede slobode i prava ličnosti, s tim da su u nekim predmetima priznali pravo žrtava na odštetu zbog umanjnja životne aktivnosti.

2.3.2.2. U četiri predmeta u kojima FHP zastupa Seada Rovčanina, Šefčeta Mehmedovića, Munira Šabotića i Šefketa Hukića, prvostepeni sudovi su usvojili tužbene zahteve i dosudili odštetu zbog umanjnja životne aktivnosti nastale zbog posledica preživljene torture. Dosuđene odštete se kreću u rasponu od 150.000 do 600.000 RSD.

Advokati FHP-a su izjavili žalbu protiv svih presuda (izuzev u slučaju Šefketa Hukića) zbog nisko dosuđenih iznosa obeštećenja. S druge strane, i Pravobranilaštvo je podnelo žalbe protiv svih presuda, ističući da je zahtev za obeštećenjem zastareo tri godine nakon kritičnih događaja, odnosno da su

32 Videti slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava: Tomasi v. France, Ribitsch v. Austria, Selmouni v. France. Videti slučaj pred Komitetom UN protiv torture Dragan Dimitrijević (CAT/IC/33/D/207/2002)

33 Svojstvo srodnika tužioca ne može biti procesna smetnja za saslušanje, a odredbe ZPP predviđaju da se kao svedoci saslušavaju lica „spособna da daju obaveštenja o činjenicama koje dokazuju“.

navodi žrtava o pretrpljenoj torturi neutemeljeni i da im se ne može pokloniti vera jer su policajci koji su svedočili pred sudom negirali svoje učešće u torturi.

Sudovi su u pomenutim predmetima odbili zahteve žrtava za obeštećenjem zbog pretrpljenih fizičkih bolova, straha i povrede slobode i prava ličnosti, uz obrazloženje da su ti zahtevi zastareli.

2.3.2.3. U slučaju Šefka Bibića³⁴, sud je odbio tužbu, pozivajući se na nalaz i mišljenje veštaka da Bibić ne pati od PTSP. FHP je izjavio žalbu Apelacionom sudu u Beogradu.

2.3.2.4. Sudski postupak koji je FHP vodio u ime Elmaza Hukića³⁵, pravosnažno je okončan 13.04.2010. godine. Prvostepeni i drugostepeni sud su odbili tužbeni zahtev zbog zastarelosti, bez izvođenja dokaza. Presudu je potvrdio i Vrhovni kasacioni sud.

2.3.2.5. U predmetu u kojem FHP zastupa Murata Pepića³⁶, prvostepeni sud je odbio tužbeni zahtev zbog zastarelosti. U septembru 2011. godine, Apelacioni sud u Beogradu je prihvatio žalbu advokata FHP-a, ukinuo ovu presudu i predmet vratio na ponovno suđenje.

34

2.4. Zločini nad Bošnjacima u selu Kukurovići (opština Priboj)³⁷

Selo Kukurovići se nalazi u opštini Priboj, na tromeđi između Srbije, BiH i Crne Gore. Do 1992. godine, bilo je naseljeno Muslimanima, mahom starijim osobama i brojalo je oko 40 domaćinstava.

S početkom oružanog sukoba u BiH, na teritoriju opštine Priboj došao je veliki broj pripadnika Užičkog korpusa VJ. Prve jedinice su došle 8.05.1992. godine. Odmah po dolasku, vojnici su krenuli da ulaze u sela i da maltretiraju Bošnjake. Pretresali su kuće, pucali po selu i kućama, batinali ljude.

U blizini Kukurovića, VJ je bila stacionirana na tri lokacije. Predveče 18. februara 1993. godine, VJ je otvorila vatru iz pravca sva tri položaja na kuće u selu.

34 Videti saopštenje FHP-a: *Tužba zbog kršenja ljudskih prava u Sandžaku 1993. godine*, 12.09.2008.

35 Videti saopštenje FHP-a: *Tužba za naknadu štete zbog torture: slučaj Elmaza Hukića*, 8.04.2008.

36 Videti saopštenje FHP-a: *Tužba zbog torture u Sandžaku*, 28.05.2007.

37 Više o zločinu u selu Kukurovići videti u FHP, *Ljudska prava u Srbiji 1991-1995*, FHP, 1996.

Vojnici su pucali iz pešadijskog oružja i minobacača. Većina meštana u panici je pobjegla u pravcu Priboja i Pljevalja.

Nakon dva dana, nekoliko meštana vratilo se u selo. Zatekli su zgarišta. U kući Mušana Husovića pronašli su njegov i leš njegove nevenčane supruge Fatime Sarač. Leš Uzeira Bulutovića pronašli su u njegovoj kući. Napustili su selo i nikada se više nisu vratili. Dva meseca kasnije, 11.04.1993. godine, spaljeno je još osam bošnjačkih kuća, sa pomoćnim objektima.

Istražni sudija Okružnog suda u Užicu izvršio je uviđaj nakon događaja od 18. februara, a takođe i nakon spaljivanja poslednjih osam kuća³⁸.

FHP je u oktobru 2006. godine Okružnom tužilaštvu u Užicu podneo krivičnu prijavu za krivična dela ubistva iz niskih pobuda i izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti protiv više NN počinitelaca, pripadnika rezervnog sastava VJ³⁹. Zatim je 2006. i 2007. godine protiv Republike Srbije podneo dve tužbe za novčanu kompenzaciju u ime članova porodica dvoje ubijenih meštana Kukurovića i jednu tužbu u ime 14 meštana čija je imovina uništena u napadima VJ.

Polazeći od posledica akata VJ, FHP je zahtevao da odšteta bude isplaćena za duševne bolove zbog smrti bliskog lica, odnosno za imovinsku štetu.

35

2.4.1. Slučaj Mušan Husović

Tužba

FHP je u januaru 2007. godine Ministarstvu odbrane uputio Zahtev za poravnanje van spora u ime sedmoro dece Mušana Husovića, tražeći da im država Srbija isplati novčanu kompenzaciju zbog odgovornosti za ubistvo njihovog oca.

Nakon što Pravobranilaštvo u zakonskom roku nije odgovorilo na zahtev FHP-a, advokat FHP-a je 26.04.2007. godine u ime šest kćerki i sina pokojnog Mušana Husovića, protiv Republike Srbije podneo tužbu za naknadu štete. Tužbom je traženo da sud utvrdi odgovornost države Srbije za ubistvo Mušana Husovića koje su počinili pripadnici VJ i da je obaveže da njegovoj deci isplati novčanu odštetu u iznosu od 7.000.000 RSD.

38 Okružni sud u Užicu, Kri.9/93 i Kri.32/93.

39 Okružno tužilaštvo u Užicu je predmet ustupilo Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije.

Odgovor na tužbu

Ministarstvo odbrane je u odgovoru na tužbu istaklo da tužba ne sadrži dokaze o tome da je VJ odgovorna, a u prilog toj tvrdnji navelo je da nije podnet „izveštaj jedinice“ (sic). Dalje, Ministarstvo je navelo da na teritoriji SRJ „nije bilo oružanih akcija, već je oružanih akcija bilo na teritoriji Republike Srpske a koja je [...] udaljena svega 300 metara“.

Osim toga, Ministarstvo odbrane se pozvalo i na zastarelost zahteva.

Tok postupka⁴⁰

Suđenje je počelo u decembru 2007. godine i trajalo skoro četiri godine. Ukupno je zakazano čak 18 ročišta, od kojih je devet odloženo zbog nepostojanja procesnih pretpostavki. Ročišta su više puta odlagana jer Pravobranilaštvo nije primilo poziv, a u ostalim slučajevima zbog dojave o postavljanju bombe u sudu, štrajka sudske administracije, sprečenosti sudije, a jednom i zbog smrti patrijarha Pavla.

Na glavnoj raspravi saslušana su sva deca pokojnog Husovića i svedok Džafer Kaltak. Pravobranilaštvo nije predložilo nijedan dokaz. Izvedeni su i pismeni dokazi: zapisnici sa uviđaja, dopis Okružnog suda u Užicu, dopis Tužilaštva za ratne zločine da se postupak protiv NN počilaca ubistva Mušana Husovića nalazi u prekrivičnoj fazi. Svedok Kaltak svedočio je o napadu VJ na selo, njegovom begu sa porodicom tog dana i povratku u selo kada je pronašao leševe Mušana Husovića i njegove supruge.

Presuda

Prvostepenom presudom od 16.05.2011. godine, sud je odbio tužbu dece Mušana Husovića, sa obrazloženjem da je nastupila zastarelost jer „...rokovi zastarevanja iz člana 377 ZOO, teku samo prema učiniocu krivičnog dela kojim je šteta uzrokovana a ne i prema pravnom licu, što se odnosi na državu koja odgovara za štetu po odredbama člana 172 ZOO, u konkretnom slučaju.“

Analiza presude

i. Odredba 377 ZOO: „Kad je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost

⁴⁰ Izveštaji sa suđenja na www.hlc-rdc.org/reparacije

krivičnog gonjenja.“ Zakon koristi termin „odgovorno lice“, koji je mnogo širi od termina „počinilac krivičnog dela“. Naime, lice odgovorno za naknadu štete može biti i fizičko i pravno lice⁴¹.

ii. Presuda ne sadrži činjenične zaključke o okolnostima smrti Mušana Husovića. Dokazi izvedeni tokom glavne rasprave međusobno su saglasni da je Mušan Husović ubijen u napadu VJ na Kukuroviće. Tokom glavne rasprave nije izveden ni jedan dokaz koji bi protivrečio ovim dokazima. Ako je našao da je svedočenje očevica Džafera Kaltaka i drugih svedoka nejasno ili protivrečno drugim dokazima, sud je taj svoj nalaz morao obrazložiti u presudi.

Ipak, sud je posredno, pozivajući se na odredbu 172 ZOO⁴², utvrdio da je za ubistvo Husovića odgovorna VJ, odnosno država Srbija. Naime, prilikom ocene da je pravo na odštetu Husovićeve dece zastarelo, sud je rekao da „rokovi zastarevanja iz člana 377 ZOO, teku samo prema učiniocu krivičnog dela kojim je šteta uzrokovana, a ne i prema pravnom licu, što se odnosi na državu koja odgovara za štetu po odredbama člana 172 ZOO, u konkretnom slučaju.“

2.4.2. Drugi predmeti u kojima FHP zastupa žrtve zločina u selu Kukurovići

37

2.4.1.1. U predmetu u kojem je FHP zastupao troje dece Uzeira Bulutovića, ubijenog tokom napada VJ na Kukuroviće 18.02.1993. godine, sud je pravosnažno odbio tužbeni zahtev zbog nastupanja zastarelosti. Presudu je potvrdio Vrhovni kasacioni sud u martu 2010. godine.

2.4.1.2. U predmetu pred Višim sudom u Beogradu, FHP zastupa 14 meštana Kukurovića kojima je u napadima VJ na selo uništena sva imovina. Tužba je podneta u julu 2007. godine⁴³. Saslušano je sedam žrtava i tri svedoka i izvedeni su pismeni dokazi⁴⁴. Advokat FHP-a je u septembru 2011. godine zatražio donošenje međupresude, kojom će sud odlučiti o osnovanosti tužbe.

41 Detaljnije o tumačenju člana 377 ZOO u postupcima za ostvarivanje prava na reparacije videti na strani 6.

42 Član 172 ZOO, stav 1: Pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ prouzrokuje trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija.

43 Prvo ročište održano je tek 16 meseci nakon podnošenja tužbe. U međuvremenu, advokat FHP-a je sudu podneo 5 urgencija za zakazivanje ročišta.

44 Zapisnici o uviđaju, dopisi Okružnog suda u Užicu i Tužilaštva za ratne zločine o postupanju u ovom slučaju, dokazi o vlasništvu nad uništenom imovinom itd.

2.5. Slučaj Ratni zločin nad albanskim civilima u Podujevu/Podujevë

Dana 28.03.1999. godine, porodice braće Safeta i Selatina Bogujevcija nalazile su se u svojim kućama u Podujevu/Podujevë. Sa njima je bila i porodica Envera Duriqija, Selatinovog kolege sa posla. U kući je bilo dvadeset osoba, među kojima dvanaestoro dece uzrasta od 2 do 14 godina, pet žena i troje staraca. Oko 6:00 časova ujutro, pripadnici Posebnih jedinica policije (PJP), Specijalno-antiterostičke jedinice (SAJ) i rezervnog sastava SAJ-a (jedinica „Škorpioni“) počele su da pucaju u gradu, lome, ulaze u kuće i naređuju ljudima da napuste kuće i grad. Safet, Selatin i Enver su uspeli da napuste kuću i sklone se u obližnju šumu.

Nakon nekog vremena, takođe izjutra, policajci u maskirnim uniformama ušli su u kuću porodice Bogujevci. Pretresli su sve koji su bili u kući, a potom su ih odveli u obližnje dvorište. Tu su ženama i deci naredili da podignu ruke. Ženama su naredili da skinu šamije i sve su ih ponovo pretresli. Posle nekog vremena, policajci su žene, decu i starce izveli iz dvorišta i povelu do policijske stanice koja se nalazila u blizini. Usput su vikali na njih, psovali ih i lomili izloge. Neki su u rukama imali motke i drške od sekira. Usput su izdvojili starog Hamdiju Duriqija i Selmana Gashija, uveli ih u kafanu i ubili.

38

Odmah potom, ženama i deci su naredili da se vrate u dvorište iz kojeg su ih izveli. Tamo ih je čekala grupa policajaca koji su odmah počeli da na njih viču i psuju. Nožem su nasrnuli na Fezrije Llugaliu jer nije znala srpski. Udarali su je drškom noža po glavi. Jedan policajac je Shefkatu Bogujevci uhvatio za vrat i odgurnuo je ka sredini dvorišta. Potom joj je pucao u leđa. Shefkate je pala na zemlju a taj policajac je ispalio još jedan metak u nju. Deca su plakala za majkom, a policajac koji je pucao u Shefkate je zapucao i u njih. Tada su i ostali policajci počeli pucati u žene i decu. Pravili su pauze da promene okvire. Kada bi приметili da neko daje znake života, ponovo bi pucali u njega.

Tom prilikom, srpski policajci su ubili sledeće osobe: Esma Duriqi (69 godina), Shehide Bogujevci (67), Nefise Llugaliu (55), Shefkate Bogujevci (42), Sala Bogujevci (39), Fezrije Llugaliu (21), Fitnete Duriqi (36), Nora Bogujevci (14), Shpend Bogujevci (13), Shpetim Bogujevci (10), Dafina Duriqi (9), Arber Duriqi (7), Mimoza Duriqi (4 godine) i Albion Duriqi (2).

Petoro dece teško je ranjeno ali su preživeli streljanje: Saranda Bogujevci (14), Fatos Bogujevci (13), Jehona Bogujevci (11), Lirie Bogujevci (9) i Genc Bogujevci (6).

Za zločin nad ženama i decom iz porodica Duriqi, Bogujevci i Llughaliu, pravosnažno je osuđeno šest pripadnika policijske jedinice „Škorpioni“.

Predmet Podujevo I:

Tužba

FHP je, u ime porodica ubijenih žena i dece, 24.01.2007. godine podneo Prvom opštinskom sudu u Beogradu tužbu za naknadu štete protiv Republike Srbije zbog odgovornosti države za akte pripadnika MUP-a. Tužbom je traženo da država Srbija obešteti 24 člana porodica u iznosu od 52.000.000 RSD.

Polazeći od posledica akata MUP-a, FHP je zahtevao da odšteta bude isplaćena za duševne bolove zbog smrti bliskog lica.

Uz tužbu, FHP je priložio pravosnažnu osuđujuću presudu protiv pripadnika MUP-a Saše Cvjetana i dokaze o srodstvu između članova porodica koje tuže državu sa ubijenima.

39

Predmet Podujevo II:

Tužba

FHP je 28.08.2008. godine Prvom opštinskom sudu u Beogradu podneo tužbu za materijalnu odštetu protiv Republike Srbije, u ime Sarande, Jehone i Lirie Bogujevci. Tužbom je traženo da sud obaveže državu Srbiju da na osnovu odgovornosti za nedela pripadnika MUP-a Sarandi Lirije i Jehinu Bogujevci isplati 10.500.000 RSD.

Polazeći od posledica akata MUP-a, FHP je zahtevao da odšteta bude isplaćena za:

- a) pretrpljene fizičke bolove
- b) strah
- c) povredu prava ličnosti
- d) duševne bolove zbog umanjenja opšte životne aktivnosti i trajnih ožiljaka.

Uz tužbu, FHP je priložio pravosnažnu osuđujuću presudu protiv pripadnika MUP-a Saše Cvjetana, medicinsku i foto dokumentaciju o povredama koje

su pretrpele Saranda, Jehona i Lirije, kao i dokumentaciju o njihovom dugogodišnjem lečenju.

Odgovor na tužbe

Pravobranilaštvo je u odgovorima na tužbe FHP-a istaklo tri argumenta:

- i. prigovor zastarelosti (Podujevo I i Podujevo II)
- ii. država nije odgovorna po članu 180 ZOO45 jer „radnja kojom je tužiocima prouzrokovana šteta nije uperena protiv državnog i političkog uređenja R. Srbije već je događaj od 28. marta 1999. godine individualni akt jednog pojedinca...“ (Podujevo II)
- iii. tužbeni zahtev je „previsoko određen“ (Podujevo I i Podujevo II)
- iv. Žrtve „nisu dostavile dokaz na okolnost da je šteta nastala usled nepravilnog i nezakonitog rada tužene“ (*Podujevo I*)

Podujevo I:

Tok postupka

Suđenje je počelo u maju 2007. godine. Tokom glavne rasprave, zakazano je devet ročišta od kojih je čak pet odloženo⁴⁶. Na održanim ročištima, izveden je samo jedan dokaz – čitanje krivične presude kojom je Saša Cvjetan pravosnažno osuđen za zločin nad civilima u Podujevu/Podujevë.

Analiza presuda

i. Presude prvostepenog (20.03.2009) i drugostepenog suda (10.03.2009), kao i Vrhovnog kasacionog suda, (13.04.2011.) sadrže identično pravno obrazloženje: tužba je zastarela jer je podneta nakon pet godina (po isteku tzv. objektivnog roka zastarelosti) od počinjenog zločina.

Ni jedan sud nije donosio pravne zaključke o odgovornosti države Srbije, tj. o osnovanosti prava porodica žrtava da od države Srbije potražuju odštetu za nedela pripadnika MUP-a.

45 Za štetu nastalu smrću, telesnom povredom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičkog lica usled akata nasilja ili terora, kao i prilikom javnih demonstracija i manifestacija, odgovara država čiji su organi po važećim propisima bili dužni da spreče takvu štetu.

46 Četiri ročišta su bila odložena zbog toga što nije bilo dokaza da je Pravobranilaštvo uredno primilo poziv, dok je jedno ročište odloženo jer veće nije bilo u punom sastavu.

U junu 2011. godine, Vrhovni kasacioni sud odbio je reviziju FHP-a, podnetu 7.05.2009. godine. U avgustu 2011. godine, advokat FHP-a je u ime 21 člana porodica žrtava podneo Ustavnu žalbu.

ii. Imajući u vidu ranije pomenuti Stav Ustavnog suda Srbije od 14.07.2011. godine, odbijanje tužbe porodica ubijenih je nazakonito i protivustavno. Naime, stanovište Ustavnog suda Srbije je da se za štetu nastalu izvršenjem krivičnog dela duži rokovi zastarelosti primenjuju „prema svim odgovornim licima, a ne samo prema štetniku“.

iii. Odbijanjem tužbe zbog zastarelosti, sudovi su implicitno zauzeli stav da su žrtve tužbu trebale podneti u roku od pet godina od momenta kada je zločin izvršen, a ne nakon pravosnažnosti presude protiv počinitelaca zločina. Sudovi su ignorisali činjenicu da su žrtve tek presudom protiv Saše Cvjetana saznale da jedinica koja je počinila zločin nad njihovim najbližim pripada MUP-u Republike Srbije. Čak i da su žrtve osnovano pretpostavile da su naoružani ljudi koji su izvršili zločin deo regularnih snaga države Srbije i da su podnele tužbu protiv države Srbije u roku od tri odnosno pet godina od počinjenog zločina, malo je verovatno, imajući u vidu praksu sudova u Srbiji i visoke zahteve u pogledu dokazivanja odgovornosti države (videti recimo slučaj logora u Šljivovici i Mitrovom Polju), da bi sud u Srbiji prihvatio tvrdnju porodica da je za zločin koji su počinile tada još neidentifikovane osobe, odgovorna država Srbija.

iv. Presuda parničnog suda protivrečna je i presudi krivičnog suda u ovom slučaju. Naime, u presudi protiv Saše Cvjetana, oštećeni (preživeli i porodice ubijenih) su upućeni da svoje pravo na imovinsko obeštećenje ostvare u parnici, što im je ovakvim stavom parničnog suda onemogućeno.

v. U svetlu iznetog, nameće se zaključak da porodice ubijenih albanskih civila u Podujevu, kao i ostale žrtve zločina koje su počinile srpske snage, u Srbiji nemaju na raspolaganju ni jedan pravni instrument radi ostvarivanja svog prava na pravičnu materijalnu odštetu.

Podujevo II

Tok postupka

Suđenje je počelo u oktobru 2008. godine. U decembru 2008. godine, pred Prvim opštinskim sudom, Saranda, Jehona i Lirije svedočile su o zločinu koje su preživele, kao i o operacijama i dugotrajnom lečenju nakon toga.

Nakon reforme pravosuđa 2010. godine, predmet je prešao u nadležnost Višeg suda u Beogradu. Predmet je dodeljen veću kojim predsedava sudija Anđelka Opačić, koja insistira da Saranda, Jehona i Lirie Bogujevci ponovo budu saslušane pred sudom, sa obrazloženjem da hoće da im postavi „još par pitanja“. Sudija Opačić nije prihvatila argumente advokata FHP-a koji je veću ukazao da su raniji iskazi svedoka-oštećenih veoma detaljni, da u predmetu postoji obilje dokaza, da ponavljanje saslušanja nije obavezno i da bi ponovno saslušanje dovelo do retraumatizacije žrtava.

2.6 Slučaj Sjeverin

Mehmed Šebo, Zafer Hadžić, Medo Hadžić, Medredin Hodžić, Ramiz Begović, Derviš Softić, Mithat Softić, Mujo Alihodžić, Alija Mandal, Sead Pecikoza, Mustafa Bajramović, Hajrudin Sajtarević, Esad Džihić, Ramahudin Čatović, Idriz Gibović i Melvida Koldžić živeli su sa porodicama u selu Sjeverin, u opštini Priboj. Dana 22. oktobra 1992. godine, na autobuskoj stanici u Sjeverinu ukrkali su se na autobus koji redovno saobraća na liniji Rudo-Priboj. Većina ih je krenula na posao. Put kojim se stiže do Priboja jednim svojim delom, preko sela Mioče, prolazi preko teritorije Bosne i Hercegovine, odnosno Republike Srpske. U Mioču, grupa vojnika VRS, na čelu sa Milanom Lukićem, zaustavila je autobus. Ušli su u autobus i legitimisali putnike. Nakon legitimisanja, iz autobusa su izveli samo Bošnjake a autobusu u kojem su ostali putnici Srbi dopustili da nastavi put.

Izdvojene Bošnjake, Milan Lukić i njegovi vojnici su kamionom prevezli u Višegrad u hotel Vilina Vlas. Satima su ih tukli i izivljavali se nad njima. Potom su ih odveli na obalu reke Drine, gde su ih pogubili. Tela ubijenih do danas nisu pronađena.

Za ovaj zločin, Okružni sud u Beogradu osudio je na 20 godina zatvora Milana Lukića, Olivera Krsmanovića i Dragutina Dragičevića, a Đorđa Ševića na 15 godina.

Presudom Okružnog suda u Beogradu, koja je potvrđena od strane Vrhovnog suda Srbije, osuđeni su označeni kao pripadnici paravojne formacije „Osvetnici“, iako brojni materijalni dokazi i iskazi svedoka nedvosmisleno ukazuju da su ova lica bila pripadnici Višegradske brigade VRS⁴⁷.

47 Na prvom suđenju Milanu Lukiću i ostalima pred Okružnim sudom u Beogradu 2004. godine, sud je prvostepenom presudom utvrdio da su Lukić i ostali bili deo Višegradske brigade VRS. Međutim, nakon ponovljenog suđenja, taj činjenični zaključak je promenjen i „Osvetnici“ su proglašeni paravojnom formacijom.

Tok postupka

Tužba

FHP je 27.06.2007. godine, u ime 25 članova porodice ubijenih Sjeverinaca, podneo Prvom opštinskom sudu u Beogradu tužbu protiv Republike Srbije za naknadu štete. Tužbom je traženo da sud obaveže Republiku Srbiju (MUP i Ministarstvo odbrane) da članovima porodica ubijenih isplati odštetu od 37.250.000 RSD na ime odgovornosti države zbog:

- a) nepružanja zaštite sjeverinskim Bošnjacima uprkos saznanju da pri prelasku preko teritorije BiH, odnosno Republike Srpske, mogu biti u opasnosti
- b) propusta da obezbeđuje državnu granicu, zbog čega je došlo do nesmetanog kretanja naoružanih grupa u pograničnoj zoni
- c) vojne i finansijske podrške VRS, koja je kontrolisala jedinicu Milana Lukića
- d) organizovanja i naoružavanja paravojnih jedinica koje su učestvovala u ratu u BiH.

FHP je uz tužbu priložio pravosnažnu krivičnu presudu protiv Lukića i ostalih i brojne dokaze o finansiranju i naoružavanju VRS i paravojnih formacija koji su izvedeni pred Haškim tribunalom. Takođe, FHP je priložio i dokaze o povezanosti formacije „Osvetnici“ sa Vojskom Republike Srpske.

43

Odgovor na tužbu

Pravobranilaštvo je navelo da su institucije Republike Srbije dužne da obezbeđuju sigurnost i bezbednost građana isključivo na teritoriji Srbije, te da je „potencijalna opasnost“ pri prelasku na teritoriju zahvaćenu ratnim dejstvima bila „opštepoznata činjenica“ i „da je svaki građanin prelaskom preuzimao rizik od eventualnih štetnih posledica“. Dalje, Pravobranilaštvo je navelo da je država bila u obavezi da obezbedi protok ljudi i robe na tom području.

U pogledu odgovornosti Republike Srbije za pomaganje VRS, Pravobranilaštvo je osporilo vezu između „Osvetnika“ i VRS, pozivajući se na pravosnažnu krivičnu presudu protiv Lukića i ostalih. Pravobranilaštvo je osporilo i vezu između VRS i VJ, ne navodeći ni jedan dokaz kojim bi se osporili dokazi predloženi od strane FHP-a u pogledu kontinuirane vojne i finansijske podrške.

Tok postupka

Suđenje je počelo 13 meseci nakon podnošenja tužbe⁴⁸. U toku glavne rasprave, održana su četiri ročišta na kojima je saslušano pet članova porodica i jedan svedok koji su dali iskaze u vezi sa činjenicama koje se tiču zajedničkog života sa žrtvama.

Sud je 6.02.2009. godine presudom odbio zahtev za obeštećenje porodicama 16 ubijenih Bošnjaka iz Sjeverina. Advokat FHP-a je uložio žalbu Apelacionom sudu u Beogradu.

Presuda

U obrazloženju presude sud navodi da ne postoji odgovornost države Srbije za otmicu sjeverinskih Bošnjaka, zaključujući da je svaki od navedenih navoda FHP-a neosnovan.

i. Otmica se desila na teritoriji druge države i „MUP nije bio dužan da obavlja posao obezbeđenja autobusa“ jer „takva obaveza MUP RS nije izričito propisana ni jednim zakonskim propisom, a takođe u konkretnom slučaju nije postojala ni druga pojedinačna odluka organa tužene ili podzakonski akt kojom je obaveza MUP-a RS bila ustanovljena u konkretnom slučaju.“

ii. Na osnovu pravosnažne presude, Milan Lukić i ostali su zločin počinili nezavisno od VRS „i kao pojedinci i kao grupa sa autonomnom voljom“ te „navodi tužilaca da je Republika Srbija – Ministarstvo odbrane pomagalo Vojsku Republike Srpske nije pravno relevantan.“

iii. Dokazi koje je FHP predložio u vezi sa podrškom Ministarstva odbrane i MUP-a Vojsci Republike Srpske nisu izvedeni neposredno pred sudom jer „tužena nije dala saglasnost da se u ovom postupku koriste dokazi izvedeni u drugim predmetima i drugim sudovima“. Zbog toga, sud ove dokaze nije ni prihvatio ni cenio.

iv. Ne postoje dokazi da je država organizovala, planirala ili koordinisala grupu koja je počinila zločin, niti da je organizovala počinjenje zločina. Sud ne prihvata transkript iskaza Dobrile Gajić – Glišić, bivše službenice Ministarstva odbrane, datog pred Haškim tribunalom u predmetu protiv Slobodana Miloševića, koja je svedočila o naoružavanju paravojnih formacija u BiH i Hrvatskoj, jer „tužena

⁴⁸ Na urgenciju advokata FHP-a, predsednik suda je odgovorio da je postupajući sudija na dužem bolovanju i dodelio predmet drugom sudiji.

nije dala saglasnost da sud u ovom postupku kao dokaz koristi iskaze svedoka koji su svoj iskaz dali pred Haškim tribunalom“.

v. Neosnovani su navodi da su VJ i MUP svojim propustima u obezbeđivanju granice i pogranične zone dozvolili kretanje naoružanih grupa u pograničnoj zoni jer prema tada važećim propisima ni MUP ni VJ nisu bile obavezne da „faktički vrše vlast“ na teritoriji BiH.

vi. Neosnovani su navodi da je država Srbija prekršila međunarodne ugovore iz domena zaštite ljudskih prava, jer je država Srbija dužna da „obezbeđuje primenu navedenih akata na teritoriji Republike Srbije“.

Analiza presude

i. Sama činjenica da se neki događaj desio van teritorije Republike Srbije nije sama po sebi dovoljna za zaključak da institucije države Srbije ne snose odgovornost za taj događaj. Naprotiv, ako se ustanovi uzročno-posledična veza između radnji odnosno propusta državnih organa i određenog događaja, država može da odgovara za štetu proisteklu iz tog događaja, bez obzira što se desio na teritoriji druge države. Ovaj princip potvrđen je i jednim pravnim stavom VSS⁴⁹.

MUP je prema tadašnjem Zakonu o unutrašnjim poslovima imao mogućnost da zabrani kretanje ljudi na određenim područjima radi zaštite života ljudi od masovnih kršenja krivičnih dela⁵⁰. Sud je, namerno ili slučajno, izveo zaključak samo o nepostojanju obaveze „obezbeđenja autobusa“ ali ne i o tome da li su državni organi propustili da preduzmu radnje koje su im stajale na raspolaganju kako bi zaštitili građane, što bi se razumno moglo očekivati s obzirom na ratne okolnosti i međuetnički sukob u BiH. Predstavnici države su, u odgovoru na tužbu FHP-a, i sami potvrdili da je „potencijalna opasnost“ pri prelasku granice bila „opštepoznata činjenica“. Osim toga, Pravobranilaštvo je u odgovoru na tužbu navelo da je država bila u obavezi da obezbedi protok ljudi i robe „i u takvim uslovima“, dakle uz svest da su neki njeni građani u opasnosti.

⁴⁹ Pravno shvatanje Građanskog odeljenja VSS od 25.06.2001.

⁵⁰ Član 13 Zakona o unutrašnjim poslovima: „Radi zaštite života ljudi koji su ugroženi zbog masovnog vršenja krivičnih dela ili ako to zahtevaju razlozi odbrane Republike, ministar može, privremeno, da ograniči ili zabrani kretanje licima na javnim mestima ili određenim područjima kao i da naredi pojedinim licima da borave u mestu prebivališta, odnosno boravišta sa obavezom javljanja.“

U svetlu svega navedenog, nameće se zaključak da je za institucije Republike Srbije protok ljudi i roba obaveza od veće važnosti nego što je ustavna i zakonska obaveza zaštite života njenih građana.

ii. FHP je uz tužbu priložio više dokaza koji direktno ukazuju na činjenicu da su Lukić i ostali bili deo Višegradske brigade Vojske Republike Srpske (potvrde o zaduženju oružja, iskaz Milana Lukića pred sudom u Bijelom Polju itd.).

iii. Obrazloženje suda da dokazi FHP-a o podršci tadašnje SRJ Vojsci Republike Srpske nisu mogli biti izvedeni pred sudom jer Pravobranilaštvo tokom postupka nije dalo saglasnost da se ti dokazi (izvedeni u postupku protiv Slobodana Miloševića pred Haškim tribunalom), ne korespondira sa činjenicama i zapisnicima sa glavne rasprave. Naime, sud nikada nije ni tražio od Pravobranilaštva da se izjasni da li je saglasno da se predloženi dokazi FHP sa suđenja pred Haškim tribunalom izvedu kao dokazi u ovom postupku. Štaviše, Pravobranilaštvo nije izrazilo svoje protivljenje ni u odgovoru na tužbu ni tokom glavne rasprave. Osim toga, sud je te sporne dokaze izveo na poslednjem ročištu 6.02.2009. godine, što je konstatovano u zapisniku sa glavne rasprave.

46

iv. Za postojanje pravno relevantne veze između jedne države i oružanih snaga druge države, dovoljna je i opšta kontrola države nad snagama druge države, koja se ogleda u naoružavanju i drugim vidovima pomoći. Ovo je potvrđeno u više presuda međunarodnih sudova i to u predmetima u kojima je razmatrana veza između tadašnje SRJ i VRS⁵¹.

Dokaz koji govori u prilog tvrdnji da je Srbija pomagala paravojne formacije u BiH (svedočenje Dobrile Gajić – Glišić u predmetu protiv Slobodana Miloševića pred MKSJ) sud nije cenio sa obrazloženjem da oni nisu izvedeni neposredno pred sudom jer se tužena strana nije saglasila sa izvođenjem tog dokaza. Međutim, kao što je ranije navedeno, niti je sud tu saglasnost tokom glavne rasprave od Pravobranilaštva tražio, niti je Pravobranilaštvo izrazilo svoje protivljenje izvođenju tih dokaza.

v. FHP je u tužbi naveo da je MUP bio dužan da zna šta se dešava u pograničnoj zoni i da spreči aktivnosti koje vode ugrožavanju života građana Srbije. Kao dokaz tvrdnji da je MUP znao a nije preduzeo mere na koje je po zakonu imao

51 Presuda Žalbenog veća Haškog tribunala u predmetu Tadić (IT-94-1) i presuda Međunarodnog suda pravde u predmetu BiH protiv Srbije i Crne Gore, od 26.02.2007.

obavezu, FHP je predočio činjenicu utvrđenu u pravosnažnoj krivičnoj presudi protiv Milana Lukića i ostalih da su se naoružane formacije bosanskih Srba nesmetano kretale i na teritoriji Srbije i njenom pograničnom pojasu⁵².

Ulazak ovih formacija na teritoriju Srbije posledica je ili namere MUP-a i VJ da se tim jedinicama dopusti ulazak na teritoriju Srbije ili grubog propusta u radu.

vi. Poštovanje međunarodnih ugovora iz domena ljudskih prava od strane jedne države, ogleda se na prvom mestu u činjenju ili nečinjenju državnih institucija prema građanima, odnosno onima koji su u njihovoj vlasti. U tom smislu i Rezolucija Generalne Skupštine UN o pravima žrtava na reparacije definiše obavezu države da obezbedi žrtvama reparacije „...za postupanja ili propuste koji se mogu **pripisati državi**“, ne ograničavajući ta postupanja ili propuste samo na one koji su se desili na teritoriji te države.

2.7. Prinudna mobilizacija izbeglica iz Hrvatske i BiH

Početak avgusta 1995. godine, vojno–policijske snage Republike Hrvatske pokrenule su operaciju *Oluja* kojom je teritorija samoproglašene Republike Srpske Krajine (RSK) stavljena pod kontrolu Republike Hrvatske. U operaciji je proterano preko 150.000 Srba koji su u kolonama prebegli u BiH i Srbiju.

47

Na granici sa Srbijom, pripadnici MUP-a usmeravali su izbeglice ka gradovima u unutrašnjosti i na Kosovo. Izbeglice su se smestile kod rodbine, prijatelja ili u prihvatnim centrima. Popis izbeglica vršili su Crveni krst i Komesarijat za izbeglice Republike Srbije.

U nedeljama koje su sledile, pripadnici MUP-a su sproveli prinudnu mobilizaciju vojno sposobnih muškaraca izbeglih iz Hrvatske. Koristeći spiskove Crvenog krsta i Komesarijata za izbeglice, policajci su dolazili na adrese gde su izbeglice bile smeštene i saopštavali im da ih privode „radi evidentiranja“. Međutim, muškarci su nakon kraćeg zadržavanja u policijskim stanicama odvođeni u Erdut (Hrvatska, u to vreme pod kontrolom Srba), u kamp Srpske dobrovoljačke garde (SDG) Željka Ražnatovića Arkana.

52 K.br.1419/04, str 67: „Prisustvo ovako naoružanih lica na teritoriji Srbije koja su se jednostavno tuda kretala u pograničnoj zoni, ukazuje da su zalazili na teritoriju Srbije i da je njihovo prisustvo upravo izazivalo strah kod građana pograničnih mesta, pre svega građana muslimanske nacionalnosti, o čemu su govorili svedoci koji su saslušani u toku postupka, a koji su opisali svoja osećanja prilikom putovanja i prolaska kroz ovu graničnu teritoriju u zoni ratnih dejstava.“

U kampu, pripadnici SDG su mobilisane muškarce tukli i ponižavali, optužujući ih da su „izdajnici“. Sve muškarce su po dolasku ošišali do glave. Gardisti su neke „po kazni“ vezivali za stubove i batinali ili su ih držali u kućicama za pse i terali ih da laju i zavijaju. Jedan stariji čovek je zbog poniženja u kampu izvršio samoubistvo. Tokom boravka u kampu, prinudno mobilisani su prolazili kratkotrajnu „vojnu obuku“ a potom upućivani na ratišta u Hrvatskoj i BiH. Mnogi su poginuli, a tela nekih do danas nisu pronađena. Oni koji su preživeli i danas trpe fizičke i psihičke posledice preživljene torture i prisilne mobilizacije.

Pripadnici MUP-a su neosnovanim hapšenjem, prisilnim mobilisanjem i odvođenjem izbeglica na teritoriju sa koje su ranije izbegli prekršili Konvenciju o statusu izbeglica⁵³, Zakon o izbeglicama⁵⁴ te brojne međunarodne konvencije i domaće propise za zaštitu ljudskih prava.

Prema nekim procenama, u leto 1995. godine, ovu sudbinu je doživelo oko 10.000 izbeglica iz Hrvatske i BiH.

FHP je u ime 721 žrtve prinudne mobilizacije pokrenuo 121 sudski postupak protiv Republike Srbije zbog odgovornosti države za kršenje njihovih osnovnih ljudskih prava.

48

Polazeći od posledica nezakonitih akata pripadnika MUP-a, FHP je tužbom zahtevao da odšteta bude isplaćena za:

- i. strah
- ii. duševne bolove zbog povrede slobode i prava ličnosti
- iii. duševne bolove zbog umanjenja opšte životne aktivnosti.

2.7.1. Slučaj Dušana Stanića i drugih

Činjenice

Dušan Stanić, rođen 1966. godine, izbegao je u Srbiju sa porodicom iz Svračkovog sela (opština Korenica, Hrvatska) u avgustu 1995. godine, posle *Oluje*. Smestili su se u prihvatni centar u mesto Belušić (opština Rekovac). Posle nekoliko dana, policajci su počeli da dolaze u prihvatni centar noću i rano ujutro. Pozivali su muškarce prema spisku Crvenog krsta koji ih je pre toga popisao. Dušan Stanić je dva puta izbegao hapšenje. Uhapšen je 15.09.1995. godine dok je kao kuvar spremao ručak u centru. Priveden je u policijsku stanicu u Jagodini. Odatle je

⁵³ Službeni list, broj 7/60.

⁵⁴ Službeni glasnik, broj 18/92.

istog dana sa grupom privedenih muškaraca prevezen u Erdut, u kamp SDG. U kampu je bio pet dana. Tamo su ga pripadnici SDG ošišali do glave. Nazivali su ga „ustašom“. Po njihovoj naredbi nosio je kamen težak 20 kilograma oko kampa. Spavao je u šatoru sa još 100 ljudi. Posle obuke, upućen je na ratište u tzv. Republiku Srpsku Krajinu. Na ratištu je ostao do 19.12.1995. godine.

Nikola Vidić, rođen 1958. godine, zbog *Oluje* je u avgustu 1995. godine izbegao iz rodnog Vojnića (Hrvatska). U Srbiji je sa porodicom smešten u prihvatni centar u Leskovcu, u Internat poljoprivredne škole. Posle deset dana, 13.09.1995. godine, ujutru oko 7:00 časova, pripadnici MUP-a su došli u centar i priveli šest muškaraca, među kojima je bio i Nikola. Odveli su ih u Erdut, u kamp SDG. Posle dva dana, Nikola je upućen da brani Republiku Srpsku Krajinu. Demobilisan je nakon tri i po meseca.

Nikola Mirković, rođen 1961. godine, bio je pripadnik Vojske Republike Srpske Krajine (VRSK). Sa porodicom je živeo u Kninu. Tokom *Oluje*, sredinom avgusta, izbegli su u Kučevo. Smestili su se u kolektivnom centru, u vojnoj kasarni. Rano ujutro oko 5:00 časova, 24.08.1995. godine, dva pripadnika MUP-a su ga uhapsila u prihvatnom centru. Sa još deset uhapšenih muškaraca, sproveden je u Požarevac, a odatle u kamp SDG u Erdutu. Tamo je proveo tri dana, tokom kojih je bio prinuđen da obavlja određene poslove unutar kampa, uz stalne uvrede i nehuman tretman. Posle tri dana upućen je na ratište u Mirkovce (Hrvatska), gde je ostao do 15.12.1995. godine.

Svemir Crnobrnja, rođen 1966. godine, bio je pripadnik VRSK. Nakon *Oluje*, izbegao je prvo u Banja Luku gde se sreo sa porodicom koja je ranije izbegla iz Stabnja (Benkovac). Odatle su zajedno otišli u Srbiju. Smestili su se u Internat poljoprivredne škole u Leskovcu. Tu su ga, 15 dana po dolasku, uhapsili pripadnici MUP-a. Upućen je u kamp SDG u Erdutu. U kampu, Crnobrnja je preživeo sličnu sudbinu kao i ostali prinudno mobilisani muškarci – po izlasku iz autobusa udarali su ga, šamarali i vređali. Ošišan je do glave. Prošao je dvodnevnu „obuku“ a potom je upućen na ratište u Nemce, blizu Vukovara, gde je ostao do 13.01.1996. godine.

Gojko Banjanac, rođen 1961. godine, posle *Oluje* je sa porodicom izbegao u Srbiju. Bio je pripadnik Vojske RSK. Smestili su se u kolektivni centar u Kučevu. Deset dana po dolasku u centar, 25.08.1995. godine, uhapšen je od strane pripadnika MUP-a. Dva policajca su mu tokom noći, dok je spavao, uperila lampu u lice. Naredili su mu da ustane i pođe sa njima u stanicu, odakle je

istog dana sproveden u Erdut. Po dolasku u kamp, teško se razboleo. Uprkos tome, u kampu je ostao naredna četiri i po meseca. Bio je prinuđen da obavlja fizičke poslove – radio je na cisterni sa vodom, obavljao građevinske poslove, prenosio džakove peska, istovarivao municiju. Svo vreme je spavao u šatoru, na slami. Oslobođen je 14.01.1996. godine.

Mile Čikara, rođen 1966. godine, bio je pripadnik VRSK. Sa porodicom je živeo u Ličkoj Jasenici (opština Ogulin, Hrvatska). Izbegao je u Srbiju tokom *Oluje*, 18.08.1995. godine. Smestili su se u sportskoj hali „Zdravlje“ u Leskovcu. Dana 7.09.1995. godine, u sporstku halu su došli policajci i počeli prozivati muškarce sa nekog spiska. Dvanaest prozvanih, među kojima je bio i Mile Čikara, sproveli su direktno u Erdut, u kamp SDG. U kampu je proveo desetak dana a potom je upućen na ratište u okolinu Banja Luke (BiH). Tokom boravka u kampu, bio je prisiljen da obavlja fizičke poslove, uz stalne uvrede i poniženja. Posle 35 dana na ratištu, vraćen je u Erdut, da bi nakon 10 dana ponovo bio poslat u mesto Vera (Hrvatska). Demobilisan je 18.01.1996. godine.

Đorđe Knežević, rođen 1973. godine, bio je pripadnik VRSK. Tokom *Oluje* je sa porodicom iz sela Korlat (okolina Benkovca) izbegao kod sestre u Vladičin Han. Lokalni Crveni krst ih je evidentirao. Dva dana posle, 25.08.1995. godine, oko 10:00 časova ujutro, dva policajca su došla u kuću Đorđeve sestre i tražili Đorđa. Priveli su ga u policijsku stanicu, odakle su ga sa većom grupom muškaraca, izbeglica iz Hrvatske, koje su uhapsili u Vranju, sproveli u Erdut. Đorđe je raspoređen u radni vod. Obavljao je razne fizičke poslove. Kao i ostali prinudno mobilisani muškarci, u kampu je bio izložen stalnom vređanju i omalovažavanju od strane pripadnika SDG. Posle četiri dana, uputili su ga na ratište, u mesto Mece kod Darde (Hrvatska). Demobilisan je 15.12.1995. godine.

Dragan Tepšić, rođen 1972. godine, bio je pripadnik VRSK. Tokom *Oluje*, izbegao je u Srbiju, sa majkom. Smestili su se u Sonti, pored Apatina, u kuću koju im je obezbedio lokalni Crveni krst. Dana 12.09.1995. godine, dok se vraćao iz prodavnice, na ulici ga je zaustavila policijska patrola. Kako kod sebe nije imao dokumenta, dovezli su ga do kuće. Kada im je pokazao dokumenta, odmah su ga priveli u lokalnu policijsku stanicu. Odatle je sa još jednim muškarcem, izbeglicom iz Hrvatske, sproveden u Erdut. Odmah po dolasku ošišan je do glave. Nakon šest dana, njegova jedinica je poslata na ratište, u BiH. Posle 30 dana vraća se u kamp u Erdut, odakle ga 20.11.1992.godine šalju na ratište u Klisu (Hrvatska). Tamo ostaje dva meseca a zatim ga vraćaju u kamp u kojem ostaje još dva meseca. Oslobođen je 13.03.1996. godine.

Posledice

Tortura, strah za život, poniženje i nečovečno postupanje koja su prinudno mobilisani muškarci preživeli u kampu SDG u Erdutu i tokom vremena provedenog na ratištu, ostavili su ozbiljne i trajne posledice na njihovo zdravlje. Kod svih je utvrđeno postojanje PTSP koji je bespovratno narušio njihovo psihičko zdravlje i zbog koga će doživotno morati da se leče.

Tužba

FHP je 15.12.1998. godine u ime Stanića, Tepšića, Crnobrnje, Banjanca, Kneževića, Čikare, Mirkovića i Vidića Prvom opštinskom sudu u Beogradu podneo tužbu za materijalno obeštećenje, naknadu nematerijalne štete protiv Republike Srbije, zbog odgovornosti za prinudnu mobilizaciju, torturu i nehumano i ponižavajuće postupanje koje su preživeli u kampu SDG u Erdutu i na ratištu. Tužbom je traženo da sud obaveže državu Republiku Srbiju da im ispati odštetu od 2,4 miliona dinara⁵⁵.

Odgovor na tužbu

Pravobranilaštvo je u odgovoru na tužbu tvrdilo da su navodi tvrdnje neutemeljeni jer MUP „nije nadležan i ne obavlja mobilizacijske i druge poslove odbrane“, već je to bilo u nadležnosti saveznih organa SRJ. Osim toga, Pravobranilaštvo je navelo i da država Srbija ne može odgovarati za štetu koja je nastala nakon njihove predaje organima RSK.

Pravobranilaštvo je tražilo da se tokom postupka utvrdi da li su prinudno mobilisane izbeglice uopšte imale status izbeglica u kritično vreme i „od kakvog je značaja okolnost da su tužioci predati nadležnim organima Vojske Republike Srpske Krajine a ne Hrvatske“ iz koje su izbegli jer je „teško pretpostaviti da bi tužiocima, po nacionalnosti Srbima, na teritoriji RSK njihov život ili sloboda bili ugroženi zbog njihove rase, vere, državljanstva, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili političkog mišljenja u smislu odredbe čl.33 Konvencije o statusu izbeglica⁵⁶. Time bi se dovela u sumnju i njihova zaštita po toj konvenciji.“

55 Zbog protoka vremena i inflacije, u septembru 2001. godine, advokat FHP-a je precizirao tužbeni zahtev na 3.000.000 dinara.

56 Član 33, stav I Konvencije o statusu izbeglica: „Nijedna država ugovornica neće proterati ili vratiti silom, na ma koji način to bilo, izbeglicu na granice teritorije gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vere, državljanstva, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili njegovih političkih mišljenja.“

Tok postupka

Suđenje je počelo 22.12.1999. godine. Održano je ukupno sedam ročišta na kojima su saslušani Stanić, Vidić, Mirković, Crnobrnja, Čikara, Knežević i Tepšić, kao i 16 svedoka (članovi porodica prinudno mobilisanih i drugi prinudno mobilisani muškarci) koje su predložili advokati FHP-a.

Dušan Stanić i drugi prinudno mobilisani muškarci svedočili su o hapšenju od strane pripadnika MUP-a, sprovođenju u kamp SDG, nehumanom i ponižavajućem tretmanu u kampu, boravku na ratištu, posledicama prisilne mobilizacije i nečovečnog postupanja po njihovo zdravlje.

Svedoci—članovi porodica opisivali su kako su muškarci hapšeni i odvođeni iz prihvatnih centara i drugih mesta gde su bili smešteni. Drugi svedoci su svedočili o njihovom ličnom iskustvu, hapšenju i odvođenju u kamp, te torturi, nehumanom i ponižavajućem postupanju koje su preživeli u kampu.

Tokom suđenja, Stanić, Vidić, Crnobrnja, Knežević i Tepšić su podvrgnuti medicinskom veštačenju.⁵⁷ Utvrđeno je da je zbog trauma koje su preživeli u kampu i na ratištu njihova opšta životna aktivnost značajno umanjena.

52

Sudski postupak u ovom predmetu traje skoro 13 godina. U međuvremenu su promenjena četiri sudska veća prvostepenog suda. Do sada su donete tri prvostepene i dve drugostepene presude.

Presudom Okružnog suda u Beogradu od 21.09.2009. godine, država Srbija je obavezana da Staniću i ostalima isplati novčanu kompenzaciju od ukupno 2.700.000 RSD, zbog povrede slobode i prava ličnosti i umanjnja opšte životne aktivnosti.

Predmet još uvek nije okončan. Trenutno se nalazi pred Apelacionim sudom po žalbi Pravobranilaštva na deo presude prvostepenog suda od 30.03.2011. godine, kojom je država obavezana da Staniću i drugima isplati materijalno obeštećenje od po 150.000 RSD zbog pretrpljenog straha.

Analiza presuda

i. Sud je priznao pravo na materijalne reparacije prinudno mobilisanim izbeglicama polazeći od utvrđenih činjenica da su pripadnici MUP-a prekršili

⁵⁷ Nikola Mirković i Mile Čikara nisu podvrgnuti medicinskom veštačenju jer su se preselili u inostranstvo a Gojko Banjanac je odbio da se podvrgne veštačenju.

Ustav tadašnje SRJ, Zakon o unutrašnjim poslovima, Zakon o izbeglicama i Konvenciju o statusu izbeglica.

ii. Država je odgovorna za sve posledice koje su nastale nezakonitim hapšenjem, bez obzira što su se one desile van teritorije Srbije „jer da nije bilo protivpravnog postupanja – lišenja slobode, privođenja i predaje drugom entitetu – do štetnih posledica ne bi ni došlo.“

iii. Sud je odbio prigovor Pravobranilaštva da je nastupila zastarelost zahteva za materijalnim obeštećenjem zbog povrede slobode i prava ličnosti jer je tužba podneta u roku od pet godina od kada su se prinudno mobilisani vratili sa ratišta. Sud je odbio i prigovor zastarelosti Pravobranilaštva u odnosu na zahtev za obeštećenjem zbog umanjenja opšte životne aktivnosti. Naime, sud je zaključio da je zakonski uslov za početak roka zastarelosti odštetnog zahteva zbog umanjenja životnih aktivnosti ispunjen tek kada je kod prinudno mobilisanih muškaraca ustanovljen PTSP.

IV Zaključci

Ostvarivanje prava na materijalne reparacije u Srbiji praćeno je ozbiljnim nedostacima i ograničenjima. Umesto da Ministarstvo pravde Republike Srbije, u postupku poravnanja, pokaže spremnost države da putem materijalnih kompenzacija obezbede da žrtve dobiju pravičnu naknadu za povrede koje su pretrpele, žrtve su prinuđene da vode višegodišnje sudske sporove, u kojima su izložene poniženju, vređanju i traumatičnom vraćanju na prošlost.

U najtežem su položaju albanske i bošnjačke žrtve. Na njihove zahteve za materijalnim reparacijama, sudovi i Pravobranilaštvo gledaju kao na neprijateljski gest prema državi Srbiji.

Praksa pokazuje da sudovi jednostrano tumače zakonske odredbe o zastarelosti potraživanja, da bi bošnjačkim i albanskim žrtvama oružanih snaga Republike Srbije uskratili pravo na materijalne reparacije. Po pravilu, sudovi poklanjaju poverenje veštacima Republike Srbije koji osporavaju nalaze kosovskih lekara o postojanju PTSP, kao i policajcima i državnim službenicima koji tvrde da žrtve ne govore istinu, da su pripadnici MUP-a Republike Srbije brinuli o sigurnosti „lica koja su boravila u Šljivovici i Mitrovom Polju“, i da su to bili sabirni centri a ne logori, kako tvrde žrtve. Za razliku od žrtava kršenja ljudskih prava srpske nacionalnosti, kojima sudovi dodeljuju relativno pristojne materijalne

reparacije, bošnjačke, a posebno albanske žrtve, dobijaju novčane naknade u iznosu koji dodatno ponižava žrtve.

Međunarodne insititucije koje se bave praćenjem, zaštitom i unapređenjem ljudskih prava (Komitet UN protiv torture, Komitet UN za ljudska prava i Komesar za ljudska prava Saveta Evrope) sve češće upućuju ozbiljne kritike Srbiji upravo zbog nepostojanja adekvatnih mehanizama za pružanje reparacija žrtvama kršenja ljudskih prava koje je počinila srpska vojska i policija tokom devedesetih godina⁵⁸. FHP je primoran da se u ime diskriminasijskih ne-srpskih žrtava obrati Evropskom sudu za ljudska prava.

⁵⁸Videti anekse I, II i III.

Aneks I

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME

Strazbur, 22.9.2011.

CommDH(2011)29
Original na engleskom

Izveštaj

Tomasa Hamarberga,
komesara Saveta Evrope za ljudska prava

Nakon posete Srbiji
12. do 15. juna 2011.

Rezime

Komesar Tomas Hamarberg (Thomas Hammarberg) i njegova delegacija su od 12. do 15. juna 2011. godine bili u poseti Srbiji. Tokom te posete, Komesar je razgovarao s predstavnicima srpskih vlasti i međuvladinih organizacija, kao i s predstavnicima civilnog društva. Ovaj Izveštaj bavi se sledećim bitnim pitanjima: posleratnom pravdom i pomirenjem (odeljak I); borbom protiv diskriminacije (odeljak II); i slobodom medija, pristupom javnim informacijama i zaštitom ličnih podataka (odeljak III). Svaki odeljak završava se Komesarevim zaključcima i preporukama.

I. Posleratna pravda i pomirenje

56 U procesu posleratne pravde i pomirenja u regionu bivše Jugoslavije, Srbija ima jednu od ključnih uloga. Komesar poziva vlasti da ojačaju napore usmerene na efektivne istrage i krivično gonjenje zločina vezanih za rat, u skladu s međunarodnopravnim principima lične odgovornosti, pravde i vladavine zakona. Komesar se nada da će srpske vlasti usmeriti napore da se uklone prepreke za efektivnu međudržavnu saradnju koje su još preostale. Trebalo bi da svim žrtvama bude obezbeđen pristup pravdi, kao i efektivni domaći pravni lekovi. Komesar podstiče Srbiju da unapredi sistem zaštite svedoka, te da što pre istraži i krivično goni sve prijavljene slučajeve pretnji i zastrašivanja svedoka. Komesar pozdravlja predanost koju su vlasti pokazale tokom njegove posete. Naime, vlasti su pokazale spremnost da unaprede sistem zaštite svedoka tako što će relevantnu nadležnost prebaciti na Ministarstvo pravde.

Mada pozdravlja to što je Srbija u maju 2011. ratifikovala Međunarodnu konvenciju za zaštitu svih lica od prisilnog nestanka, iz 2006. godine, Komesar poziva vlasti da nastave s odlučnim naporima, i na nacionalnom i na regionalnom nivou, s ciljem da se reši oko 14.000 slučajeva lica koja su nestala za vreme ratova u regionu.

Komesar pozdravlja napore koje vlasti čine da bi se rešili preostali problemi svih onih koji su tokom rata bili prisilno raseljeni, te od njih traži da ovaj urgentni posao završe što pre. Najugroženije je i dalje stanje lica koja žive u kolektivnim centrima, a ima ih oko četiri hiljade. Da bi se uspešno rešila postojeća pitanja, koja su nastala zbog prisilnog raseljavanja u regionu, potrebna je dalja saradnja Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore.

Jedna od najvažnijih komponenti u procesu tranzicione pravde je da se ustanovi istina u vezi s teškim kršenjima ljudskih prava. Bitno je da zemlje bivše Jugoslavije hitno prevaziđu i eliminišu etničku polarizaciju i da prihvate prošlost. Da bi se žrtvama omogućila pravda i da bi se ustanovili standardi za budućnost, od najvećeg značaja je ozbiljan proces istine i pomirenja.

II. Borba protiv diskriminacije

Srpski zakonski i institucionalni okvir protiv diskriminacije i rasizma je sve jači. Komesar pozdravlja to što je 2009. usvojen Zakon o zabrani diskriminacije, te što je osnovana Kancelarija komesara za zaštitu jednakosti. Ovaj zakon pruža zaštitu od diskriminacije na osnovu roda, rasnog ili etničkog porekla, vere ili ubeđenja, onesposobljenosti, starosti ili seksualne orijentacije. Ombudsmen Srbije i dalje ima značajnu ulogu u zaštiti i promociji ljudskih prava i osnovnih sloboda. Komesar očekuje od vlasti da obezbede Ombudsmenu dovoljno finansijskih i ljudskih resursa da bi mogao da nastavi da izvršava svoje zadatke.

Što se tiče zaštite nacionalnih manjina, Komesar pozdravlja to što je Srbija 2009. usvojila Zakon o savetima nacionalnih manjina. I dalje je zabrinut zbog toga što još nisu izabrani članovi nacionalnog saveta Bošnjaka i nada se da u izbornom procesu neće biti više odgađanja.

57

Komesar pozdravlja aktivnosti koje su u proteklih nekoliko godina preduzimale srpske vlasti u borbi protiv zločina iz mržnje, a naročito protiv dela ekstremističkih grupa. Pozdravlja odluku Ustavnog suda Srbije iz juna 2011. godine, kojom se zabranjuje rad ekstremne desničarske organizacije *Nacionalni stroj*, te poziva vlasti da razmotre mogućnost da zabrane i druge organizacije koje promovišu rasistički govor mržnje.

Mada pozdravlja napredak koji je ostvaren u pogledu zaštite prava Roma, Komesar poziva vlasti da pojačaju i sistematizuju napore kako bi unapredili njihov položaj, naročito u sektoru zapošljavanja, obrazovanja, stambenog smeštaja i zdravstvene zaštite, oslanjajući se na Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope broj (2008)5 o *politikama rada za Rome i/ili nomadsku populaciju u Evropi*. Komesar je i dalje duboko zabrinut zbog položaja u kom se nalaze raseljeni Romi s Kosova, koji žive u najtežim životnim uslovima. Komesar je naročito zabrinut zbog toga što se novorođena romska deca ne registruju, kao i zbog toga što otprilike 5% Roma u Srbiji nema nikakve lične identifikacione dokumente. On poziva vlasti da omoguće Romima da dobiju lična dokumenta.

Mada pozdravlja to što su vlasti podržale rad i aktivnosti LGBT aktivista i organizacija, Komesar je i dalje zabrinut zbog široko rasprostranjene homofobije. On poziva vlasti da pojačaju napore usmerene na borbu protiv nasilja i diskriminacije LGBT populacije, uključujući i revnosniju sudsku primenu krivičnih odredbi o zločinu iz mržnje.

Komesar preporučuje da se usvoji zakon usmeren na zaštitu i promociju prava lica s invaliditetom. Primena takvog zakona omogućava da deca s invaliditetom ne borave u institucijama, te da se unapredi zapošljavanje takvih lica. Međutim, Komesar je i dalje zabrinutu zbog činjenice da je određeni broj odraslih, najčešće starijih, lica s mentalnim bolestima smešteno na negu u institucije a da za to nisu dali sopstvenu saglasnost. Isto tako, brinu ga izveštaji o zloupotrebi postupka kojim, često članovi najbliže porodice, proglašavaju lice poslovno nesposobnim. Komesar poziva vlasti da izmene zakonske odredbe koje uređuju oduzimanje poslovne sposobnosti, uzimajući u obzir zabrinutost Komesara za zaštitu jednakosti u Srbiji, kao i standarde sadržane u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom.

III. Sloboda medija, pristup javnim informacijama i zaštita ličnih podataka

58

Komesar naglašava značaj podsticanja potencijalno ključne uloge medija u izgradnji pluralizma i širokounosti u društvu. On naglašava da kleveta ne bi trebala da bude krivično delo, te da bi trebalo da se ukinu nerazumno visoke novčane kazne u parničnim predmetima vezanim za medije. Komesar sugerije da bi trebalo da se stav Ustavnog suda kad su u pitanju preterane novčane kazne za predmete klevete jasno odrazi u zakonima o medijima koji treba da budu usvojeni. U isto vreme, medijsku zajednicu bi trebalo podsticati da promoviše i primenjuje etičke standarde svoje struke, te da gradi sistem efektivnog samoregulisanja.

Komesar pohvaljuje to što su vlasti bez odlaganja reagovale na nedavne napade na novinare, ali i dalje je ozbiljno zabrinut zbog toga što nisu rešena ranija ubistva novinara. Poziva vlasti da sve ove nasilničke incidente efektivno istraže, uz potpunu primenu sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i Smernica Komiteta ministara Saveta Evrope o *uklanjanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*.

Komesar poziva vlasti i da unaprede i ojačaju sistem zaštite ličnih podataka. Podstiče ih da usvoje i provedu akcioni plan za sprovođenje Strategije o zaštiti ličnih podataka, koju je vlada usvojila 2010. godine.

Na kraju, Komesar ponavlja da mediji mogu da imaju značajnu ulogu u borbi protiv predrasuda, te da ne bi trebalo da održavaju stereotipe o etničkim i verskim manjinama, naročito o Romima. Vlasti treba da podstiču i promovišu sistematičan dijalog s profesionalnim medijskim radnicima i relevantnim grupama civilnog društva, da bi na taj način eliminisali ispoljavanje negativnih stavova prema Romima, i da bi mediji promovisali toleranciju i socijalnu koheziju.

Komentar vlasti nalazi se u prilogu ovog izveštaja.

Uvod

Izveštaj je izrađen nakon što je Komesar Saveta Evrope za ljudska prava (u daljem tekstu Komesar) posetio Srbiju, od 12. do 15. juna 2011.⁵⁹

Komesar želi da se zahvali predstavnicima srpskih vlasti u Strazburu i u Beogradu koji su mu pomogli da organizuje posetu i omogućili mu nezavisan i nesmetan tok posete. Želi da se zahvali svim svojim sagovornicima, kao i domaćim vlastima i civilnom društvu, na spremnosti da s njim podele svoje znanje i analize.

Tokom posete Komesar je razgovarao s domaćim vlastima, uključujući ministra za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu gosp. Milana Markovića, ministra rada i socijalne politike gosp. Rasima Ljajića, ministra kulture, informisanja i informacionog društva gosp. Predraga Markovića, te specijalnog tužioca za ratne zločine gosp. Vladimira Vukčevića. Sastao se i s poverenicom za zaštitu ravnopravnosti, gđom Nevenom Petrušić, poverenikom za izbeglice gosp. Vladimirom Cucićem, ombudsmenom Srbije gosp. Sašom Jankovićem, te poverenikom za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, gosp. Rodoljubom Šabićem.

Uz to, Komesar se u Beogradu susreo i razgovarao je s predstavnicima međuvladinih i nevladinih organizacija, a posetio je i kolektivni centar za raseljena lica Kaluđerica u Beogradu, kao i neregularno romsko naselje u bloku 61, Marije Bursać, takođe u Beogradu.

Srbija je u Savet Evrope primljena 24.4.2002, a potpisala je i ratifikovala većinu najznačajnijih međunarodnih ugovora Saveta Evrope i Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima. Srbija još nije pristupila Evropskoj konvenciji o državljanstvu, kao ni Konvenciji Saveta Evrope o izbegavanju apatridstva u vezi sa sukcesijom država.

⁵⁹ Tokom posete, Komesara su pratili zamenik direktora njegove kancelarije, gosp. Nikolaos Sitaropoulos, te njegova savetnica, gđa Erliha Bičakčić.

- 60
1. Srbija prolazi kroz težak posleratni period, pa nastoji da prevaziđe zaostavštinu prošlosti i da radi u pravcu etničke depolarizacije i socijalne kohezije. Bez obzira na značajan napredak koji je postignut od njegove poslednje posete 2008. godine, Komesar veruje da su potrebni skoncentrisani i udruženi naponi da bi se prevazišle posledice teških kršenja ljudskih prava u vreme oružanih sukoba devedesetih godina prošlog veka, da bi se pojačala borba protiv diskriminacije i da bi se ona eliminisala, te da bi se efektivno zaštitila i ojačala sloboda medija.

Ovaj izveštaj usmeren je na sledeća ključna pitanja: posleratna pravda i pomirenje (odjeljak I); borba protiv diskriminacije (odjeljak II); i sloboda medija, pristup javnim informacijama i zaštita ličnih podataka (odjeljak III). Svaki odeljak završava se Komesarevim zaključcima i preporukama.

I. Posleratna pravda i pomirenje

Zaostavština nasilne prošlosti još uvek deluje na uživanje ljudskih prava, demokratiju i vladavinu zakona u Srbiji. Zbog toga što celi region nema sistematičan, zajednički pristup rešavanju i preinačavanju teških kršenja ljudskih prava u prošlosti, rezultat je da ratni zločinci još nisu kažnjeni, pa su same žrtve pojedinačno tragale za istinom i reparacijama. Informacije i edukacija stanovništva s ciljem da se prevaziđu posleratne i sadašnje predrasude izazvane etničkom polarizacijom su sporadične ili ih uopšte nema. Komesar bi želeo da naglasi da složen ali neophodan proces posleratne pravde u regionu ne može uspešno da se ostvari bez bliske i konstruktivne saradnje svih zemalja. Srpska vlada je u tom smislu pokrenula značajne inicijative, pa bi u tom pravcu trebalo da se nastavi.

I. Međunarodna i regionalna saradnja

Saradnja između Srbije i Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY) značajno je unapređena hapšenjem begunaca Ratka Mladića i Gorana Hadžića, u maju odnosno julu 2011.

U proteklih nekoliko godina unapređena je regionalna saradnja, koja je značajan faktor za efektivno krivično gonjenje i kažnjavanje ratnih zločina. Unapređenje saradnje državnih tužilaca, uključujući i sporazume o bilateralnom izručenju i priznavanju stranih presuda, pomogla je u borbi protiv nekažnjivosti u regionu. Komesar pozdravlja to što je u februaru 2010. potpisan sporazum između ministara pravde Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, kojim se sprečava

zloupotreba dvojnog državljanstva u procesima ekstradicije.⁶⁰ I dalje je, pak, zabrinut zbog izveštaja koji ukazuju na to da su Bosna i Hercegovina i Srbija zabranjuju ekstradiciju svojih državljana.

Komesar sa zabrinutošću primećuje da Srbija i Bosna i Hercegovina još nisu potpisale sporazum o razmeni dokaza u krivičnim postupcima vezanim za rat. Do potpisivanja ovog sporazuma, koje se očekivalo u julu 2011, nije došlo. Nacrt sporazuma usmeren je na rešavanje problema paralelnih istraga⁶¹ zločina vezanih za rat u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Srbija je 2006. godine potpisala sličan sporazum s Hrvatskom. Komesar naglašava značaj takvih sporazuma, te poziva Srbiju i Bosnu i Hercegovinu da prevaziđu razlike i učine stvarnim pristup pravdi.

Pozitivan korak je napravljen time što je Skupština Srbije u martu 2010. usvojila rezoluciju kojom se osuđuju zločini izvršeni u Srebrenici 1995. Bez obzira na to, Komesar je zabrinut zbog izjava nekih srpskih političara koji negiraju činjenice tih zverstava. Komesar ponavlja da takve izjave ozbiljno deluju na proces pomirenja.

Komesar sa zadovoljstvom primećuje da je srpski predsednik Tadić prisustvovao komemoraciji u Srebrenici u julu 2010, te da su susreti predsednika Srbije i Hrvatske tokom 2010. obogatili bilateralne odnose i preko potrebnih duh regionalne međudržavne saradnje i pomirenja. U novembru 2010, po prvi put, predsednici Josipović i Tadić zajedno su posetili komemorativni centar Ovčara, posvećen hrvatskim žrtvama rata u Vukovaru. Tu su izmenili reči izvinjenja za zločine izvršene u ratu, te istakli svoju predanost i rešenost da se zaključi proces međudržavnog i etničkog pomirenja.

Komesar pozdravlja dijalog između vlasti u Beogradu i u Prištini, predviđen Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 64/298, koji je započet u Briselu u maju 2011. Sastanci koji su do sada održani bavili su se, između ostalog, pitanjem matičnih knjiga i slobode kretanja. Sastanci koji predstoje nastaviće da se bave bitnim pitanjima nestalih lica, kao i uzajamnog priznavanja školskih i univerzitetskih diploma. Komesar pozdravlja ovakav razvoj događaja i naglašava potrebu da se dijalog bavi svim pitanjima koja se konkretno i ozbiljno reflektuju na živote i ljudska prava velikog broja ljudi, naročito onih koji su prisilno raseljeni s Kosova.

60 Sporazumi će omogućiti hapšenje i izručenje osuđenih zločinaca koji po osnovu posedovanja dvojnog državljanstva izmiču pravdi.

61 Vidi Komesarev izveštaj nakon posete Bosni i Hercegovini, 29.3.2011, paragraf 130.

2. Domaći postupci vezani za zločine izvršene tokom rata

Srbija je 2003. godine osnovala Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, kao i Tužilaštvo za ratne zločine. Njihova nadležnost uključuje krivično gonjenje i suđenje izvršiocima ratnih zločina, zločina genocida i zločina protiv čovečnosti koji su izvršeni na teritoriji bivše Jugoslavije od 1.1.1991.

Komesar je primio na znanje izveštaje koji ukazuju na spor napredak u postupcima vezanim za ratne zločine. Prema izveštajima Tužilaštva za ratne zločine,⁶² do juna 2011. za zločine koji su počinjeni u ratu krivično je gonjeno 383 lica. Donesene su 22 konačne presude, koje se odnose na 53 osuđena lica, a u tri predmeta s 15 optuženih u toku su žalbeni postupci.

Komesar je zabrinut zbog izveštaja koji pokazuju da tužilac za ratne zločine i njegovi zamenici rade u atmosferi pretnji i zastrašivanja od nekih pojedinaca. Prema izveštajima, situaciju pogoršava ograničena politička podrška, pa čak i opstrukcije nekih političkih stranaka. Tokom posete, Komesar je primio na znanje komentare predstavnika civilnog društva, prema kojima su do sada pokrenuti postupci uglavnom bili usmereni prema niskorangiranim navodnim izvršiocima, jer postoji bojazan da bi takve istrage mogle da razotkriju dokaze u vezi s kriminalnim aktivnostima zvaničnika koji su još uvek na pozicijama vlasti.

62

2.a. Zaštita svedoka u postupcima vezanim za ratni zločin

2. U svojoj rezoluciji br. 1784 (2011) o zaštiti svedoka kao temelju pravde i pomirenja na Balkanu, Parlamentarna skupština Saveta Evrope pozvala je srpske vlasti da obezbede funkcionisanje sistema zaštite svedoka u skladu s profesionalnim standardima, tako što će mu biti dodeljeni obučeno osoblje i adekvatni resursi. Vlasti su pozvane i da razmotre prenošenje odgovornosti za Jedinicu za zaštitu svedoka (ustanovljenu u junu 2006) s Ministarstva unutrašnjih poslova na Ministarstvo pravde, da bi se tako izbegao bilo kakav sukob interesa između članova te jedinice i svedoka koje su obavezni da štite. Komesar u potpunosti podržava tu preporuku.
3. Izmene Zakona o krivičnom postupku iz 2001. odnosile su se na zaštitu svedoka. Mere koje taj zakon predlaže odnose se, konkretno, na zaštitu na sudu, dodelu pseudonima i obezbeđivanje mogućnosti da se svedoči iza pregrade. Specijalne mere, kao što su preseljenje svedoka i promena

62 Tužilac za ratne zločine Republike Srbije, opšti statistički podaci, http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/pocetna_eng.htm.

identiteta, sadržane su u Zakonu o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku iz 2005.

4. Komesar primećuje da je kapacitet sistema zaštite svedoka u Srbiji još uvek ograničen i da pati od, kako izveštaji ukazuju, nedostatka poverenja svedoka. Izveštaji govore i o nedovoljnim ljudskim i finansijskim resursima, kao i o nedostatku adekvatne opreme. Primećuje se i nedostatak koordinacije i saradnje između Jedinice za zaštitu svedoka, Tužilaštva za ratne zločine i Odeljenja za ratne zločine.⁶³
5. Komesar je ozbiljno zabrinut zbog izveštaja koji ukazuju na to da su neki pripadnici Jedinice za zaštitu svedoka bivši pripadnici “crvenih beretki”,⁶⁴ jedinice čiji su pripadnici navodno izvršili ratne zločine u Bosni i Hercegovini i na Kosovu. U tom kontekstu se primećuje da u Srbiji nije izvršen zadovoljavajući proces provjere i potvrde podobnosti pripadnika policije za službu. Srbija je 2003. godine usvojila Zakon o odgovornosti za kršenja ljudskih prava, ali nikakve mere nisu do sad pokrenute u smislu njegove primene. Zakon predviđa uspostavljanje komisije koja bi donosila odluke vezane za kršenja ljudskih prava od 1976. godine. Ta komisija još nije ustanovljena.⁶⁵
6. Tokom posete, Komesar je obavešten o incidentima u vezi s neprimerenim ponašanjem nekih pripadnika Jedinice za zaštitu svedoka prema svedocima, koje ponekad za rezultat ima to da svedoci menjaju iskaze ili, jednostavno, odluče da uopšte neće da svedoče. Izveštaji ukazuju i na pretnje i zastrašivanja koji su usmereni na članove porodica svedoka.
7. Uzimajući sve ovo u obzir, Komesar pozdravlja rešenost koju su srpske vlasti pokazale tokom njegove posete, da unaprede sistem zaštite svedoka tako što će relevantne nadležnosti prebaciti na Ministarstvo pravde. Komesar je obavešten da se planira da se potpuno prenošenje nadležnosti završi u periodu od dve godine, jer je za ovo potrebno unapređenje stručnih znan-

63 Komitet za pravna pitanja i ljudska prava Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Izveštaj o zaštiti svedoka kao temelju pravde i pomirenja na Balkanu, 12.1.2011, paragrafi 116 i 124.

64 “Crvene beretke” su bile specijalna jedinica Službe državne bezbednosti pri Ministarstvu unutrašnjih poslova. Protiv Jovice Stanišića, šefa te službe, trenutno se vodi krivični postupak pred Haškim tribunalom, za ulogu koju je imao u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije, u vezi s delovanjem nekoliko paravojnih jedinica, uključujući i “crvene beretke”. Srbija je raspustila “crvene beretke” 2003, nakon što je pripadnik te jedinice izvršio atentat na premijera Zorana Đinđića.

65 Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, izveštaj o Srbiji za Univerzalni periodični pregled (*Universal Periodic Review - UPR*) Saveta za ljudska prava Ujedinjenih nacija, 17.7.2008, str. 3, <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-FormerYugoslavia-Serbia-Review-2008-English.pdf>.

ja na domaćem nivou, kao i dodela značajnih finansijski resursa. Komesar poziva vlasti da preduzmu sve mere koje su neophodne da bi se obezbedilo pružanje adekvatne zaštite svedoka tokom tranzicionog perioda.

2.b. Adekvatna i efektivna reparacija za žrtve

Adekvatna, efektivna i promptna reparacija za žrtve teških kršenja ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava je sastavni elemenat postkonfliktne pravde. Osnovni principi Ujedinjenih nacija o pravu na lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava iz 2005.⁶⁶ naznačavaju različite oblike lekova koji bi trebalo da se uvode na nacionalnom nivou, da bi se žrtvama pružilo obeštećenje. Naglašava se da reparacija treba da bude proporcionalna težini kršenja i pretrpljenoj šteti.

Komesar je zabrinut zbog nedostatka mehanizma reparacije za sve žrtve ratnih zločina u Srbiji. Važeći zakon⁶⁷ predviđa administrativnu kompenzaciju za ograničen broj žrtava rata, isključujući one žrtve čije su povrede ili gubici rezultat akcija srpskih državnih agencija. Oni koji imaju pravo na administrativnu kompenzaciju su lica s ratnim invaliditetom, te porodice lica koja su poginula u oružanom sukobu ili onih koji su podlegli povredama koje su doživeli u vezi sa sukobom. Bivši logoraši, žrtve seksualnog nasilja i žrtve mučenja, ne mogu da uživaju administrativnu kompenzaciju, osim ako to što su doživeli nije dovelo do fizičkog onesposobljavanja iznad određene granice.⁶⁸

8. Žrtve iz ovih isključenih kategorija mogu da pred sudom traže naknadu materijalne i nematerijalne štete. Pravni osnov za takav postupak za kompenzaciju nalazi se u Ustavu Srbije, Zakonu o obligacionim odnosima, Krivičnom zakoniku i Građanskom zakoniku.
9. Tokom posete, Komesar je obavešten da u praksi, u brojnim predmetima, visok standard dokazivanja koji primenjuju domaći sudovi i zastara, sprečavaju žrtve da dobiju kompenzacije za fizičke i psihičke povrede. Vrhovni sud Srbije je 2004. godine zauzeo stav da potraživanja protiv države moraju da se podnesu u roku od pet godina od događaja koji je izazvao navodnu štetu. Komesar sa zabrinutošću primećuje da je taj rok od pet godina već istekao

66 Dostupno na: <http://www2.ohchr.org/english/law/remedy.htm>.

67 Administrativna kompenzacija uređena je sledećim zakonima: Zakon o pravima civilnih žrtava rata iz 1996, Zakon o osnovnim pravima bivših vojnika, vojnih invalida i porodica poginulih vojnika iz 1998, te Zakon o pravima vojnika, vojnih invalida i članova njihovih porodica iz 1998.

68 Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, izveštaj za UPR, naveden u gornjem tekstu, str. 3.

za žrtve teških kršenja ljudskih prava koja su izvršena tokom devedesetih godina prošlog veka.

3. Nestali

Postoji potreba da se reše otvoreni predmeti nestalih u ratovima 1991-1999. na teritoriji bivše Jugoslavije, i na taj način okonča patnja njihovim porodicama. To je preduslov za istinski proces pomirenja u regionu. U tom kontekstu, Komesar pozdravlja to što je u maju 2011. Srbija ratifikovala Međunarodnu konvenciju o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka iz 2006.

10. U regionu još uvek ima oko 14.000 nestalih. Komesar naglašava da je regionalna saradnja ključna stvar za uspešan završetak procesa rasvetljavanja sudbine nestalih. Da bi se ovo pitanje efektivno rešilo, u regionu su ustanovljene komisije za nestale. Komisija za nestale Vlade Srbije, ustanovljena 2006, naslednica je mehanizma koji je od 1994. postojao u prethodnim ustavnim i zakonskim kontekstima.⁶⁹
11. Međunarodna komisija za nestale (ICMP) i Međunarodni komitet Crvenog krsta (ICRC) imaju bitnu ulogu u omogućavanju saradnje među zemljama u regionu. Određeni broj sastanaka o zajedničkoj saradnji Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske održan je pod pokroviteljstvom ICMP-a i ICRC-a.
12. Kada su u pitanju nestali, Komesar primećuje napredak u saradnji između vlasti u Beogradu i u Prištini. Tokom 2010, rezultat razmene informacija o grobnicama na sastancima Radne grupe za nestale, pod predsedavanjem ICRC-a, je pronalaženje 47 ljudskih ostataka, koji su predati porodicama u Srbiji i na Kosovu.⁷⁰
13. Čini se da je u ovom kontekstu otvaranje vojnih i policijskih arhiva jedno od najosetljivijih pitanja. Komesar sa zadovoljstvom primećuje da je 2010, po prvi put, Ministarstvo odbrane Srbije Komisiji za nestale dostavilo informacije iz vojnih arhiva.⁷¹

69 Savezna Republika Jugoslavija je 1994. ustanovila Komisiju savezne vlade za humanitarna pitanja i nestale. Nakon uspostave Državne zajednice Srbije i Crne Gore, 2003. godine je ustanovljena Komisija Saveta ministara za nestale. Više informacija videti na <http://www.impunitywatch.org/upload/UserFiles/file/IW%20Serbia%20BCR,%20Serbian.pdf>.

70 ICRC, Godišnji izveštaj za 2010, str. 345, <http://www.icrc.org/eng/assets/files/annual-report/current/icrc-annual-report-2010-western-balkans.pdf>.

71 Isto.

14. Prema izveštajima ICRC-a, rezultat saradnje komisija za nestale Srbije i Bosne i Hercegovine je pronalazak, tokom 2010, na jezeru Perućac ostataka nekih 97 nestalih i na bosanskoj i na srpskoj obali jezera.
15. Pitanje nestalih bilo je visoko pozicionirano na dnevnim redovima sastanaka predsednika Srbije i Hrvatske tokom 2010. U novembru 2010, tokom posete Hrvatskoj, predsednik Tadić doneo je bitne dokumente vezane za lica koja se vode kao nestala od vremena opsade hrvatskog grada Vukovara 1991. godine. *Komesar se nada da će ti dokumenti pomoći u traženju lica koja su nestala u području Vukovara. Još jedan korak u pravcu ubrzanja tog procesa je objavljivanje zajedničke liste nestalih dveju zemalja, u novembru 2010.*
16. Komesar pozdravlja ovakav razvoj događaja. Naglašava da je neophodno da se naponi koji su već preduzeti održe i pojačaju. Postoji potreba da se intenzivno traga za grobnicama i informacijama o sudbini nestalih u svim državnim arhivima, a istovremeno treba da se ubrza i identifikacija ekshumiranih tela. U tom kontekstu je od ključnog značaja i безусловna razmena podataka o sudbini nestalih među svim uključenim državama.

4. Pristup istini o teškim kršenjima ljudskih prava

Žrtve teških kršenja ljudskih prava, kao i njihovi predstavnici, imaju pravo da traže i dobiju informacije, prevashodno o stvarnim razlozima i uslovima vezanim za kršenja koja su doživeli.⁷²

Komesar je ozbiljno zabrinut zbog široko rasprostranjenog ignorisanja i povremenog negiranja teških kršenja ljudskih prava tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji, iskazanih u javnom i političkom diskursu u Srbiji. To ozbiljno potkopava do sad preduzete napore ka etničkoj depolarizaciji i pomirenju. Komesar veruje da je neophodno da se ustanovi mehanizam kojim će se omogućiti efektivne istrage, a žrtvama pristup istini. Zaista je tačno da do pravde i socijalne kohezije može da se dođe tek kad se otkrije istina.

17. Rezolucijom 1786 (2011) o *pomirenju i političkom dijalogu između zemalja bivše Jugoslavije*, Parlamentarna skupština Saveta Evrope podržava uspostavljanje regionalne komisije za istinu i pomirenje, uz učešće svih zemalja koje su umešane u sukob, s ciljem da se postigne uzajamno razumevanje proteklih događaja i da se oda počast i priznanje svim žrtvama.

⁷² *Osnovni principi Ujedinjenih nacija o pravu na lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava (2005), odeljak X.*

U bivšoj Jugoslaviji je bilo nekoliko pokušaja da se uspostavi komisija za istinu. Jednu takvu komisiju su srpske vlasti uspostavile 2001, ali je ona konačno raspuštena 2003, jer nije ostvarila bilo kakav značajan rezultat.

18. Tokom 2008. godine jedna koalicija nevladinih organizacija (Koalicija) pokrenula je inicijativu usmerenu ka uspostavljanju regionalne komisije za istinu (REKOM). Do danas, Koaliciju čini mreža 1.500 nevladinih organizacija, udruženja i pojedinaca. Inicijativa je delo predstavnika civilnog društva iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije s velikim iskustvom u posleratnoj pravdi.

Komisija je 26.3.2011. usvojila Nacrt statuta⁷³ za međunarodni sporazum, sa zahtevom državama bivše Jugoslavije da ga usvoje, da Statut tako postane deo nacionalnih pravnih sistema. Statut predviđa i da se uspostavi zvanična, nezavisna komisija koja bi proaktivno istraživala sve navodne ratne zločine i kršenja ljudskih prava izvršena tokom ratova devedesetih godina prošlog veka. Na kraju svog trogodišnjeg mandata komisija bi izdala izveštaj, u kom bi se nalazile ustanovljene činjenice, te dale preporuke u smislu reparacije, neponavljanja i daljih koraka koji bi trebalo da se preduzmu. Formirao bi se i arhiv, koji bi bio otvoren za javnost.

Komesar pažljivo prati rad Koalicije. Tokom posete sastao se s predstavnicima nevladine organizacije koja je jedan od osnivača Koalicije. Komesar je obavešten o cilju da se prikupi milion potpisa građana u regionu, kao podrška uspostavljanju gorespomenute komisije. Cilj je bio da se do kraja juna 2011. potpisi predaju vlastima u regionu.

Nakon posete, Komesar je obavešten da je Koalicija prikupila pola miliona potpisa, koji su predati predsedniku Hrvatske, Predsedništvu Bosne i Hercegovine, te ministru spoljnih poslova u vladi Slovenije. Međutim, do vremena izrade ovog izveštaja, Koalicija nije uspela da preda potpise političkim liderima u Beogradu, Prištini i Skoplju.

Do februara 2011, podršku Koaliciji su izrazili Parlament Crne Gore, predsednici Srbije i Hrvatske, Evropska komisija, Potkomitet za ljudska prava Evropskog parlamenta i srpski skupštinski odbor za evropske integracije. U aprilu 2011, nekoliko političkih stranaka koje su zastupljene u Skupštini Srbije izrazilo je svoju podršku uspostavi REKOM-a. U maju 2011. slovenački predsednik Danilo Türk i Pavel Gantar predsednik Parlamenta Slovenije iskazali su svoju podršku

⁷³ Statut REKOM-a može se dobiti na veb stranici Koalicije za REKOM: <http://www.zarekom.org>.

ovoj inicijativi. Ali, Komesar primećuje da izveštaji ukazuju na to da u regionu postoje neki drugi vodeći politički lideri koji su protiv ove inicijative.

Inicijativa za REKOM jedina je regionalna inicijativa koja je sakupila tako široku podršku od značajnog broja predstavnika građanskog društva, udruženja žrtava i pojedinaca iz svih zemalja Zapadnog Balkana. Pokretači inicijative su u regionu organizovali nekoliko kampanja za unapređenje svesti o ovim pitanjima. Kampanje su bile intenzivnije tokom prikupljanja potpisa za REKOM-ov Statut, i nesumnjivo je da su doprinele da narodi u regionu razumeju koliki je značaj procesa pomirenja. To je samo po sebi itekako dobrodošao i potreban doprinos.

5. Zaštita ljudskih prava lica raseljenih ratovima

19. Srbija je zemlja domaćin jednoj od najvećih prisilno raseljenih populacija u Evropi, uključujući raseljene s Kosova, kao i lica registrovana kao izbeglice, uglavnom iz Hrvatske. U Srbiji je 74.000 izbeglica koji još uvek nemaju trajno rešenje. Komesar pozdravlja napore vlasti da za tu populaciju pronađu trajna rešenja izgradnjom mehanizama za njihovu integraciju u društvo u Srbiji. Nacionalna strategija za rešavanje problema izbeglih i interno raseljenih lica iz 2002. godine doživela je reviziju 2011, da bi se predvidele sveobuhvatne mere za integraciju i povratak.

68

20. Komesar je obavešten da su mehanizmi integracije izbeglica i interno raseljenih lica izgrađeni na nacionalnom i na lokalnom nivou. Tokom posete, komesar Hamerberg sastao se s gosp. Vladimirom Cucićem, komesarom za izbeglice, koji ga je obavestio da je 114 opština (od ukupno 150 u celoj Srbiji) usvojilo lokalne akcione planove, kojima su predviđena rešenja za prisilno raseljena lica pod njihovom jurisdikcijom, te da je 80% od tih opština dodelilo i novčana sredstva za sprovođenje svojih akcionih planova.

21. Pozdravljajući zatvaranje sedam kolektivnih centara za raseljena lica tokom 2010, Komesar je ozbiljno zabrinut zbog činjenice da nekih 4.100 ljudi još uvek živi u 42 kolektivna centra u Srbiji. U najvećem kolektivnom centru, koji se nalazi u Smederevu, živi 500 lica.

22. Prema izveštajima UNHCR-a, u kolektivnim centrima se nalazi 800 izbeglica iz Hrvatske i Srbije, te 3.200 raseljenih lica s Kosova. Komesar se lično osvedočio koliko su teški životni uslovi u kojima žive porodice u kolektivnom centru Kaluđerica u Beogradu, koji je posetio 14.6.2011. Tu je susreo šestočlanu porodicu s Kosova, koja je u jednoj kućici smeštena od juna

1999. Dva najstarija člana porodice su hronični bolesnici, a jedini prihod cele porodice je socijalna pomoć.

23. UNHCR je Komesara obavestio o tome da će beogradske vlasti uskoro započeti s izgradnjom tri zgrade socijalnog stambenog smeštaja, za raseljenu populaciju koja je sad u kolektivnim centrima. Novčana sredstva za ovaj projekat su obezbeđena u martu 2011. Plan je da se stanovi dodeljuju u skladu s kriterijumima lične ranjivosti, po kojima će se prioritet dati licima s invaliditetom, starijima i samohranim roditeljima.

24. Tokom razgovora koje je Komesar vodio s predstavnicima srpskih vlasti i civilnog društva, pokrenuto je i pitanje pristupa imovini i drugim ekonomskim i socijalnim pravima u Hrvatskoj za izbeglice iz Hrvatske koji trenutno borave u Srbiji. Predstavnici jedne stručne nevladine organizacije obavestili su Komesara o napretku Hrvatske u programu stambenog zbrinjavanja.⁷⁴ *Prema izveštajima UNHCR-a, do sada je podneseno više od 13.700 porodičnih zahteva, od kojih je 8.871 dobilo pozitivnu odluku, a 7.092 je stambeno zbrinuto. 63% zahteva je bilo od srpskih izbeglica, interno raseljenih lica i povratnika, od kojih je više od 5.400 dobilo pozitivne odluke.*⁷⁵

Komesar pozdravlja obaveze koje su 2011, u sklopu inicijative Specijalnog izaslanika Visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice za pitanja dugotrajnog raseljavanja na Zapadnom Balkanu, na sebe preuzele Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Crna Gora. Inicijativa namerava da u toku 2011. organizuje donatorsku konferenciju kojom će se konačno zatvoriti poglavlje o raseljenim licima u regionu. Uz Regionalni projekat, nastao pod pokroviteljstvom procesa Sarajevske deklaracije,⁷⁶ prevashodno usmerenog na potrebe najranjivijih lica, ova inicijativa za cilj ima da usvoji sveobuhvatan pristup uz višegodišnju strategiju.

U sklopu gorespomenute inicijative, vlade ove četiri zemlje pozvane su da potpišu Zajedničku deklaraciju, po kojoj će se pokrenuti primena sveobuhvatne strategije i konačno završiti pitanje raseljenih lica. Prikupljanje novčanih sredstava organizovaće se u skladu s višegodišnjim sprovođenjem ove strategije.

⁷⁴ Ovaj program uveden je 2003, da bi se bivšim nosiocima stanarskog prava koji ostvaruju pravo na povratak ponudio alternativni stambeni smeštaj za najam ili kupovinu.

⁷⁵ UNHCR, izveštaj za UPR o Hrvatskoj, mart 2010, str. 3.

⁷⁶ Po procesu Sarajevske deklaracije, pokrenutom u januaru 2005, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Crna Gora i Srbija preuzele su obavezu da će raditi na pronalaženju trajnih rešenja za izbegla i interno raseljena lica.

Zaključci i preporuke

25. Komesar je i dalje zabrinut zbog ograničenog napretka koji je ostvaren do sad u domaćim postupcima vezanim za ratne zločine, za koje se može reći da su, između ostalog, vezani za odsustvo široke, jasne i безусловne političke podrške. Komesar se poziva na UN-ove „Osnovne principe i smernice“⁷⁷ iz 2005, kao i Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o ukidanju nekažnjivosti za sva ozbiljna kršenja ljudskih prava, kojim se jasno ukazuje na obavezu država da efektivno istraže i preduzmu radnje protiv svih lica koja su odgovorna za ozbiljna kršenja ljudskih prava i kršenja međunarodnog humanitarnog prava.⁷⁸

Komesar je i dalje zabrinut zbog stalnih prepreka koje se postavljaju pred krivično gonjenje zločina koji su vezani za rat. Bosna i Hercegovina i Srbija zabranjuju izručenje svojih državljana i još uvek nisu potpisale bilateralni sporazum o razmeni dokaza u krivičnim postupcima za ratne zločine. Vlasti u Srbiji i Bosni i Hercegovini pozivaju se da ubrzaju napore da se uklone preostale prepreke za efektivno krivično gonjenje zločina koji su vezani za rat.

70 Primećujući sa zadovoljstvom da je Skupština Srbije u martu 2010. usvojila rezoluciju kojom se osuđuju zverstva izvršena u Srebrenici, Komesar sa zabrinutošću primećuje izjave političkih ličnosti koje negiraju te događaje.

26. Komesar ponavlja značaj efektivne zaštite i podrške svedocima u kontekstu postupaka za zločine koji su vezani za rat. Zabrinut je zbog izveštaja koji ukazuju na to da u Srbiji postoje ozbiljni nedostaci u sistemu zaštite svedoka, te da ima pretnji i zastrašivanja svedoka, konkretno od pripadnika Jedinice za zaštitu svedoka. Komesar pozdravlja obavezu koju su iskazali nadležni organi Srbije, da se unapredi sistem zaštite svedoka, tako što će se relevantna nadležnost prebaciti s Ministarstva unutrašnjih poslova na Ministarstvo pravde.

Vlasti se pozivaju da bez odlaganja istraže sve prijavljene slučajeve pretnji i zastrašivanja svedoka, da u takvim slučajevima pokrenu krivične postupke, te da u potpunosti zaštite bezbednost takvih svedoka.

⁷⁷ Osnovni principi i smernice o pravu na lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ozbiljnog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 60/147, 16.12.2005.

⁷⁸ Vidi: Parlamentarna skupština Saveta Evrope, Rezolucija br. 1785 (2011) o obavezama država članica i država posmatrača u Savetu Evrope da sarađuju u krivičnom gonjenju ratnih zločina.

Vlasti bi, isto tako, trebale da pokrenu sveobuhvatnu proceduru potvrđivanja pripadnika policijskih snaga. Zakon o odgovornosti za kršenja ljudskih prava iz 2003. pruža zakonski okvir za takvu proceduru.

27. Sve žrtve rata trebalo bi da za pretrpljenu štetu dobiju adekvatne, efektivne i proporcionalne reparacije. Komesar poziva srpske vlasti da preduzmu sve mere koje su neophodne da bi se obezbedila reparacija za žrtve zločina vezanih za rat i njihove porodice, u skladu s ustanovljenim principima međunarodnog prava ponovljenim u UN-ovim "Osnovnim principima i smernicama" iz 2005.

28. Što se tiče pitanja nestalih, Komesar podseća na obaveze vlasti koje proizilaze iz Međunarodne konvencije za zaštitu svih lica od prisilnog nestanka, koju je Srbija nedavno ratifikovala, kao i iz članova 2 i 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima,⁷⁹ te ih poziva da uz punu rešenost da, i na nacionalnom i na regionalnom nivou, nastave s naporima koji su usmereni na rešavanje nekih 14.000 preostalih slučajeva lica koja su nestala u ratovima u regionu.

29. Brzo i pravedno rešenje otvorenih predmeta koji su u vezi s prisilnim raseljavanjem tokom ratova 1991-1999. je od ključnog značaja za razvoj socijalne kohezije i ljudskih prava u Srbiji. Komesar pohvaljuje napore Srbije na polju prisilnog raseljavanja, te poziva vlasti da nastave rad na regionalnom i nacionalnom nivou, na odlučan i principijelan način, u skladu sa standardima Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope.⁸⁰

30. Komesar smatra da je pozitivna diskusija koja je u Beogradu održana 25.3.2010. u kontekstu Međunarodne konferencije o trajnim rešenjima za izbeglice i interno raseljena lica. Takođe smatra da je pozitivna i obaveza koju su 2011. preuzele Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Crna Gora, u sklopu inicijative Specijalnog izaslanika Visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice za pitanja dugotrajnog raseljavanja na Zapadnom Balkanu, da se konačno reše sva relevantna nerešena pitanja između ove četiri države.

31. Komesar je i dalje zabrinut zbog toga što u regionu nema jednog sveobuhvatnog mehanizma koji bi bio u stanju da obezbedi pristup istini vezanoj za teška kršenja ljudskih prava izvršena na svim stranama tokom ratova u regionu. Ta situacija ozbiljno potkopava napore koji su do sada uloženi u

⁷⁹ Vidi, *inter alia*, Evropski sud za ljudska prava, Veliko veće, *Kipar protiv Turske*, presuda od 10.5.2001.

⁸⁰ Vidi i *Principe Ujedinjenih nacija o stambenoj i imovinskoj restituciji za izbeglice i raseljena lica iz 2005*, te *Osnovne principe Ujedinjenih nacija u vezi s internim raseljavanjem iz 1998*; vidi i *Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope br. (2006)6 o interno raseljenim licima i Komesarev stav da "lica raseljena tokom sukoba imaju pravo na povratak"*, 15.9.2008.

pomirenje. Potpuno i efektivno poštovanje ljudskih prava svih žrtava rata i njihovih predstavnika diktira potrebu da politički lideri u regionu imaju na umu i dalje podržavaju proces istine i pomirenja, time što će da unaprede proces međudržavnog dijaloga i da dođu do sporazuma o politici istine i pomirenja koja bi ujedinila sve uključene zemlje i narode.

II. Borba protiv diskriminacije

I. Zakon i politika protiv diskriminacije

Srbija ima adekvatan zakonski i institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije. Zabrana diskriminacije ugrađena je u član 21 Ustava Srbije. U aprilu 2009. Srbija je usvojila Zakon o zabrani diskriminacije.

Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje diskriminaciju po osnovu, između ostalog, rasnog i etničkog porekla, državljanstva, nacionalnog opredeljenja, jezika i verskih ubeđenja u svim poljima. Zakon zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju, kao i viktimizaciju, rad rasističkih organizacija, govor mržnje, uznemiravanje i ponižavajuće postupanje.

72

Ministarstvo za ljudska prava i nacionalne manjine i Ministarstvo javne uprave i lokalne samouprave spojeni su tokom 2011. Unutar novog Ministarstva uspostavljena je Direkcija za ljudska i manjinska prava. To ministarstvo je zaduženo i za praćenje implementacije Zakona o zabrani diskriminacije.

Zakon o zabrani diskriminacije navodi Poverenika za zaštitu ravnopravnosti („Poverenik za ravnopravnost”) kao “organ za ravnopravnost” u Srbiji. Ovlašćenja Poverenika za ravnopravnost uključuju preduzimanje radnji u predmetima gde je došlo do diskriminacije pojedinaca ili grupa pojedinaca. Poverenik za ravnopravnost može pred građanskim sudovima da preduzima radnje u slučajevima diskriminacije. U maju 2010. Skupština Srbije je za prvu Poverenicu za ravnopravnosti izabrala gđu Nevenu Petrušić.

U nekoliko izveštaja, uključujući i izveštaj o Srbiji koji je 2011. objavila Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), spomenuto je da ne postoje adekvatni uslovi za rad Poverenice za ravnopravnosti.⁸¹ Tokom posete, Komesar se sastao s Poverenicom za ravnopravnost, koja ga je obavestila da je njena kancelarija konačno dobila bolje uslove, te da bi sada mogla da bude operativna.

⁸¹ ECRI, *Izveštaj o Srbiji, 31.5.2011*, str. 9.

Sastanak je održan u novom sedištu Poverenice za ravnopravnost, smeštenom u zgradi koja je pristupačna i licima s invaliditetom.

Gđa Petrušić je naglasila da je pokrenula niz aktivnosti koje će doprineti da njena kancelarija postane vidljivija i dostupnija svim građanima. Tako je, da bi identifikovala optimalni model terenskog rada Kancelarije, već posetila šest gradova u Srbiji. Komesar snažno ohrabruje njene napore da omogući svim građanima da, pod potpuno jednakim uslovima, imaju pristup njenoj kancelariji, zbog toga poziva vlasti da Poverenici za ravnopravnost obezbede svu neophodnu pomoć.

Tokom posete, Komesar se sastao i s Ombudsmenom, gosp. Sašom Jankovićem. Njegov rad usmeren je na zaštitu nacionalnih manjina, dečijih prava, prava lica s invaliditetom, prava lica lišenih slobode i rodnu jednakost. Komesar smatra da je bitno da Ombudsmen na državnom nivou ima zadovoljavajuće resurse za svoj rad. Sa zadovoljstvom primećuje da je Ombudsmen proaktivan, te da u svom radu ima potpunu podršku građana i medija. Uspeo je i da u nekim bitnim projektima (vidi u daljem tekstu, pododeljak o neregistraciji rođenja i neposedovanju ličnih dokumenata među Romima) izgradi dobru saradnju s vlastima.

Što se tiče zaštite nacionalnih manjina, Komesar sa zadovoljstvom primećuje da je u avgustu 2009. godine usvojen Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Zakon uređuje nadležnosti i izbor saveta nacionalnih manjina. Prema Zakonu, saveti će moći nezavisno da odlučuju o pitanjima u vezi s upotrebom manjinskih jezika, obrazovanjem, kulturom i javnim informisanjem. Prvi izbori za savete održani su u junu 2010, kad su izabrani predstavnici za 19 saveta. Tokom posete, Komesar je sa zabrinutošću primetio da Nacionalni savet bošnjačke manjine još nije formiran, zbog navodnih proceduralnih nedostataka u procesu izbora. Novi izbori, najavljeni za mart 2011, odgođeni su. Komesar se nada da će izbori biti organizovani do kraja 2011, onako kako su to vlasti već najavile.

73

2. Rasističko nasilje i govor mržnje

32. U proteklih nekoliko godina raste broj ekstremnih desničarskih i nacionalističkih grupa, o čemu govore i brojna tela koja se bave praćenjem stanja ljudskih prava, uključujući ECRI (Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije).⁸² Tu spadaju srpski ogranak Nacionalnog stroja, Krv i čast, Obraz, skinheds, grupa fudbalskih huligana poznatih kao "United force (Rad)". Vlada potvrđuje da postoje takve grupe, čiji se pripadnici sumnjiče, pored osta-

⁸² Isto, paragraf 77.

log, za napade na branioce ljudskih prava, LGBT lica i nacionalne manjine, uključujući Albance i Rome.

Pripadnici gorespomenutih ekstremističkih grupa sumnjiče se da su u proteklih nekoliko godina učestvovali u nekoliko incidenata i napada. Jedan takav napad desio se u septembru 2009, kad je jedan mladi francuski fudbalski navijač brutalno ubijen u centru Beograda. Policija je ustanovila da su glavni osumnjičeni pripadnici jedne ekstremne desničarske grupe. U januaru 2011. su četiri prvooptužena osuđeni na zatvorske kazne. Dvojici od njih kazna je izrečena u odsustvu, a u vreme pripreme ovog izveštaja još su bili u bekstvu.

33. Srpske vlasti usvojile su nekoliko mera za borbu protiv zločina iz mržnje. Krivični zakonik Srbije izmenjen je 2009. i uvedeno je krivično delo rasističke diskriminacije. Uz to, prema Krivičnom zakoniku, za objavljivanje i distribuciju tekstova koji podstiču na rasnu mržnju zaprećena je zatvorska kazna od tri do pet godina. Ustavni sud Srbije je u junu 2011. zabranio da se registruje ekstremna desničarska organizacija Nacionalni stroj i ukinuo je predstavljanje i distribuciju njihovih programskih ciljeva i ideja. Sud je zaključio da je rad takve organizacije neustavan, jer mu je cilj da podstiče rasnu i etničku mržnju, te da krši ljudska prava, uključujući i prava manjina.

74

Važeće krivično zakonodavstvo ne sadrži posebnu odredbu o govoru mržnje. Govori se o krivičnom delu "podsticanja na nacionalnu, rasnu ili versku netoleranciju", ali to, pak, ne uključuje sve oblike govora mržnje koji su predviđeni Preporukom Komiteta ministara Saveta Evrope br. R (97)20 o "govoru mržnje".⁸³

Zakon o javnom informisanju i Zakon o zabrani diskriminacije sadrže odredbe o govoru mržnje. ECRI je 2011. iskazao zabrinutost zbog toga što se čini da je implementacija relevantnih odredbi dosta spora, jer je do tad, u poređenju s navodnom učestalošću govora mržnje, uključujući i u medijima, pokrenut mali broj postupaka. Komesar primećuje i da su zabrinuti predstavnici civilnog društva zbog toga što su se, u nekim krivičnim predmetima u kojim su žrtve bili Romi, optuženi teretili samo za fizički napad, a da optužba nije odražavala njihovu rasističku motivaciju. Naglašeno je i da su u većini slučajeva nasilja, u kojim su žrtve bili Romi, izrečene kazne bile uslovne. Zabrinutost izražavaju i

⁸³ U skladu s Preporukom, termin govor mržnje "shvata se tako da obuhvata sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući netoleranciju iskazanu agresivnim nacionalizmom i etnocentризmom, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i licima migrantskog porekla".

nevladine organizacije, jer vlasti nemaju način da sistematično vrše monitoring nad zločinima iz mržnje i rasističkim zločinima.

Napadi ekstremističkih grupa na LGBT lica doživeli su kulminaciju 2010. godine, za vreme beogradske Parade ponosa, kad se više od 6.000 huligana okupilo u centru Beograda da protestuje protiv Parade. Protesti su doveli do nasilničkog sukoba s policijom, čija je intervencija bila neophodna da bi se sprečilo da gomila dođe do učesnika Parade (vidi u daljem tekstu, pododeljak o diskriminaciji LGBT populacije).

Predstavnici jedne stručne nevladine organizacije obavestili su Komesara, tokom njegove posete, da su kazne koje sudovi izriču u predmetima u kojima se radi o zločinu iz mržnje i rasističkog zločina uglavnom blage. Izrazili su zabrinutost zbog toga što takve kazne nemaju ni pojedinačni ni generalni efekat u sprečavanju zločina. Tako je ECRI u svom izveštaju iz 2011. godine spomenuo da policija ne istražuje dovoljno dela vandalizma protiv verskih manjina.⁸⁴

34. Komesar sa zanimanjem primećuje da je Žalbeni sud u Beogradu u junu 2011. izrekao presudu u predmetu govora mržnje protiv LGBT lica. Sud je donio odluku u korist LGBT organizacije, Gej-strejt alijansa (*Gay Straight Alliance - GSA*), u parničnom postupku protiv jednih lokalnih novina koje su objavljivale onlajn komentare svojih čitalaca usmerene protiv LGBT lica, a za koje je sud smatrao da predstavljaju govor mržnje. To je prva presuda za govor mržnje usmeren protiv LGBT lica koja se zasniva na ranije spomenutom Zakonu o zabrani diskriminacije. GSA je pred domaćim sudovima pokrenula 16 postupaka vezanih za zabranu diskriminacije.

35. Na kraju, nakon pojačane istrage policije i tužilaštva u vezi s nasilničkim napadima, uključujući i napade tokom Parade ponosa 2011. te ranije spomenutog ubistva francuskog državljanina 2009, trenutno se sudi nekim od lidera ekstremnih desničarskih grupa. Komesar pozdravlja ovakav razvoj događaja. Naglašava, s druge strane, da vlasti moraju da održe ovakve napore, te da bi trebala da se preduzme i intenzivnija primena krivičnihopravnih odredbi protiv rasističkih zločina i zločina iz mržnje.

3. Ljudska prava Roma

Na popisu iz 2002. ukupno 108.193 lica, što je otprilike 1,44% ukupnog stanovništva, izjasnili su se kao Romi. Smatra se da je njihov stvarni broj

⁸⁴ Isto, paragraf 15.

znatno veći. Srpske vlasti procenjuju da je stvarni broj Roma između 250.000 i 500.000.⁸⁵

Komesar primećuje da je tokom 2009. i 2010. ustanovljen strateški, institucionalni okvir za unapređenje ljudskih prava Roma. Vlada je 2009. usvojila Strategiju za unapređenje položaja Roma i formirala radnu grupu u sklopu Ministarstva za ljudska i manjinska prava, javnu upravu i lokalnu upravu, te joj dala zadatak da, između ostalog, radi na sprovođenju Strategije. Akcioni plan za sprovođenje Strategije usvojen je u julu 2009.

Nacionalni savet romske nacionalne manjine izabran je 2010, i trebalo bi da radi na unapređenju upotrebe romskog jezika, kao i na unapređenju obrazovanja, kulture i javnog informisanja o Romima. Vlada trenutno godišnje odvaja 5 miliona evra za unapređenje socijalne inkluzije Roma, a Pretpristupni instrument Evropske unije (IPA) uključuje projekte usmerene ka integrisanju Roma, s ukupnim budžetom koji iznosi više od 40 miliona evra⁸⁶ za period 2007-2010.

76

Bez obzira na vladina nastojanja da unapredi ljudska prava Roma, problemi s kojima se Romi suočavaju kad su u pitanju ljudska prava i dalje su jedan od najvećih izazova. Komesar naglašava da, uz projekte koji su vezani za Rome, moraju da idu i odlučni naponi u borbi protiv predrasuda i duboko usađenih stereotipa koji su usmereni protiv Roma. Neophodno je da se preduzimaju naponi da se među Romima unapredi svest o mehanizmima koji su im dostupni za borbu protiv diskriminacije. U tom kontekstu, Komesar pozdravlja aktivnosti Poverenice za ravnopravnost koje je organizovala u romskim naseljima, a kojima je cilj da unaprede svest o radu njene kancelarije.

Mnogim Romima su, da bi bili u stanju da u potpunosti ostvaruju svoja ljudska prava, potrebni savet i pomoć. To su naglasile skoro sve nevladine organizacije s kojima se Komesar sastao, kao i Poverenica za ravnopravnost. Od ključnog značaja je efektivan sistem besplatne prave pomoći, i za Rome i za druge ranjive socijalne grupe.

36. U julu 2009. Komitet Ujedinjenih nacija za borbu protiv mučenja je, u predmetu *Besim Osmani*, koji se odnosi na jednog Roma kog je u junu 2009, za-

85 Vidi vladinu Strategiju za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, 2010, http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-EN-web-FINAL.pdf?utm_source=twitterfeed&utm_medium=twitter.

86 Informacije u junu 2011. dala Kancelarija specijalnog predstavnika generalnog sekretara Saveta Evrope za romska pitanja.

jedno s četverogodišnjim sinom, policija premlatila tokom prisilne deložacije i rušenja ilegalnog naselja u Beogradu, zaključio da je Srbija prekršila Konvenciju o zabrani mučenja.⁸⁷ Komesar sa zabrinutošću primećuje da je nakon njegove posete na internet portalu YouTube objavljen snimak na kom policajac u policijskoj stanici Vršac brutalno premlaćuje jednog maloletnog Roma. Srpski ministar unutrašnjih poslova objavio je da su dvojica policajaca koji su bili uključeni u ovaj incident suspendovani i da će protiv njih biti pokrenut krivični postupak. Komesar pozdravlja ovakav razvoj događaja, te poziva vlasti da pojačaju napore kojima bi se sprečili pripadnici policijskih snaga da krše ljudska prava.

3.a. Pristup Roma zdravstvenoj zaštiti

37. Komesar sa zanimanjem prati izveštaje o pozitivnim rezultatima rada zdravstvenih posrednika (medijatora) koji su imenovani kao veza između Roma i Ministarstva zdravlja. Nalaze se u lokalnim bolnicama, ali posećuju romske porodice. Zdravstveni posrednici bave se vađenjem zdravstvenih knjižica za Rome i organizuju im preglede. Kad je ovaj projekat pokrenut, 2008. godine, imenovano je 15 posrednika. Trenutno je 75 takvih zdravstvenih posrednika zaposleno u 59 opština u Srbiji.⁸⁸ predstavnici nevladinih organizacija s kojim se Komesar sastao tokom posete naglasili su da je projekat uspešan zahvaljujući adekvatnoj obuci koju su posrednici prošli, kao i postepenom povećavanju njihovog broja.

38. Uprkos napretku koji je ostvaren u području zdravstvene zaštite, Romi se još uvek suočavaju s nedostatkom informacija i siromaštvom, a još uvek ne poseduju ni lična dokumenta. Zakon o zdravstvenom osiguranju iz 2005. godine usmeren je ka unapređenju pristupa zdravstvenoj zaštiti za Rome, kao i unapređenju uslova u kojima žive. To je zakon koji predviđa pravo na zdravstvenu zaštitu pripadnika ranjivih grupa, uključujući Rome.

ECRI je 2011. sa zabrinutošću primetio da se od prvog izveštaja iz 2008. higijenski i sanitarni uslovi u brojnim romskim naseljima nisu popravili. Zdravstveno stanje Roma, naročito romskih žena, dece i starijih, izuzetno je zabrinjavajuće zbog toga što ne postoji neophodna medicinska registracija. Prema izveštajima UNICEF-a, mada zvanične procene pokazuju pad stope

⁸⁷ Komitet Ujedinjenih nacija za borbu protiv mučenja (UN CAT), odluka o saopštenju br. No 26 I/2005, Doc. CAT/C/42/D/26 I/2005.

⁸⁸ Informacije u junu 2011. dala Kancelarija specijalnog predstavnika generalnog sekretara Saveta Evrope za romska pitanja.

smrtnosti romske dece od 2005, ta stopa je još uvek barem četiri puta veća od nacionalnog proseka.⁸⁹

3.b. Pristup Roma kvalitetnom obrazovanju

Komesar primećuje da je od njegove poslednje posete ostvaren napredak u području školovanja romske dece. U septembru 2009. usvojen je novi Zakon o obrazovanju, koji predviđa inkluzivno obrazovanje za svu decu. Predviđa i angažovanje asistenata u nastavi. Po ovom zakonu, za upis deteta u školu više nisu potrebni detetov rodni list i registrovano mesto boravka roditelja.

Zakon o obrazovanju iz 2009. predviđa i okvir za bolju zaštitu prava deteta, uključujući i zaštitu od diskriminacije, uznemiravanja, vršnjačkog maltretiranja i nasilja. Rezultat sprovođenja ovog zakona, ali i nekoliko vladinih i nevladinih inicijativa, je da se povećao broj romske dece koja su upisana u osnovne škole u Srbiji. Prema izvorima srpske vlade, broj romske dece upisane u osnovne škole u školskoj godini 2010/2011. porastao je za 9,87%.⁹⁰

78

U okviru Akcionog plana za školovanje Roma provedeno je nekoliko inicijativa, uključujući projekat upisa romske dece u matične knjige rođenih. Projekat je proveden u 19 opština, gdje je identifikovano 500 romske dece bez rodnog lista. Nakon upisa u matične knjige, deca su upisana u lokalne škole. U nastavi je zaposleno i obučeno oko 180 romskih asistenata koji pomažu romskoj deci.

Međutim, procenjuje se da je broj romske dece u predškolskom obrazovanju između 4% i 7%, a 66% romske dece (nasuprot 94% ukupne populacije) upisano je u osnovnu školu.⁹¹ Prema podacima Ministarstva obrazovanja, samo 16% romske dece upisuje se u srednju školu, a manje od 1% mladih Roma ide na fakultet ili drugu visokoškolsku ustanovu.

Marginalizovanje obrazovanja odraslih u Srbiji brojne Rome ostavilo je bez stvarnih mogućnosti na tržištu rada. U tom smislu, Komesar pozdravlja mere koje su u Srbiji, u okviru Strategije obrazovanja odraslih, preduzete od 2006. Strategija predviđa oblike formalnog i neformalnog obrazovanja za lica starija od 18 godina.

⁸⁹ http://www.unicef.org/serbia/activities_927.html.

⁹⁰ *Nacrtr Prvog nacionalnog izveštaja o socijalnoj inkluziji i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2010.*

⁹¹ *Fond Otvoreno društvo, "Romska deca u 'specijalnom obrazovanju' u Srbiji: prevelika zastupljenost, nedovoljni rezultati i uticaj na život", 2010, str. 29, <http://www.romadecade.org/files/downloads/Education%20Resources/Roma%20Children%20in%20Special%20Schools%20in%20Serbia.pdf>.*

Komesar je ozbiljno zabrinut zbog činjenice da se broj romske dece koja su upisana u škole za decu s blagom mentalnom retardacijom povećao sa 26,7% u školskoj godini 2002/2003. na 31% u 2008/2009.⁹²

ECRI je 2011. iskazao zabrinutost zbog činjenice da se romska deca još uvek suočavaju s prikivenim i otvorenim oblicima diskriminacije školskih vlasti, školskog osoblja, nastavnika, druge dece i neromskih roditelja. Informacije ukazuju na to da, pošto od romskih učenika malo očekuju, nastavnici imaju tendenciju da pri ocenjivanju njihovog uspeha koriste niže kriterijume. Komesar je zabrinut zbog izveštaja koji ukazuju na to da, pošto raste broj romske dece koja pohađaju školu, postoji tendencija među neromskim roditeljima da svoju decu prebacuju u škole s manje romske dece.

U svetlu ovakve situacije, Komesar pozdravlja inicijative Ministarstva obrazovanja koje su usmerene ka borbi protiv diskriminacije romske dece. Vlasti su 2007. godine napravile poseban program za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovnim ustanovama, u saradnji s civilnim društvom. Ministarstvo obrazovanja je 2009, u saradnji s civilnim društvom, izradilo priručnik kao podršku izgradnji kulture nediskriminacije u obrazovanju. Uz to je izdata i zvanična instrukcija svim osnovnim i srednjim školama da se izrade programi koji bi bili usmereni na zaštitu dece od nasilja, te da se uspostave timovi za zaštitu dece od nasilja.

79

3.c. Pristup Roma zaposlenju

39. ECRI u svom izveštaju iz 2011. kaže da Romi u Srbiji i dalje trpe zbog visoke stope nezaposlenosti, slabe ekonomske aktivnosti i skoro potpune isključenosti iz javnog sektora. U javnim i državnim preduzećima skoro da nema Roma, što ukazuje na šemu diskriminacije. Postoje slučajevi gde Romi dođu na razgovor za posao i budu obavješteni da je mesto već popunjeno, a bilo je i nekoliko slučajeva diskriminacije u oglasima za posao. Većina Roma je izvan sistema zapošljavanja, zaposleni su ilegalno i uglavnom registrovani kao nezaposleni.⁹³

3.d. Pristup Roma adekvatnom stambenom smeštaju

Većina Roma u Srbiji živi u vrlo lošim stambenim uslovima. Problemi s kojima se Romi susreću najčešće su vezani za prenatrpanost naselja, mali je broja

⁹² *Idem.*

⁹³ ECRI, *Izveštaj o Srbiji, raniji navod, str. 18.*

raspoloživih stambenih jedinica, nerešena su imovinska pitanja i mnogo je nezakonite izgradnje, a ne postoji ni pristup javnoj infrastrukturi.⁹⁴ Neke studije ukazuju na to da od 593 romska naselja, koliko ih ima u Srbiji, njih 72% još nisu legalizovana,⁹⁵ a samo u Beogradu postoji 137 neformalnih naselja.⁹⁶

Ministarstvo za životnu sredinu i prostorno planiranje je 2007. usvojilo Smernice za unapređenje i legalizaciju romskih naselja, s ciljem da se reši stambena problematika s kojom se susreću Romi.⁹⁷ Rad je usmeren na osam opština i doznačena su sredstva za legalizaciju neformalnih romskih naselja. Mada su neka naselja regulisana, napredak je spor i do 2010. od osam opština taj proces je završen samo u dve.⁹⁸

Komesar sa zabrinutošću prati izveštaje o povećanom broju prisilnih deložacija Roma iz neformalnih naselja u Beogradu. Naročito je zabrinut zbog izveštaja o tome da tokom deložacija vlasti nisu ispoštovale zakonske garancije. Izveštaji govore o fizičkim napadima državnih službenika na Rome tokom deložacija i uništavanju lične imovine deložiranih, bez kompenzacije. Jedan od takvih slučajeva je i onaj koji je u vezi sa deložacijama u neformalnom romskom naselju Gazela u Beogradu, 31.8.2009.⁹⁹ Nakon deložacija, 114 romskih porodica dobile su smeštaj u metalnim kontejnerima raštrkanim oko rubnih delova Beograda.

80

Komesar je zabrinut zbog toga što stambeni smeštaj koji se obezbeđuje u takvim slučajevima, uključujući smeštaj za deložirane iz Gazele, ne zadovoljava međunarodne standarde ljudskih prava, uključujući standarde sadržane u Evropskoj socijalnoj povelji. Izveštaji ukazuju i na nedostatak efektivnog pristupa pravnim lekovima za osporavanje odluka o deložaciji.¹⁰⁰

Čini se da postoji negativno javno mnjenje koje je usmereno protiv relokacije Roma. Konkretan problem je da se, kad srpske vlasti predlože da se Romi prebace u primeren stambeni smeštaj, lokalno stanovništvo buni i odbija da prihvati da se u njihov komšiluk dosele Romi. Na osnovu toga se čini da su

94 *Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, 2010, raniji navod, str. 16.*

95 Vidi: *Izveštaj o zemlji za 2007, Srbija u Prvom izveštaju za praćenje dekade – romski aktivisti ocenjuju napredak inkluzije u Dekadi Roma, juni 2007, vidi <http://www.romadecade.org/>.*

96 *Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, raniji navod, str. 17.*

97 *Savetodavni komitet za Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina, (Second Opinion) Drugo mišljenje o Srbiji, usvojeno 19.3.2009, ACFC/OP/III(2009)001.*

98 *Amnesty International, "Dom je više od krova nad glavom – Romi u Srbiji nemaju adekvatan stambeni smeštaj", 2011, str. 7.*

99 *Isto, str. 38.*

100 *Amnesty International, raniji navod, str. 40.*

potrebne još neke mere kojim bi se suzbili i uklonili netolerancija i rasizam s kojim se Romi susreću u sektoru stanovanja.

Sasvim je razumljivo da lokalni razvojni planovi ponekad traže da se Romi presele iz svojih trenutnih naselja. Komesar, ipak, naglašava da takve mere moraju da se planiraju i sprovode u skladu s usvojenim standardima ljudskih prava. Deložacija može da se obavlja samo kad postoji adekvatan alternativni smeštaj i kad ljudi na koje se to odnosi budu na pravi način obavešteni i konsultovani. Svako na koga se to odnosi mora da bude u stanju da ospori zakonitost deložacije pred nadležnim organom, prije nego što se sama deložacija desi. Kad se pokaže da je prisilna deložacija neizbežna, mora da postoji i kompenzacija za štetu ili gubitak imovine.¹⁰¹

Komesar je naročito zabrinut zbog stambene situacije Roma koji su raseljeni s Kosova, kao i Roma koji su prisilno vraćeni iz zapadnoevropskih zemalja. Izveštaji ukazuju na to da oni u neformalnim naseljima čine oko 17% romske populacije. Oni su suočeni s najtežim životnim uslovima. Tešku situaciju u kojoj se nalaze pogoršava i to što nemaju ličnih dokumenata (vidi u daljem tekstu, pododeljak o neregistraciji rođenja i neposjedovanju ličnih dokumenata među Romima). Mogućnost da se integrišu u lokalno okruženje generalno je izuzetno loša.

81

Komesar je zapazio da su životni uslovi u neformalnom romskom naselju u Marije Bursać, blok 61, u Beogradu, koje je posetio 14. juna, daleko ispod standarda i mogu da se okvalifikuju kao degradirajući. U naselju živi nekih četrdeset romskih porodica, a samo naselje sastoji se od drvenih baraka, od kojih su neke teško oštećene delovanjem vremenskih uslova. Naselje nema priključak na javni komunalni sistem i nema ni struje, ni vode, ni sanitarnih čvorova. Roditelji su Komesaru rekli da im je, zbog takvih životnih uslova, izuzetno teško da šalju decu u školu. Komesar je video kako se deca iz naselja umivaju prljavom vodom iz obližnjeg zagađenog potoka. Stanovnici su rekli da ima i pacova. Komesar je, kao pozitivan element, primetio da su skoro svi stanovnici dobili lične dokumente, kroz UNHCR-ov Projekat inkluzije Roma, koji finansira EU.

3.e. Neregistracija rođenja i neposjedovanje ličnih dokumenata među Romima

Srbija još nije pristupila Evropskoj konvenciji o državljanstvu iz 1997. i Konvenciji o izbegavanju apatridstva u vezi s državnom sukcesijom iz 2006. To-

¹⁰¹ Vidi i Komesarev stav, "Prisilna deložacija romskih porodica mora stati", 4.9.2006.

kom posete, Komesar je od pomoćnika ministra za multilateralne odnose u Ministarstvu spoljnih poslova, gosp. Vuka Žugića, dobio uveravanja da Srbija razmatra pristupanje ovim međunarodnim ugovorima Saveta Evrope. Komesar sa zadovoljstvom očekuje dalje informacije o ovom pitanju.

Prema rezultatima UNHCR-ove ankete iz 2011. o licima koja su izložena riziku od apatridstva u Srbiji, 1,5% svih Roma nije zavedeno u matične knjige rođenih, 5,4% nema lične karte, a 2,3% nije zavedeno u knjigu državljana. Prema podacima UNHCR-a, 6,8% Roma je identifikovano kao izloženo riziku od apatridstva. Ovo se odnosi na domaće Rome i raseljene Rome, Aškaliije i Egipćane s Kosova, koji se nalaze u situaciji da nemaju osnovne dokumente neophodne za pristup jednom broju socijalnih i ekonomskih prava, i to dugi niz godina nakon što su se raselili.

82

Komesar primećuje da problem neposredovanja ličnih dokumenata komplikuje to što lične dokumente nemaju romski roditelji koji, shodno tome, ne mogu da upišu svoju decu. Ovaj začarani krug stvorio je generaciju takozvanih „zakonski nevidljivih“ Roma, čime se produžava njihova isključenost iz društva u celini. Bez registracije i ličnih dokumenata Romi ne mogu da prijave boravak, što im je neophodno da bi mogli da ostvare brojna socijalna i ekonomska prava. Prema informacijama od Ombudsmena, ovaj problem pogađa i građane koji nisu Romi. Komesar sa zabrinutošću primećuje da je nakon njegove posete čovek koji je izgubio boravište i ličnu kartu, da bi privukao pažnju vlasti na svoj problem, odlučio da štrajkuje glađu.

Kao početni korak za rešavanje gorespomenute situacije, vlasti su u maju 2011. izmenile zakon o ličnoj karti, da bi se predvidela mogućnost izdavanja privremenih ličnih karata. Međutim, ova izmena ne rešava problem neposredovanja ličnih dokumenata, jer privremena lična karta može da se izda samo kad dato lice registruje mesto stanovanja. Tokom Komesareve posete ministar za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, gosp. Milan Marković i Ombudsmen, obavestili su Komesara da su predložili da se izmeni Zakon o mestu stanovanja, s ciljem da potpuno reše ovaj problem, jer bi tako lica koja nemaju prijavljeno mesto stanovanja dobijala privremene dokumente s adresom najbližeg centra za socijalni rad. Ombudsmen smatra da će, ako se usvoji, ova izmena Zakona rešiti problem neposredovanja ličnih dokumenata. Nakon posete, Komesar je obavešten da gorespomenuta izmena Zakona o mestu stanovanja još nije usvojena.

Tokom Komesareve posete ministar za ljudska i manjinska prava, javnu upravu i lokalnu samoupravu, gosp. Milan Marković, obavestio je Komesara da njegovo

ministarstvo, u saradnji s Ombudsmenom, priprema set izmena važećih propisa, s ciljem da se omogući upis Roma prilikom rođenja. U tom kontekstu ministarstvo je u kontaktu s Nacionalnim savetom Roma i planira da registruje i pruži besplatnu pravnu pomoć svim Romima u naseljima, u vremenskom okviru od dve godine počev od septembra 2011.

4. Diskriminacija LGBT populacije

Zakon o zabrani diskriminacije iz 2009, Krivični zakonik, Zakon o radu, Zakon o javnom informisanju i nekoliko drugih zakona predviđaju zaštitu od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.

Komesar sa zadovoljstvom primećuje da su tokom 2010. i 2011. srpski političari počeli bolje da razumevaju rad i aktivnosti LGBT organizacija. To je bilo naročito vidljivo prije i tokom beogradske Parade ponosa 2010, kad su ugledne ličnosti i pojedinci dali podršku organizatorima, a neki se čak i pridružili učesnicima Parade.

Za razliku od beogradske Parade ponosa 2009, vlasti su 2010. uložile značajne napore da obezbede uspeh Parade ponosa. Policija je odigrala ključnu ulogu u zaštiti učesnika od huligana i ekstremista koji su želeli da spreče skup. Više od 6.000 huligana isprovociralo je nereda u kojima je povređeno 124 policajca i 17 protestanata, uz značajnu materijalnu štetu. Policija je privela više od 200 učesnika nereda i uhapsila lidera jedne ekstremističke grupe.¹⁰²

Što se tiče transrodnih lica, Komesar primećuje da u Srbiji nema zakona koji uređuju pitanje promene pola. Ova zakonska praznina stvara brojne i ozbiljne probleme za transrodna lica i njihove partnere. Transrodna lica mogu da promene svoje lične dokumente samo ako nisu u braku. Komesara su predstavnici jedne stručna nevladine organizacije obavestili da, s obzirom na zakonsku prazninu u ovom području, promena ličnih dokumenata često zavisi samo od dobre volje opštinskih službenika.

Bez obzira na napredak koji je ostvaren u borbi protiv diskriminacije, homofobija u srpskom društvu i dalje predstavlja ozbiljan problem. Prema informacijama Poverenice za ravnopravnost,¹⁰³ diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije je, kao rezultat predrasuda javnosti protiv LGBT lica,

¹⁰² Beogradski centar za ljudska prava, *Ljudska prava u Srbiji 2010, Izveštaj za 2011*, str. 317, <http://english.bgcentar.org.rs/index.php>.

¹⁰³ 2010 Godišnji izveštaj Poverenice za zaštitu ravnopravnosti <http://www.ravnopravnost.gov.rs>.

široko rasprostranjena. LGBT populacija i mnogi koji govore u ime ljudskih prava LGBT populacije bivaju viktimizovani. Većina LGBT populacije još uvek okleva da koristi dostupne pravne lekove. Primećeno je i maltretiranje LGBT lica u školama. Shodno tome, potrebne su dodatne mere za borbu protiv diskriminacije i nasilja nad LGBT licima, uključujući revnosnu sudsku primenu krivičnih odredbi o zločinu iz mržnje.

Komesar podstiče vlasti da nastave da zauzimaju snažan javni stav protiv kršenja ljudskih prava LGBT populacije, te da promovišu razumevanje i poštovanje, prevashodno kroz obrazovanje o ljudskim pravima i kampanje podizanja svesti. Poverenica za ravnopravnost u tome može da ima ulogu društvenog katalizatora.

5. Ljudska prava lica s invaliditetom

Prema podacima Ministarstva za rad i socijalnu politiku, u Srbiji živi između 500.000 i 800.000 lica s različitim stepenom invaliditeta.

Komesar pozdravlja to što je u maju 2009. Srbija ratifikovala Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom i Fakultativni protokol. Podstiče vlasti da u potpunosti sprovedu odredbe te konvencije, kao i Akcioni plan Saveta Evrope za invaliditet za period 2006-2015.

84

Komesar primećuje da je u proteklih nekoliko godina izgrađen pravni okvir za zaštitu i promociju ljudskih prava lica s invaliditetom. Usvajanjem Zakona o sprečavanju diskriminacije lica s invaliditetom 2006. godine, te Zakona o zabrani diskriminacije 2009, Srbija je stekla sveobuhvatnu masu zakona protiv diskriminacije lica s invaliditetom.

Vlada je 2007. usvojila strategiju za unapređenje situacije lica s invaliditetom za period 2007-2015, kojom se predviđa bolji stambeni smeštaj u zajednici, kao i druge srodne usluge. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom je stupio na snagu 2009. godine. Zakon predviđa mere usmerene ka unapređenju zaposlenosti lica s invaliditetom, uključujući državne subvencije za preduzeća koja zaposle lica s invaliditetom. Zakon omogućava i da se poslodavcima koji odbiju da zaposle lica s invaliditetom izreknu novčane kazne. Komesar je obavešten da je od usvajanja ovog zakona zaposleno oko 5.500 lica s invaliditetom.

Tokom sastanka s Komesarom, ministar za rad i socijalnu politiku gosp. Rasim Ljajić primetio je da, mada jeste bilo napretka u ovom području, još puno toga tek treba da se uradi. Obavestio je Komesara da je zaposleno samo 13% od

ukupnog broja radno sposobnih lica s invaliditetom. Ministar Ljajić napomenuo je da je 8 miliona evra doznačeno za projekte zapošljavanja, koji bi trebalo da uključe 8.000 lica s invaliditetom.

Proces izmeštanja dece s invaliditetom iz ustanova napreduje. Vlasti su Komesara obavestile da se u ustanovama trenutno nalazi 700 dece s invaliditetom. Pre dve godine, u ustanovama je bilo 2.000 takve dece.

Komesar sa zadovoljstvom primećuje da je u aprilu 2011. Skupština usvojila novi zakon o socijalnoj zaštiti kojim bi, između ostalog, trebalo da se omogući proces izmeštanja dece iz ustanova. Zakon je usvojen u kontekstu šire reforme sistema socijalne zaštite koju vlasti sprovode. Predviđa bolju zaštitu porodica s decom s invaliditetom, njihovo napuštanje ustanova i hraniteljski smeštaj.

Ministar Ljajić obavestio je Komesara o vladinim planovima da u Srbiji otvori tri regionalna centra, gde bi se obezbeđivala obuka za lica koja žele da postanu hranitelji deci s invaliditetom. Ti centri vršiće i kontrolu nad hraniteljskim porodicama. Komesar se nada da će te mere, u kombinaciji s inkluzivnim obrazovanjem, omogućiti inkluziju dece s invaliditetom u društvo.

Komesar pozdravlja ovakav razvoj situacije, ali je i dalje ozbiljno zabrinut zbog situacije u kojoj se nalaze odrasla lica s invaliditetom, naročito lica s intelektualnim i mentalnim nedostacima. Vlada je u januaru 2007. usvojila Strategiju za mentalno zdravlje i Nacionalni plan za njegovo sprovođenje. Na usvajanje nacrta zakona o mentalnom zdravlju još se čeka.

85

Poverenica za ravnopravnost je 2010. iskazala zabrinutost zbog generalno loših životnih uslova u ustanovama za smeštaj starijih i odraslih lica s invaliditetom. U izveštaju je navela problem prenatrpanosti u 41 javnoj ustanovi za zbrinjavanje. Kapacitet javnih ustanova za zbrinjavanje je 7.000, a trenutno je u tim ustanovama smešteno 8.100 lica. Poverenica za ravnopravnost je iskazala zabrinutost zbog toga što je u proteklih nekoliko godina otvoren jedan broj ilegalnih, neregistrovanih domova, u koje su smeštana lica zbog nedovoljnih kapaciteta u javnim ustanovama. Te ustanove rade bez licence, a često su registrovane kao prenoćišta, radnje ili različite agencije za pružanje usluga. Ministarstvo za rad i socijalnu politiku nema inspekcijsku nadležnost nad tim ustanovama.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, *Godišnji izveštaj za 2010*, str. 95-99, <http://www.ravnopravnost.gov.rs/lat/izvestaji.php?idKat=16>.

Komesar primećuje da je Poverenica za ravnopravnost zabrinuta zbog toga što važeće zakonske odredbe za oduzimanje pravne sposobnosti odstupaju od Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom. Komesar podseća da po toj konvenciji, da bi se sprečila zloupotreba ovlašćenja, treba da postoje primerene i efektivne garancije zaštite. Ljudska prava takvih lica moraju da se poštuju, a potrebno je i da se pazi na to da se obezbedi da nema nikakvog sukoba interesa ili neprimerenog uticaja.¹⁰⁵

Prema informacijama Poverenica za ravnopravnost, kretanje lica s invaliditetom i njihova mogućnost da fizički pristupe ustanovama (kao što su škole, zdravstvene, upravne i druge ustanove) su u značajnoj meri ograničeni. Ona kaže da samo 5% stomatoloških ordinacija ima omogućen pristup i ima opremu koja omogućava da se pruže usluga licima s invaliditetom. Prema izveštajima, zabeleženi su i incidenti u kojim zaposleni u zdravstvenim ustanovama odbijaju da licu s invaliditetom pruže zdravstvene usluge, uznemiravaju ga i upućuju uvrede. Tokom posete, Komesar je obavешten i zabrinut zbog toga što su studenti s invaliditetom na beogradskom univerzitetu odvojeni od kolega u poseban studentski dom, pošto dom za studente koji nemaju invaliditet ne može da zadovolji njihove potrebe.

Zaključci i preporuke

40. Komesar pozdravlja usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije iz 2009. godine i uspostavljanje Kancelarije poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Smatra da su ove vrlo značajne novine unapredile borbu protiv diskriminacije u Srbiji. On podstiče vlasti da pažljivo prate i zakone i praksu i da, u tom smislu, u potpunosti iskoriste njegovo Mišljenje o nacionalnim strukturama za promociju jednakosti, kao i ECRI-jevu Generalnu stratešku preporuku br. 7 o nacionalnim zakonima za suzbijanje rasizma i rasne diskriminacije.¹⁰⁶
41. Usvajanje Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina 2009. i izbori članova tih saveta 2010. predstavljaju pozitivne korake. Međutim, Komesar je i dalje zabrinut zbog toga što još nisu izabrani članovi Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine.

¹⁰⁵ Vidi i Komesarev stav "Ilica s mentalnim poremećajem bi trebalo da dobiju pomoć, a ne da budu lišena individualnih ljudskih prava", septembar 2009.

¹⁰⁶ Komesarevo mišljenje o nacionalnim strukturama za promociju jednakosti, CommDH(2011)2, i ECRI, Generalna strateška preporuka br. 7 o nacionalnim zakonima za suzbijanje rasizma i rasne diskriminacije, CRI(2003)8.

42. Komesar pozdravlja radnje koje su vlasti u proteklih nekoliko godina preduzele da bi suzbile zločine iz mržnje, konkretno zločine ekstremističkih grupa. Pozdravlja odluku Ustavnog suda iz juna 2011. da zabrani ekstremnu desničarsku organizaciju *Nacionalni stroj*, te poziva vlasti da razmotre mogućnost da zabrane i druge organizacije koje promoviraju rasistički govor mržnje.
43. Komesar snažno podstiče vlasti da daju prioritet krivičnom gonjenju zločina iz mržnje, te da preduzmu sveobuhvatan pregled politike izricanja kazni u slučajevima zločina iz mržnje. Za sve koji rade unutar krivičnog sistema, uključujući tužioce i sudije, bila bi od koristi sistematična obuka na temu istrage, krivičnog gonjenja i izricanja kazni za zločine iz mržnje.
44. Vlasti se pozivaju da izmene formulaciju krivičnog dela "podsticanja na nacionalnu, rasnu ili versku netrpeljivost", u skladu s Preporukom Komiteta ministara Saveta Evrope br. R (97) 20 o "govoru mržnje".
45. Komesar pozdravlja napore koje je Srbija do sada preduzela da unapredi situaciju u kojoj se nalaze Romi, naročito kad je u pitanju njihov pristup adekvatnom školovanju i zdravstvenoj zaštiti. Međutim, u praksi postoje brojni nedostaci koje treba efektivno otkloniti. Komesar poziva vlasti da sprovedu svoje akcione planove vezane za omogućavanje Romima da se zaposle, ob-razuju, da im se omogući stambeni smeštaj i zdravstvena zaštita, u skladu s Preporukom Komiteta ministara Saveta Evrope br. CM/Rec(2008)5 o *politikama rada za Rome i/ili nomadske narode u Evropi*. Vlasti se naročito podstiču da vrše efektivan monitoring i da redovno objavljuju evaluacione izveštaje o sprovođenju i efektu njihovih akcionih planova, u skladu s gore navedenom Preporukom.
46. Vlasti bi trebale da nastavu da posvećuju naročitu pažnju pitanju besplatne pravne pomoći za lica kojima je takva pomoć potrebna, te da unaprede nacionalni sistem besplatne pravne pomoći, tako da pravda postane realna mogućnost za svakoga, uključujući socijalno isključene grupe kao što su Romi.

Komesar je i dalje duboko zabrinut zbog situacije u kojoj se nalaze Romi koji su prisilno raseljeni s Kosova i koji još uvek nemaju lične dokumente. Naročito je zabrinut zbog povezanog i neprestanog problema neupisivanja rođenja romske dece. Komesar pozdravlja spremnost koju je pokazala srpska vlada da preuzme obavezu, te poziva vlasti da bez odlaganja počnu da rade na svom planu kojim će Romima omogućiti pristup ličnim dokumentima. U tom smislu, Komesar poziva vlasti da usvoje izmenu Zakona o prebivalištu i

boravištu građana, kojom bi se obezbedilo da lica koja još nemaju prijavljeno mesto boravka dobiju privremene dokumente s adresom najbližeg centra za socijalni rad.

Komesar poziva vlasti u Srbiji da pristupe Evropskoj konvenciji o državljanstvu iz 1997. i Konvenciji o izbegavanju apatridstva u vezi sa sukcesijom država iz 2006.

Mada je za pohvalu pojačana podrška srpskih političara radu i aktivnostima LGBT organizacija, Komesar je i dalje zabrinut zbog široko rasprostranjene homofobije. Potrebne su dodatne mere za borbu protiv nasilja i diskriminacije LGBT lica, uključujući i to da sudovi revnosnije primenjuju krivične odredbe o zločinu iz mržnje. Komesar ohrabruje vlasti da nastave da zauzimaju jasan javni stav protiv kršenja ljudskih prava LGBT populacije i da promovišu poštovanje u pogledu pitanja u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, konkretno kroz obrazovanje iz ljudskih prava i kampanje za izgradnju svesti.

88

47. Komesar preporučuje da se usvoje zakoni koji su usmereni na zaštitu ljudskih prava lica s invaliditetom. Pozdravlja napredak koji je ostvaren do sada u procesu izmeštanja dece s invaliditetom iz ustanova, te ohrabruje vlasti da nastave s takvim naporima, uz naslanjanje na smernice koje su sadržane u Preporuci Komiteta ministara Saveta Evrope br. CM/Rec(2010) o *deinstitutionalizaciji i životu u zajednici dece s invaliditetom*.

48. Nedostatak napretka u procesu izmeštanja iz ustanova odraslih lica s mentalnim invaliditetom i dalje je nešto što Komesara zabrinjava. Potrebno je da se preduzmu relevantne mere, uključujući zakonodavne, da se efektivno rešavaju njihovi problemi. Potrebna su dalja ulaganja u izgradnju infrastrukture koja bi licima s invaliditetom omogućila pristup svim javnim objektima.

49. Potrebno je da se promeni stambeno odvajanje studenata s invaliditetom.

Komesar je posebno zabrinut zbog činjenice da je određeni broj starijih i odraslih lica s mentalnim invaliditetom smešten na institucionalnu negu bez davanja sopstvene saglasnosti. Naročito zabrinjavaju i izveštaji koji ukazuju na zloupotrebu postupka oduzimanja poslovne sposobnosti, što često čine članovi najbliže porodice. Komesar poziva vlasti da izmene odredbe o oduzimanju poslovne sposobnosti, tako što će uzeti u obzir primjedbe koje je iznijela Povjerenica za ravnopravnost o neusaglašenosti ovih odredaba s Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom.

III. Sloboda medija, pristup javnim informacijama i zaštita ličnih podataka

I. Sloboda medija

Slobodni, nezavisni i pluralistički mediji, zasnovani na slobodi informisanja i izražavanja, osnovni su elemenat svake funkcionalne demokratije. Sloboda medija je, u stvari, esencijalna za zaštitu svih drugih ljudskih prava. Međutim, različiti oblici kontrole i pritiska na raznovrsnost i sadržaj medija ugrožavaju njihovu nezavisnost i pluralizam. Neki novinari koji se bave istraživačkim novinarstvom i koji su ulazili u istraživanje osetljivih pitanja kao što su korupcija, zločini vezani za rat i neuspesi privatizacije preduzeća u državnoj svojini izloženi su napadima i pretnjama (vidi u daljem tekstu, pododeljak o napadima na novinare).

50. Komesaru je skrenuta pažnja na to da je Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva dalo podršku za „nacrt strategije za medije do 2016“ koji je 2011. dovršila radna grupa koju su činili predstavnici različitih medijskih udruženja u Srbiji. Strategija obuhvata pitanja transparentnosti medija, prava na javne informacije i prelazak s analognih na digitalne medije. Pripremljen je i akcioni plan za sprovođenje ove strategije. Komesar sa zabrinutošću primećuje da će, ako strategija ne bude usvojena do opštih izbora 2012, doći do daljih odlaganja njenog usvajanja.

89

Pitanja posleratne pravde, posebno pitanja zločina vezanih za rat, i dalje su tabu-tema u nekim srpskim medijima. Prisutan je nedostatak ozbiljne javne debate, a većina medija do sada nisu izvršili svoju vrlo značajnu ulogu u tom domenu. Neki mediji koriste samo senzacionalističko izveštavanje, čime potkopavaju mogućnost za otvorene i ozbiljne diskusije o tim značajnim pitanjima i u Srbiji i u regionu.

Tokom posete Komesar se sastao s gosp. Vladimirom Vukčevićem, specijalnim tužiocem za ratne zločine, koji ga je obavestio o tome da njegova kancelarija ispituje ulogu medija i novinara u ratovima tokom devedesetih godina prošlog veka, s potencijalnim ciljem da se krivično gone oni koji su odgovorni za podsticanje etničke mržnje i druga povezana krivična dela.

ECRI¹⁰⁷ je 2011. iskazao zabrinutost zbog toga što se u srpskim medijima iskazuje netolerancija prema manjinskim verskim grupama i etničkim manjinama. ECRI

¹⁰⁷ ECRI, Izveštaj o Srbiji, raniji navod, str. 23 i 24.

primećuje da neke novine neprestano koriste pogrdne nazive za albansku i bošnjačku manjinu, te da postoji generalna klima netrpeljivosti prema Romima. ECRI ponovo sa zabrinutošću primećuje da se često objavljuje identitet lica koja su osumnjičena za krivična dela kad su ti osumnjičeni romskog porekla. U tom kontekstu, Komesar bi želeo da naglasi da mediji imaju značajnu ulogu u suzbijanju predrasuda, te da bi trebalo da doprinose uklanjanju stereotipa time što će izbegavati da ih ponavljaju i osuđivati njihovo iskazivanje.¹⁰⁸

U ovom kontekstu je bitna samoregulacija medija, te se čini da još uvek postoje nedostaci u sistemu samoregulacije o kojima je Komesar obavешten tokom posete 2008. godine.¹⁰⁹ Komesar primećuje da OSCE, zajedno sa Savetom Evrope i Evropskom unijom, sprovodi određeni broj projekata koji su usmereni ka jačanju slobode medija i pristupa javnim informacijama. Ti projekti podržavaju rad Saveta za štampu kao prvog regulatornog organa za štampane medije u Srbiji.¹¹⁰

Skupština Srbije je u julu 2009. usvojila izmene Zakona o javnom informisanju, koje su izazvale brojne kritike srpskih medija i međunarodnih organizacija, prevashodno zbog odredbi koje su se smatrale ozbiljnom pretnjom medijskim slobodama. U tom smislu, Komesar pozdravlja odluku Ustavnog suda Srbije iz jula 2010, u postupku koji je pokrenuo Ombudsmen, kojom se briše većina odredbi novog Zakona o javnom informisanju, prevashodno onih koje omogućavaju preterane novčane kazne za klevetu.

Komesar primećuje da je, mada u Srbiji jeste ukinuta zatvorska kazna za klevetu, kleveta i dalje krivično delo. Komesar smatra da i samo postojanje krivičnog dela klevete zastrašuje novinare i izaziva cenzurisanje koje je štetno za medije.

Evropski sud za ljudska prava je u junu 2009. doneo presude u dva predmeta¹¹¹ protiv Srbije koji se tiču kršenja člana 10 Konvencije (sloboda izražavanja). Podnosioci su bili novinari koji su osuđeni za klevetu. U tim presudama Sud ukazuje da krivično gonjenje novinara za klevetu, kad oni otvaraju pitanja bitna za javnu debatu, kao što je bio slučaj u ovim predmetima, treba da se smatra proporcionalnim samo u vrlo izuzetnim okolnostima. Sud je zaključio da je mešanje u pravo podnosilaca na slobodu izražavanja bilo u potpunosti neprimereno. Sud je posebno uzeo u obzir činjenicu da novčana kazna koju su

108 Vidi i Komesarev komentar o ljudskim pravima, "Evropski mediji doprinose ksenofobiji i stereotipima protiv Roma", 7.7.2011.

109 Vidi Komesarev izveštaj o poseti Srbiji, 2009, paragraf 210.

110 Vidi OSCE Misija u Srbiji, <http://www.osce.org/serbia/43351>.

111 Vidi presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetima Bodrožić protiv Srbije, 23.6.2009, i Bodrožić i Vujić protiv Srbije, 23.6.2009.

sudovi izrekli jednom podnosiocu, koji se pojavljuje u oba predmeta, može u slučaju neplaćanja da se zameni zatvorskom kaznom od 60 do 75 dana.

2. Pristup javnim informacijama i zaštita podataka

Komesar sa zadovoljstvom primećuje da je u Srbiji pristup javnim informacijama unapređen. U tom polju je od ključnog značaja rad komesara za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti.

Tokom posete, komesar za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, gosp. Rodoljub Šabić, obavestio je komesara Hamarberga da njegova institucija godišnje primi oko 10.000 pritužbi vezanih za pristup javnim informacijama. Te pritužbe uglavnom se tiču odbijanja državnih organa i preduzeća u državnoj svojini da omoguće pristup javnim informacijama. Naglašeno je da je u 90% takvih slučajeva Komesareva intervencija omogućila pristup informacijama, a skoro dve trećine zahteva rešeno je bez potrebe da Komesar pokreće formalni postupak.

Mada su odluke komesara za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti obavezujuće, čini se da ima slučajeva u kojima te odluke nisu izvršene. Izmena Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja iz maja 2010. uvela je mehanizam za sprovođenje odluka komesara za pristup informacijama. Prema ovim amandmanima, on može da izrekne novčane kazne licima koja su odgovorna za to što odluka nije sprovedena.

U tom kontekstu, komesar Hamarberg smatra da je vrlo bitno i pitanje otvaranja arhiva s ciljem da se događaji rasvetle i pristupi istini vezanoj za ratove koji su se desili u periodu 1991-1999. na teritoriji bivše Jugoslavije. Primećuje da su neke diskusije o transferu arhiva Tribunala u Hagu već pokrenute, ali se čini da nema diskusije o ovom pitanju na regionalnom nivou.

51. Što se tiče područja zaštite ličnih podataka, po mišljenju Komesara za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, to je i dalje problematično pitanje. Vlada je 2010. usvojila strategiju za zaštitu ličnih podataka, ali akcioni plan za sprovođenje te strategije još nije usvojen. Neophodno je da vlasti bez odlaganja usvoje sve mere i ispune postojeće praznine, te da u potpunosti obezbede garanciju zaštite ličnih podataka.

3. Napadi na novinare

U odbrani ljudskih prava mediji imaju ključnu ulogu – kao stražari nad kršenjima ljudskih prava i kao forum za demokratsku debatu. Nažalost, u Srbiji je medijska sloboda pod pretnjom zbog ekstremističkih napada, a u nekim slučajevima čak i ubistava novinara. Od najvećeg je značaja da se ti zločini efektivno istraže i da oni koji su za njih krivi bez odlaganja budu izvedeni pred lice pravde.

52. Nacionalni i međunarodni mediji izvestili su da je u julu 2010. na javnom mestu napadnut Teofil Pančić, politički kolumnista sedmičnog magazina *Vreme*. U napadu je zadobio potres i povrede ruke. Taj novinar bio je poznat po svom kritičkom izveštavanju o srpskim nacionalistima i sportskim huliganima. Osumnjičeni za to delo, pripadnici jedne ultranacionalističke grupe, uhapšeni su i osuđeni za fizički napad. Komesar primećuje zabrinutost pripadnika civilnog društva da su izrečene zatvorske kazne od po tri meseca bile isuviše blage. Međutim, žalbeni sud je ukinuo prvostepenu presudu i žalbeni postupak je u toku.

53. Krivični zakonik je 2009. izmenjen i uvedeno je “ugrožavanje bezbednosti novinara” kao krivično delo sa zaprećenom zatvorskom kaznom od jedne do osam godina. Ova odredba je prvi put primenjena 2010, kad su tri lica osuđena za pretnje izrečene Brankici Stanković, novinarki beogradske televizije B92. Pretnje su bile vezane za njen dokumentarni program iz 2009, kojim se otkriva da su pripadnici jednog nacionalističkog sportskog kluba izbegli krivično gonjenje za optužbu za trgovinu drogom i ubistvo. Trojici osumnjičenih, koji su identifikovani kao članovi tog kluba, zbog pretnji novinarki su izrečene zatvorske kazne od tri do 16 meseci. Rečeno je da je, zbog stalne zabrinutosti za njenu bezbednost, Stankovićki policija dodelila pratnju celu godinu dana.¹¹² Tokom posete, Komesar je obavešten da je ova novinarka još uvek pod 24-časovnom policijskom zaštitom.

Komesar primećuje izveštaje o tome da su novinari ponekad izloženi riziku i od samih vlasti. Izveštaji ukazuju da su u maju 2010. službenici Okružnog suda u Beogradu premlatili novinara lokalnih novina, nakon što je slikao lidera jednog nacionalističkog kluba kad je dovođen u zgradu suda. Izveštaji ukazuju i na to da su, po nalogu sudije, službenici suda izbrisali fotografije tog novinara, mada je imao akreditaciju i dozvolu da fotografiše unutar zgrade suda.

¹¹² Komitet za zaštitu novinara, *Napadi na novinare 2010. – Srbija, 15.2.2011*, <http://www.cpj.org/2011/02/attacks-on-the-press-2010-serbia.php>.

54. U februaru 2011. OSCE-ov predstavnik za slobodu medija osudio je kampanju zastrašivanja protiv srpske radio i televizijske kuće B92 i njenih urednika. Kampanja je bila povezana s izveštavanjem B92 o navodnim slučajevima korupcije u jednom preduzeću u državnoj svojini. U Lazarevcu su postavljene brojni posteri kojima se objavljuje “smrt” B92. Srpski ministar unutrašnjih poslova obavezao se da će zaštititi novinare B92 dok se pokreće istraga u ovom predmetu. Tokom posete, Komesar se sastao s Veranom Matićem, glavnim i odgovornim urednikom B92, koji je pod 24-časovnom policijskom zaštitom i koji je i na taj sastanak došao u pratnji policijske straže.
55. Komesar s ozbiljnom zabrinutošću napominje da je u proteklih nekoliko godina bilo nekoliko nerešenih slučajeva ubistava novinara, kao što je ubistvo Slavka Ćuruvije, vlasnika i urednika *Dnevnog telegrafa* (april 1999), i Milana Pantića, dopisnika *Večernjih novosti* (juni 2001). Komesar spominje i izveštaje koji ukazuju na to da još nije rešen slučaj bombaškog napada na stan Dejana Anastasijevića, novinara sedmičnog magazina *Vreme*, iz 2007. godine.

Zaključci i preporuke

56. Komesar podvlači da sloboda izražavanja i sloboda medija imaju ključnu ulogu u razvoju i napretku evropskih demokratskih društava. Podseća na sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava, po kojoj se sloboda izražavanja u kontekstu člana 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava odnosi ne samo na informacije i ideje koje se prihvataju povoljno ili smatraju neuvredljivim, već i na one koje “vređaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji segment stanovništva”.
57. Komesar naglašava da je potrebno da se dekriminalizuje kleveta i da se izbegavaju nerazumno visoke novčane kazne u parničnim predmetima vezanim za medije. Komesar u tom kontekstu pozdravlja odluku Ustavnog suda Srbije iz jula 2010. da se ukine većina odredbi novog Zakona o javnom informisanju, naročito one koje nameću preterane novčane kazne za klevetu. U isto vreme, medijska zajednica bi trebalo da se podstiče da promoviše i primenjuje etičke i profesionalne standarde u novinarstvu, te da gradi sistem efektivne samoregulacije.¹¹³

¹¹³ Vidi tematski dokumenat na temu *Etičko novinarstvo i ljudska prava, 1.3.2011, CommDH/ IssuePaper(2011)1*, i Komesarevu tematsku veb stranicu o slobodni medija, na adresi: http://www.coe.int/t/commissioner/activities/themes/MediaFreedom/Default_en.asp.

58. Komesar poziva srpske vlasti da unaprede sistem zaštite ličnih podataka, kroz sprovođenje relevantnih zakona i akcionog plana u vezi sa Strategijom o zaštiti ličnih podataka, koju je vlada usvojila 2010.

59. Za pohvalu je to što danas vlasti bez odlaganja reaguju na napade na novinare, ali je Komesar i dalje ozbiljno zabrinut zbog toga što nadležni organi nisu rešili ranije slučajeve teških napada na novinare, uključujući i ranije spomenuta ubistva iz 1999. i 2001. Od ključnog značaja je da se efektivno istraže slučajevi nasilja nad novinarima, uključujući i ubistva. Ako se to ne uradi, time se samo ohrabruje nekažnjivost kršenja ljudskih prava.

60. Komesar podstiče srpske vlasti da efektivno istraže sve takve incidente, u skladu s ustaljenom sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava i Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o ukidanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava iz 2011.

Na kraju, Komesar ukazuje na to da mediji imaju vrlo značajnu ulogu u suzbijanju predrasuda i da ne bi trebalo da sami održavaju stereotipe, kroz negativno izveštavanje o etničkim ili verskim manjinama, naročito Romima. Komesar poziva srpske vlasti da promovišu sistematičan dijalog s medijima i relevantnim grupama civilnog društva, da bi se obezbedili ukidanje svih manifestacija antiromskog ponašanja i medijska promocija tolerancije i socijalne kohezije.

Aneks II

Original: engleski jezik¹¹⁴

Komitet za ljudska prava

101. sednica

New York, 14. mart – 1. april 2011. godine

Razmatranje izveštaja koje države potpisnice podnose u skladu sa članom 40 Pakta

Zaključne primedbe Komiteta za ljudska prava

Srbija

A. Uvod

1. Komitet je na svojim sednicama 2780 i 2781 (CCPR/C/SR.2780 i CCPR/C/SR.2781), održanim 17. i 18. marta 2011. godine, razmatrao drugi periodični izveštaj koji je podnela Republika Srbija (CCPR/C/SRB/2). Na svom 2796. zasjedanju, održanom 29. marta 2011. godine, usvojio je sledeće zaključne primedbe.
2. Komitet pozdravlja podnošenje drugog periodičnog izveštaja Republike Srbije. Komitet ceni konstruktivni dijalog koji je vođen sa delegacijom, pružene usmene i pismene odgovore, kao i odgovore podnete na spisak tema iz upitnika (CCPR/SRB/Q/2/Add.1).
3. Komitet se osvrće na svoje prethodno razmatranje stanja ljudskih prava na Kosovu (pogledati CCPR/C/UNK/CO/1, usvojen 27. jula 2006. godine). Komitet konstatuje da, s obzirom da država potpisnica i dalje prihvata činjenicu da nema efektivnu kon-

¹¹⁴ Prevod Fonda za humanitarno pravo.

trolu nad teritorijom Kosova, civilnu vlast - u skladu sa Rezolucijom Saveta bezbednosti br. 1244 iz 1999. godine - i dalje vrši Prelazna administracija Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK). Komitet smatra da je Pakt i dalje primenljiv na teritoriju Kosova, i stoga poziva UNMIK da mu, u saradnji sa kosovskim institucijama i bez dovođenja u pitanje konačnog pravnog statusa Kosova, podnese izveštaj o stanju ljudskih prava na Kosovu za period posle jula 2006. godine.

B. Pozitivni aspekti

4. Komitet pozdravlja sledeće pozitivne promene, a posebno s obzirom na reforme koje su sprovedene u kontekstu podnošenja kandidature države potpisnice za članstvo u Evropskoj Zajednici:
- (a) usvajanje novog Ustava 2006. godine, kojim je Ustavnom sudu omogućeno da istražuje pojedinačne prijave povreda ljudskih prava (član 170 Ustava);
 - (b) usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije u martu 2009. godine, kao i imenovanje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti na sednici Narodne skupštine (održanoj u maju 2010. godine), ovlašćenog da istražuje prijave diskriminacije i na osnovu njih formuliše svoje preporuke;
 - (c) usvajanje Zakona o ombudsmanu (NIZLjP) u Narodnoj skupštini u julu 2007. godine, uključujući i njegovo imenovanje u skladu sa Pariskim principima (rezolucija Generalne skupštine UN 48/134), kao osobe sa visokim kvalifikacijama u oblasti ljudskih prava;
 - (d) ratifikaciju Fakultativnog protokola Konvencije o sprečavanju torture i drugih oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja, izvršenu 2006. godine;
 - (e) ratifikaciju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i njenog Fakultativnog protokola, izvršenu 2009. godine.

96

C. Glavne sporne tačke i preporuke

5. Komitet je svestan da su odredbe međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima, uključujući i odredbe sadržane u Paktu, obuhvaćene zakonima države potpisnice, i da se strane u sudskim postupcima na njih mogu pozivati direktno. Međutim, Komitet konstatuje da je broj primera u kojima su se strane pozivale na odredbe Pakta u konkretnim postupcima - ograničen. Iako pozdravlja tvrdnju delegacije da će odredbe Pakta biti uključene u program obuke Pravosudne akademije Republike Srbije, Komitet je zabrinut zbog nedovoljne upoznatosti osoba iz redova pravosuđa i šire pravne struke sa odredbama Pakta i njegovom praktičnom primenom u domaćem pravnom sistemu (član 2).

Država potpisnica treba da osigura da njeni organi, uključujući sudije, tužioce i advokate, budu adekvatno obučeni i u potpunosti upoznati sa odredbama Pakta, kao i mogućnostima za njihovu primenu na teritoriji države potpisnice. Takođe, država potpisnica treba da preduzme efikasne mere za široku diseminaciju Pakta na svojoj teritoriji.

6. Komitet je zabrinut zbog činjenice, koju je delegacija potvrdila, da organi države potpisnice nemaju koordinisan pristup, niti konkretan mehanizam za ispitivanje i primenu odluka Komiteta u vezi sa počinjenim povredama u onim slučajevima, koje je razmatrao na osnovu mehanizma za podnošenje žalbi Fakultativnog protokola Pakta (član 2).

Država potpisnica treba da uspostavi mehanizam koji joj omogućava da se rukovodi zaključcima Komiteta iz pojedinačnih dopisa, a pored njega i mehanizam za predlaganje mera za realizaciju stavova Komiteta na osnovu Fakultativnog protokola, kao i mera za pružanje efektivne odštete žrtvama za bilo koju povredu njihovih prava.

7. Iako pozdravljamo uspostavljanje Nacionalne institucije za ljudska prava (Ombudsman) u 2007. godini i njen dosadašnji rad, i na osnovu informacije koju smo dobili od delegacije sa interesovanjem konstatujemo da će Ombudsman biti zvanično ovlašćen da, za potrebe Fakultativnog protokola Konvencije o sprečavanju torture, deluje kao nacionalni mehanizam prevencije, Komitet je ipak zabrinut da bi, ukoliko mu ne budu dodeljena dovoljna sredstva, to moglo negativno da utiče na njegovo funkcionisanje (član 2).

Država potpisnica treba da razmotri obezbeđivanje dodatnih sredstava za Kancelariju Ombudsmana, uključujući novčana sredstva i odgovarajuće osoblje, kako bi se, s obzirom na njenu novu funkciju nacionalne prevencije torture, uklonile prepreke sprovođenju aktivnosti koje trenutno obavlja, ali i omogućilo efikasno vršenje novih funkcija.

8. Iako pozdravljamo napore koji su, tokom perioda obuhvaćenog izveštajem države potpisnice, sprovedeni kako bi se odgovorilo na diskriminisan položaj žena u raznim oblastima života, uključujući usvajanje Zakona o ravnopravnosti polova iz 2009. godine i druge inicijative – Komitet je zabrinut zbog ograničenih rezultata koji su ostvareni u praksi. Komitet je zabrinut zbog značajnih razlika u položaju muškaraca i žena, koje krše princip jednake naknade za isti rad, zbog malog broja žena na visokim i odlukodavnim položajima, kao i činjenice da i dalje postoje stereotipi o položaju žena u društvu, uključujući i one koji se tiču Romkinja (članovi 2, 3 i 26).

Država potpisnica treba da nastavi sa sprovođenjem napora na povećanju zastupljenosti žena, uključujući i zastupljenost na visokim položajima u državnoj i lokalnoj administraciji. Treba da osigura ravnopravan tretman muškaraca i žena, uključujući i jednaku naknadu za obavljanje posla na uporedivim položajima. Uopšteno posmatrano, država potpisnica u praksi treba da preduzme sve neophodne korake za iskorenjivanje stereotipa o položaju žena u čitavom društvu, a to se posebno odnosi na žene romske etničke pripadnosti.

9. U vezi sa svojim prethodnim zaključnim primedbama (paragraf 17), Komitet je i dalje zabrinut zbog rasprostranjenosti porodičnog nasilja, kao i činjenice da mali broj slučajeva porodičnog nasilja dospeva pred sudove. Takođe, uprkos ostvarenom napretku, koji obuhvata otvaranje SOS telefona za žrtve i usvajanje Nacionalne strategije za unapređivanje položaja žena i polne ravnopravnosti, Komitet zabrinjava činjenica da nevladine organizacije i dalje predstavljaju glavni izvor pomoći žrtvama porodičnog nasilja, uključujući i vođenje sigurnih kuća (članovi 2, 3 i 26).

Država potpisnica treba da nastavi sa sprovođenjem napora u cilju borbe protiv porodičnog nasilja i uspostavi adekvatno opremljene centre za podršku žrtvama, koji će obuhvatati zdravstvenu, psihološku i pravnu podršku, kao i utočišta za žrtve nasilja, uključujući i decu. Kako bi podigla nivo javne svesti, ona treba da proširi informacije o tom pitanju putem medija. Država potpisnica treba da osigura da će slučajevi porodičnog nasilja biti temeljno istraženi, da će počinioci nasilja biti krivično gonjeni, i da će, ukoliko budu osuđeni, biti kažnjeni primerenim kaznama. Takođe, treba da obezbedi i primerenu odštetu za žrtve. Sa tom svrhom, država potpisnica treba da garantuje da će policija, lokalni organi vlasti, kao i zdravstveni i socijalni radnici, biti adekvatno obučeni i osetljivi na tu pojavu.

10. U vezi sa svojim prethodnim zaključnim primedbama (paragraf 9), Komitet i dalje zabrinjava nekažnjavanje počinitelaca grubih povreda ljudskih prava, a to se odnosi na dela počinjena pre, ali i u periodu posle 2000. godine. Iako primećuje da su organi države potpisnice sproveli određene istrage o tim krivičnim delima, sa žaljenjem konstatuje da je mali broj takvih istraga doveo do krivičnog gonjenja, kao i da su izrečene kazne bile blage i nesrazmerne ozbiljnosti počinjenih dela. Komitet, takođe, zabrinjavaju i teškoće sa kojima su suočeni pojedinci koji od države pokušavaju da dobiju odštetu za pretrpljene povrede ljudskih prava, a posebno u vezi sa ratnim zločinima, kao i postojeće norme o zastarevanju takvih zahteva nakon pet godina (članovi 2, 6 i 7).

Komitet podseća na svoju prethodnu preporuku, u kojoj je naveo da država potpisnica ima obavezu da u potpunosti istraži sve slučajeve navodnih povreda ljudskih prava, a posebno kršenja članova 6 i 7 Pakta počinjena devedesetih godina, kao i obavezu da spreči nekažnjavanje odgovornih lica i izvede ih pred sud. Država potpisnica, takođe, treba da garantuje žrtvama i njihovim porodicama adekvatnu odštetu za pretrpljene povrede.

11. Komitet je zabrinut zbog činjenice da je za krivična dela torture i zlostavljanja predviđena kazna od najviše osam godina zatvora, kao i zbog činjenice da takva dela zastarevaju posle deset godina (član 7).

Država potpisnica treba da dopuni ili izmeni svoje zakone i praksu u pogledu maksimalnog trajanja predviđene zatvorske kazne za krivično delo torture i srodna dela, kao i da produži period posle kog takva dela zastarevaju, imajući u vidu njihovu ozbiljnost.

12. U vezi sa paragrafom 10 prethodnih zaključnih primedbi koje je uputio, Komitet ostaje zabrinut zbog nedostatka značajnog napretka u oblasti sprovođenja istraga, krivičnog gonjenja i kažnjavanja svih lica koja su odgovorna za ubistvo više od osam stotina osoba, čija tela su otkrivena u masovnoj grobnici u okolini Batajnice, kao i zbog nedostatka napretka u obeštećivanju porodica žrtava (članovi 2 i 6).

Država potpisnica hitno treba da preduzme korake kako bi utvrdila tačne okolnosti sahranjivanja stotina ljudi u okolini Batajnice, i osigurala da svi odgovorni pojedinci budu krivično gonjeni i primereno kažnjeni, u skladu sa krivičnim zakonikom. Takođe, država potpisnica treba da obezbedi adekvatnu odštetu porodicama žrtava.

13. Iako smo svesni postojeće saradnje organa države potpisnice sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (MKTJ), Komitet i dalje zabrinjavaju izveštaji o tome da navodni ratni zločinci još uvek borave na teritoriji države potpisnice, a da pritom nisu uhapšeni niti izvedeni pred lice pravde (članovi 6 i 7).

Država potpisnica treba da osigura nastavak pune i efektivne saradnje sa MKTJ, i da sve osumnjičene za ratne zločine i kršenje međunarodnog humanitarnog prava u svojoj nadležnosti preda MKTJ, uključujući i Ratka Mladića.

14. U vezi sa svojim prethodnim zaključnim primedbama (paragraf 15), Komitet je i dalje zabrinut zbog činjenice da u državi potpisnici ne postoji nezavistan, efektivan i sistematski nadzor policijskih pritvorskih prostorija. Takođe, Komitet je zabrinut zbog loših i neadekvatnih uslova u takvim prostorijama i činjenice da se optužene i osumnjičene osobe, kao i maloletne i punoletne osobe, u pritvoru drže zajedno, u istim prostorijama (članovi 7 i 10).

Država potpisnica treba da uspostavi odgovarajući sistem nadzora policijskog pritvora, a posebno s obzirom na obaveze koje proističu iz njene ratifikacije Fakultativnog protokola Konvencije o sprečavanju torture i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja. Ona, takođe, treba da osigura da svi policijski objekti za pritvaranje zadovoljavaju kriterijume sadržane u preuzetim obavezama iz Pakta.

15. Iako konstatuje da je država potpisnica započela izgradnju novih zatvorskih objekata i da renovira postojeće, Komitet i dalje zabrinjava prenaseljenost zatvora (članovi 7 i 10).

Država potpisnica treba da preduzme dodatne korake kako bi poboljšala tretman zatvorenika i uslove u zatvorima, u skladu sa obavezama koje je preuzela potpisivanjem Pakta i Pravilnika Ujedinjenih Nacija o minimalnim standardima postupanja sa zatvorenicima¹¹⁵. U tom pogledu, Komitet poziva državu potpisnicu da razmotri, ne samo izgradnju novih zatvorskih objekata, već i širu primenu alternativnih, ne-zatvorskih kazni.

16. Iako je svestan napretka koji je država potpisnica ostvarila u borbi protiv trgovine ljudima, Komitet je zabrinut zbog informacija koje ukazuju da maloletnici čine više od polovine ukupnog broja žrtava trgovine ljudima i seksualne eksploatacije. Komitet je, takođe, zabrinut i zbog neizvesnog položaja svedoka u suđenjima za trgovinu ljudima, koji su stranci, i kojima je odobren samo privremeni boravak tokom trajanja suđenja (član 8).

Država potpisnica treba da nastavi sa sprovođenjem napora usmerenih na borbu protiv trgovine ljudima i podizanje nivoa javne svesti o tom problemu, uključujući i delovanje na regionalnom nivou i saradnju sa susednim zemljama. Ona treba da osigura krivično gonjenje svih osoba odgovornih za trgovinu ljudima, njihovo kažnjavanje u srazmeri sa počinjenim krivičnim delima, ali i rehabilitaciju žrtava trgovine ljudima. Država pot-

¹¹⁵ Odobreno rezolucijama Ekonomskog i socijalnog saveta br. 663 C (XXIV) od 31. jula 1957. godine i br. 2076 (LXII) od 13. maja 1977. godine.

pisnica treba čvrsto da sledi javnu politiku borbe protiv trgovine ljudima, a posebno u slučajevima seksualne eksploatacije maloletnih osoba, i to usvajanjem specijalnih mera i akcionih planova koji su usmereni na tu konkretnu oblast, pri tom imajući u vidu da interesi deteta moraju biti od primarnog značaja prilikom svakog takvog delovanja. Deci-žrtvama trgovine ljudima mora biti pružena odgovarajuća pomoć i zaštita, a njihova posebna ranjivost, prava i potrebe, u potpunosti se moraju uzeti u obzir. Država potpisnica treba da obezbedi da se status svakog stranog državljanina, koji se pojavljuje kao svedok u procesu za trgovinu ljudima, proverava po njegovom okončanju, kako bi se procenilo da li bi takva osoba bila izložena riziku ukoliko bi se vratila u zemlju iz koje potiče.

17. Iako je svestan napora koje je država potpisnica sproveda kako bi ojačala svoje sudstvo i osigurala njegovu nezavisnost, poput donošenja Zakona o sudijama, Komitet je zabrinut u vezi sa problemima koji proističu iz ukupnog neadekvatnog funkcionisanja sudova u ostvarivanju pravde, što dovodi do nerazumnih zastoja i drugih nedostataka u postupcima. Dodatno, kada je reč o slučajevima otpuštanja sudija tokom procesa reizbora iz 2009. godine, Komitet brine činjenica da taj proces, osmišljen sa ciljem jačanja sudstva, koji je doveo do smanjenja broja sudija, nije bio transparentan, niti je sadržao jasne kriterijume za reizbor i mogućnost propisne provere odluka o otpuštanju sudija (član 14).

Država članica treba da osigura strogo poštovanje nezavisnosti sudstva. Ona, takođe, treba da osigura i da onim sudijama, koje nisu bile ponovo izabrane tokom procesa iz 2009. godine, bude omogućeno da pokrenu postupak za preispitivanje takve odluke. Država potpisnica treba da razmotri i sprovođenje sveobuhvatnih pravnih i drugih reformi, kako bi unapredila efikasnost funkcionisanja svojih sudova i ukupne administracije.

18. Iako nas je država potpisnica informisala o tome da Zakon o krivičnom postupku omogućava dobijanje besplatne pravne pomoći u određenim krivičnim postupcima, Komitet je zabrinut zbog toga što u državi potpisnici ne postoji sveobuhvatan sistem dodeljivanja pravne pomoći, kao i činjenice da zakon ne predviđa dodeljivanje besplatne pravne pomoći u građanskim postupcima (članovi 9 i 14).

Država potpisnica treba da preispita postojeći sistem kako bi omogućila dodeljivanje besplatne pravne pomoći u svim slučajevima u kojima je to u interesu pravde.

19. Uprkos merama koje je država potpisnica do sada preduzela kako bi rešila problem pojedinaca bez identifikacionih dokumenata, uključujući i osobe raseljene usled sukoba iz prošlosti, veliki broj ljudi na njenoj teritoriji, uglavnom Roma, živi bez ikakvih identifikacionih dokumenata, i njihova rođenja nikada nisu bila registrovana kod državnih organa. Komitet smatra da takva situacija najugroženijoj grupi države potpisnice, konkretno Romima, predstavlja prepreku za ostvarivanje čitavog niza ljudskih prava, uključujući i ona koja garantuje Pakt, i da ih sprečava da *inter alia* koriste socijalne usluge i beneficije, traže pomoć u rešavanju svojih stambenih problema, koriste mogućnosti za zapošljavanje, itd (članovi 12, 26 i 24).

Država potpisnica treba da nastavi svoje napore da svim osobama na svojoj teritoriji omogući da dobiju identifikacione dokumente, a posebno onima koji nikada nisu bili registrovani, ili im takvi dokumenti nikada nisu izdati. Država potpisnica treba da uveća svoje napore na obezbeđivanju efektivnog pristupa adekvatnom stambenom prostoru, socijalnim beneficijama i uslugama za sve žrtve sukoba iz prošlosti, uključujući i Rome.

102

20. Uprkos tome što se u članu 44 Ustava države potpisnice navodi da su sve crkve i verske zajednice ravnopravne, Komitet zabrinjavaju razlike koje su u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama napravljene između „tradicionalnih“ i ostalih verskih zajednica, a posebno u vezi sa postupkom za zvaničnu registraciju i sticanje svojstva pravnog lica (članovi 18 i 26).

Država potpisnica bi trebalo da preispita svoje zakone i praksu, kako bi osigurala da načelo ravnopravnosti, sadržano u članu 44 njenog Ustava, u potpunosti bude ispoštovano i usaglašeno sa uslovima iz članova 18 i 26 Pakta.

21. U vezi sa prethodnim zaključnim primedbama (paragraf 22) koje je izneo, Komitet ostaje zabrinut zbog položaja novinara, boraca za ljudska prava i medijskih radnika, koji su i dalje meta napada, pretnji ili čak ubistava. Takođe, Komitet zabrinjava i to što kleveta u domaćim zakonima i dalje predstavlja krivično delo, pri čemu posebno uzima u obzir činjenicu da vlada i javni zvaničnici često koriste tužbe za klevetu protiv novinara i boraca za ljudska prava (članovi 6, 7 i 19).

Komitet poziva državu potpisnicu da hitno preduzme neophodne mere, kako bi osigurala da nametnuta ograničenja slobodnog mišljenja i izražavanja budu usklađena sa odredbama Pakta. Država potpisnica treba da preduzme čvrste mere kojima će garantovati zaštitu novi-

narima i nezavisnim akterima civilnog društva, uključujući i nevladine organizacije i predstavnike medija. Država potpisnica treba da garantuje da će osobe odgovorne za krivična dela počinjena protiv medija ili aktivista civilnog društva biti identifikovane, krivično gonjene i, ukoliko budu osuđene, primereno kažnjene. Takođe, država treba da razmotri i dekriminalizaciju klevete.

22. Iako primećuje napore države potpisnice na poboljšanju položaja Roma, uključujući i usvajanje Strategije za unapređivanje položaja Roma iz 2009. godine i Akcionog plana za njeno sprovođenje, kao i uspostavljanje Vladinog saveta za unapređivanje položaja Roma i implementaciju Dekade integracije Roma (2005 – 2015. godine), Komitet i dalje zabrinjava široko rasprostranjena diskriminacija i isključivanje Roma iz raznih oblasti zajedničkog života, poput obrazovanja, stambenih pitanja, adekvatne zdravstvene nege i političke participacije (članovi 2, 26 i 27).

Država potpisnica treba da ojača svoje napore na iskorenjivanju stereotipa i široko rasprostranjene zloupotrebe Roma, i to, između ostalog, intenziviranjem kampanja za širenje javne svesti, koje promovišu toleranciju i poštovanje različitosti. Država potpisnica takođe treba da usvoji mere koje promovišu pristup Roma raznim uslugama i mogućnostima na svim nivoima, uključujući i odgovarajuće posebne privremene mere, ukoliko su neophodne.

103

23. Iako smo svesni napora koje je država potpisnica preduzela kako bi predstavnicima nacionalnih manjina pružila bolju zaštitu, uključujući i usvajanje Zakona o savetima nacionalnih manjina iz 2009. godine, Komitet i dalje brine nizak nivo zastupljenosti nacionalnih manjina u državnim organima i lokalnim vlastima. Komitet je zabrinut i zbog nepostojanja razdvojenih i klasifikovanih statističkih podataka koji su prikupljeni na nacionalnom nivou, koji bi omogućili bolju procenu stvarnog položaja svih manjina (članovi 25, 26 i 27).

Država potpisnica treba da nastavi da sprovodi napore sa ciljem obezbeđivanja pune zaštite i ravnopravnog položaja za pripadnike nacionalnih manjina na njenoj teritoriji. Ona treba da preduzme mere koje će osigurati veću zastupljenost manjina u nacionalnim i lokalnim organima vlasti, uključujući i posebne privremene mere, ukoliko su neophodne. Takođe, država potpisnica treba da prikupi statističke podatke koji sadrže i klasifikaciju broja položaja u centralnim i lokalnim organima prema etničkoj pripadnosti. Takvi podaci treba da budu podneti Komitetu u okviru sledećeg periodičnog izveštaja države potpisnice.

24. Kako bi podigla nivo svesti sudskih, zakonodavnih i administrativnih organa, civilnog društva, nevladinih organizacija koje deluju u zemlji i ostalih pripadnika najšire javnosti, država potpisnica treba da učini što dostupnijim javnosti Pakt i njegova dva Fakultativna protokola, tekst svog drugog periodičnog izveštaja, pisane odgovore koje je podnela u vezi sa spiskom tema iz upitnika Komiteta, kao i tekst ovih zaključnih primedbi. Takođe, Komitet traži od države potpisnice da se, kada bude sačinjavala svoj treći periodični izveštaj, široko konsultuje sa civilnim društvom i nevladinim organizacijama. Država potpisnica treba da obezbedi prevod ovih zaključnih primedbi na jezike manjina (član 2).
25. U skladu sa paragrafom 5 odredbe 71 Pravilnika o postupku Komiteta, država potpisnica treba da podnese relevantne informacije o svojoj implementaciji preporuka Komiteta iz paragrafa 12, 17 i 22 u roku od godinu dana.
26. Komitet traži od države potpisnice da u svom trećem periodičnom izveštaju, koji treba da bude podnet do 1. aprila 2015. godine, pruži konkretne i aktuelne informacije o svim preporukama i Paktu u celini.

Komitet za sprečavanje torture¹¹⁵
Četrdeset prva sednica
3 – 21. novembar 2008. godine

Razmatranje izveštaja koje su države potpisnice podnele u skladu sa članom 19 Konvencije

Zaključne primedbe Komiteta za sprečavanje torture

SRBIJA

1. Komitet za sprečavanje torture je razmatrao inicijalni izveštaj Srbije (CAT/C/SRB/I) na svojim sednicama br. 840 i 843 (CAT/C/SR.840 i 843), održanim 5. i 6. novembra 2008. godine. Na svojim sednicama br. 857 i 859 (CAT/C/SR.857 i 859), održanim 17. i 18. novembra 2008. godine, usvojio je sledeće zaključne primedbe.

A. Uvod

2. Komitet pozdravlja podnošenje inicijalnog izveštaja Srbije, koji obuhvata period od 1992. do 2003. godine, kao i odgovore na spisak tačaka iz upitnika (CAT/C/SRB/Q/I/Add. I), koji su nam pružili dodatne informacije o zakonodavnim, administrativnim, pravosudnim i ostalim merama koje je država potpisnica preduzela na implementaciji Konvencije. Takođe, Komitet izražava zadovoljstvo konstruktivnim dijalogom koji je vođen sa visokom delegacijom.

¹¹⁵ Prevod Fonda za humanitarno pravo.

B. Pozitivni aspekti

3. Komitet pozdravlja brojne zakonodavne promene, uključujući i usvajanje:
- (a) novog Ustava, koji je stupio na snagu 2006. godine i koji propisuje da niko ne sme biti podvrgnut torturi;
 - (b) zakona kojim se uspostavlja Sud za ratne zločine, usvojenog 2005. godine;
 - (c) Krivičnog zakonika, koji definiše i inkriminiše torturu, usvojenog 2005. godine;
 - (d) zakona o zaštitniku građana, kojim je stvoren organ - Zaštitnik građana (Ombudsman), usvojenog 2005. godine;
 - (e) Zakona o krivičnom postupku, usvojenog 2006. godine, a koji stupa na snagu 2009. godine;
 - (f) Zakona o azilu, kojim se uspostavlja princip zabrane deportacije ili vraćanja, usvojenog 2007. godine, i koji je stupio na snagu 2008. godine.
4. Komitet pozdravlja ratifikaciju Fakultativnog protokola Konvencije o sprečavanju torture i ostalih oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, koja je izvršena 2006. godine. Takođe, pozdravlja i ratifikacije izvršene 2002. i 2003. godine, koje se odnose na Fakultativne protokole Konvencije o pravima deteta u vezi sa prodajom dece, prostitucijom dece i dečijom pornografijom, a takođe i na Fakultativni protokol o mobilisanju dece tokom oružanih sukoba, kao i ratifikaciju Fakultativnog protokola Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, izvršenu 2003. godine.

106

C. Glavna sporna pitanja i preporuke

Definicija torture

5. Iako konstatuje da nekoliko normativnih akata inkriminiše torturu, Komitet je zabrinut zbog nepotpune usaglašenosti zakonodavstva sa Konvencijom, obzirom da član 137 Krivičnog zakonika Srbije predviđa kazne koje nisu u srazmeri sa ozbiljnošću tog krivičnog dela. Komitet izražava žaljenje zbog činjenice da je, presudom Vrhovnog suda iz 2005. godine, na krivično delo torture primenjen institut zastarelosti. Međutim, Komitet konstatuje da je država potpisnica iznela nameru da, do kraja 2009. godine, usaglasi zakone Srbije sa Konvencijom u pogledu zastarevanja tog krivičnog dela (član 1).

Država potpisnica treba da nastavi da preduzima mere na usaglašavanju svoje definicije torture sa članom 1 Konvencije. U tom pogledu, država potpisnica treba da osigura da kazne predviđene Krivičnim zakonikom budu srazmerne ozbiljnosti krivičnog dela torture. Komitet poziva

državu potpisnicu da hitno sprovede pravosudne reforme, kako se institut zastarelosti ne bi primenjivao na delo torture.

Osnovna zaštita

6. Komitet primećuje da Zakon o izvršenju krivičnih sankcija predviđa da unutrašnju kontrolu vrše relevantna odeljenja Ministarstva pravde; da Akt o policiji, donet 2005. godine, predviđa uspostavljanje Sektora za unutrašnju kontrolu; i da su u svim regionalnim policijskim centrima uspostavljene jedinice za unutrašnju kontrolu. Međutim, Komitet je i dalje zabrinut zbog nedostatka nezavisnog i spoljnog mehanizma za nadzor navodnih nezakonitih postupaka policije. Komitet je zabrinut i zbog činjenice da policija u praksi ne poštuje pravo privedene ili uhapšene osobe na prisustvo advokata po svom izboru, pravo na pregled od strane nezavisnog lekara u roku od 24 časa od privođenja ili hapšenja, niti pravo uhapšene osobe da kontaktira svoju porodicu. Komitet je, takođe, zabrinut i zbog nedostatka adekvatnih protokola za postupanje zdravstvenih radnika u pogledu sistematskog i nezavisnog prijavljivanja nalaza o postojanju torture i drugih oblika okrutnog i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja (član 2).

Država potpisnica treba da obezbedi uspostavljanje nezavisnog mehanizma za nadzor navodnih nezakonitih postupaka bilo kojih njenih organa. Država potpisnica treba u praksi da garantuje poštovanje prava osobe na advokata po svom izboru i prava osobe da kontaktira svoju porodicu, kao i prava na lekarski pregled u roku od 24 časa od privođenja ili hapšenja, u skladu sa prethodnim preporukama Komiteta, datim u okviru istražnog postupka koji je sproveo na osnovu člana 20. Takođe, država potpisnica treba da uspostavi adekvatne protokole na osnovu kojih će zdravstveni radnici sistematski prijavljivati nalaze o postojanju torture i drugih oblika okrutnog i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja.

107

Zaštitnik građana (Ombudsman)

7. Komitet pozdravlja uspostavljanje institucije Ombudsmana i imenovanje zamenika Ombudsmana sa ciljem poboljšanja položaja osoba koje su lišene slobode u institucijama i zatvorima, uključujući i osobe sa duševnim, intelektualnim ili fizičkim invaliditetom i teškoćama pri učenju. Međutim, Komitet je i dalje zabrinut zbog nedovoljno konsolidovane strukture Kancelarija Ombudsmana, zbog činjenice da njena nezavisnost nije u potpunosti osigurana, zbog dodeljenih sredstava koja ne omogućavaju efektivno vršenje njene funkcije, kao i zbog činjenice da, uprkos velikom broju prijava (700), ona nema kapacitet da ih obradi. Komitet je zabrinut i

zbog nedostatka posebnog mandata za nadzor poštovanja prava deteta na život bez nasilja (član 2).

Država potpisnica treba da:

- (a) intenzivira svoje napore kako bi omogućila Ombudsmanu da nezavisno i nepristrasno nadzire i istražuje navode o policijskim zloupotrebama, uključujući i jačanje funkcije i uloge zamenika Ombudsmana u oblasti zaštite prava osoba koje su lišene slobode, kako bi u njegov mandat bio uključen i kapacitet za sprovođenje istraga o postupcima pripadnika policije;
- (b) osigura da svi relevantni organi vlasti slede Ombudsmanove preporuke;
- (c) podstakne Ombudsmana da zatraži akreditaciju od Međunarodnog koordinacionog komiteta nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava, kako bi osigurala da se on pridržava principa o postupanju nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava (Pariskih principa), koji su sadržani u aneksu rezolucije br. 48/134 Generalne skupštine UN; i
- (d) razmotri neophodne mere kojima će osigurati da Ombudsman promoviše i štiti decu od nasilja, a to se posebno odnosi na usvajanje Zakona o Ombudsmanu za prava deteta.

108

Nezavisnost sudstva

8. Komitet je i dalje zabrinut zbog novih ustavnih odredbi koje predviđaju izbor sudija svih nivoa na sednici Narodne skupštine. Komitet je takođe zabrinut i u vezi sa definicijom pravila o postupanju sudova, kao i nedostatkom zakona o disciplinskim merama koje se mogu izricati sudijama (članovi 2 i 12).

Država potpisnica treba da garantuje punu nezavisnost i nepristrasnost sudstva, tako što će *inter alia* osigurati da se sudska imenovanja vrše na osnovu objektivnih kriterijuma, kao što su kvalifikacije, integritet, sposobnost i efikasnost. Takođe, država potpisnica treba da definiše pravila o postupanju sudova, i u vezi sa tim uspostavi nezavisno disciplinsko telo.

Izbeglice

9. Komitet je svestan novog Zakona o azilu iz 2008. godine, kojim se uspostavlja princip zabrane deportacije ili vraćanja, ali je i dalje zabrinut zbog postojećih

pravila o tumačenju primene zakona u pogledu tretmana osoba koje zatraže azil (član 3).

Država potpisnica treba hitno da usvoji sve neophodne mere, a posebno zakonske, kako bi novi Zakon o azilu bio primenjen u praksi i omogućio zaštitu prava azilanata i osoba koje zatraže status izbeglica. Takođe, država potpisnica treba da sprovede mere koje će osobama koje su zatražile azil i drugim strancima pružiti humanitarnu zaštitu, ukoliko im je ona potrebna.

Prijave, žalbe, istrage i osuđivanje

10. Iako smo svesni procesa reforme pravosuđa, uključujući i usvajanja novog zakona o sudijama i Krivičnog zakonika (stupa na snagu 2009. godine), Komitet izražava zabrinutost zbog sporog sprovođenja istraga i činjenice da zvaničnici koji su obuhvaćeni istragama o navodima da su vršili torturu ili zlostavljanje ne podležu suspenzijama (članovi 4, 12, 13 i 16).

Država potpisnica treba da:

- (a) osigura da istrage navoda o torturi ili drugim oblicima zabranjenog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja – budu sprovedene temeljno, efektivno i nepristrasno, uključujući i istrage o prijavama ili žalbama koje su podnete prethodnoj javnoj administraciji, a u skladu sa onim što je Komitet već preporučio u svom izveštaju prema članu 20;**
- (b) tokom sprovođenja istraga o navodnim aktima torture, suspenduje sve osobe koje su njima obuhvaćene, u skladu sa prethodnim preporukama Komiteta, sadržanim u izveštaju koji je sačinjen na osnovu člana 20;**
- (c) se pridržava stavova Komiteta koji su formulisani u pojedinačnim dopisima po članu 22, kojima se od države potpisnice zahteva da sprovede dodatne istrage, i o njima informiše Komitet u svom sledećem periodičnom izveštaju.**

Saradnja sa MKTJ

11. Komitet pozdravlja preduzete korake i napredak koji je ostvaren na unapređivanju saradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, kao i stvaranje programa za zaštitu svedoka, ali izražava zabrinutost zbog neizvesnosti u pogledu pokretanja postupaka u periodu nakon predviđenog

okončanja rada MKTJ. Takođe, Komitet je zabrinut i zbog bezbednosti svedoka koji su dali ili daju svoje iskaze pred Tribunalom (član 12).

Država potpisnica treba da osigura:

- (a) punu saradnju sa MKTJ, uključujući i hapšenje i izručivanje optuženih koji se još uvek nalaze u bekstvu. Takođe, država potpisnica treba da omogući Tribunalu pun pristup traženim dokumentima i potencijalnim svedocima;**
- (b) da sve osobe, uključujući i visoke policijske činovnike, vojno osoblje i političke zvaničnike, za koje se sumnja da su umešane u ratne zločine i zločine protiv čovečnosti, budu izvedene pred sudove u odgovarajućim krivičnim postupcima, uključujući i postupke pokrenute nakon predviđenog okončanja rada MKTJ; i**
- (c) efektivnu zaštitu svedoka u svim fazama postupka, ali i nakon njegovog okončanja.**

Ostale istrage o ratnim zločinima

12. Komitet izražava žaljenje zbog činjenice da država potpisnica nije obrazložila rezultate istrage koju je sproveda u predmetu Ovčara (novembar 1991. godine), a posebno zbog uloge koju je Vrhovni sud 2006. godine odigrao u poništavanju prvostepene presude, i zabrinut je zbog nedostatka informacija o razlozima za ponavljanje suđenja (član 12).

110

Država potpisnica treba da pruži Komitetu sve informacije o ishodu istrage u predmetu Ovčara (novembar 1991. godine), i navede razloge iza naloga za pokretanje novog suđenja 2006. godine.

Borci za ljudska prava

13. Komitet zabrinjava neprijateljska atmosfera u kojoj se nalaze borci za ljudska prava, a posebno oni koji deluju u oblasti tranzicione pravde i manjinskih prava, kao i nepravična suđenja po tužbama koje su protiv njih podnete, navodno iz političkih razloga.

Država potpisnica treba da preduzme konkretne korake na priznavanju legitimiteta boraca za ljudska prava i njihovog rada, i osigura da postupci koji se protiv njih vode budu u skladu sa međunarodnim standardima o pravičnom suđenju.

Obuka

14. Komitet je svestan napora države potpisnice u vezi sa obukom zatvorskog osoblja u Centru Direktorata za obuku zaposlenih, započelih u septembru 2004. godine. Međutim, Komitet je zabrinut jer obuka nije usmerena na obrazovanje i širenje svesti o zabrani torture, dok programi za osposobljavanje zdravstvenog osoblja da prepozna i dokumentuje slučajeve torture, usklađeni Istambulskim protokolima, nisu prisutni u dovoljnoj meri, kao ni rehabilitacija žrtava. Dodatno, obuka usmerena na razvijanje rodno osetljivijeg i svesnijeg pristupa u policijskim, pravnim i zdravstvenim institucijama, nije adekvatna (član 10).

Država potpisnica treba da:

- (a) organizuje redovnu obuku za svo policijsko osoblje;**
- (b) u obuku o pravilima, uputstvima i metodama za policijsko saslušavanje i ispitivanje uključi apsolutnu zabranu torture, dok specifična obuka zdravstvenog osoblja treba da obuhvata prepoznavanje znakova torture, okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja, u skladu sa Istambulskim protokolom;**
- (c) redovno ocenjuje nivo obuke svog policijskog osoblja, kao i da osigura redovan i nezavistan nadzor njihovog delovanja; i**
- (d) ojača svoje napore na implementaciji rodno osetljivog i svesnog pristupa u obuci službenika zaduženih za pritvor, ispitivanje ili staranje o pojedincima koji podležu bilo kom vidu hapšenja, pritvaranja ili izdržavanja zatvorskih kazni.**

|||

Uslovi u zatvorskim i pritvorskim jedinicama

15. Iako smo svesni da reforme zatvorskog sistema, sprovedene u periodu od 2004. godine, uključuju izgradnju novih objekata i renoviranje postojećih, Komitet je zabrinut zbog loših materijalnih uslova i prenaseljenosti u objektima za lišavanje slobode, kao i zbog nedovoljne nezavisnosti zdravstvenog osoblja koje je u njima angažovano. Komitet je svestan izjave delegacije da nijedan zahtev nevladinih organizacija za odobrenje nadzora nad institucijama za izdržavanje zatvorskih kazni nije bio odbijen, ali je ipak zabrinut zbog činjenice da posete zatvorima nisu moguće bez prethodne najave. Komitet zabrinjava i to što ne postoji nikakav sistem koji omogućava inspekciju zatvorskih uslova od strane nezavisnih stručnjaka (član 11).

Država potpisnica treba da:

- (a) osigura brzu implementaciju reforme zatvorskog sistema i, ukoliko to bude neophodno, zatraži tehničku pomoć od Ujedinjenih Nacija i drugih relevantnih organizacija;**

- (b) poboljša materijalne uslove u objektima za lišavanje slobode, a posebno u pogledu higijene i dostupnosti zdravstvene nege, uključujući i omogućavanje sistematskog pristupa zatvorima nezavisnom zdravstvenom osoblju. U tom pogledu, važno je da država potpisnica osigura da Ministarstvo za zdravlje nadzire način na koji zatvorsko zdravstveno osoblje izvršava svoje službene dužnosti; i**
- (c) uspostavi sistem inspekcije uslova u zatvorima od strane nezavisnih stručnjaka, u skladu sa onim što je Komitet već naglasio u svojim preporukama iz izveštaja po članu 20.**

Tortura i invaliditet

16. Komitet konstatuje da je država potpisnica potvrdila da se u nekim njenim institucijama praktikuje loš i neadekvatan tretman, i u tom pogledu ga još uvek zabrinjavaju izveštaji o lošem postupanju prema deci i odraslim osobama sa duševnim ili fizičkim invaliditetom, a to se posebno odnosi na prinudno smeštanje u institucije društvene zaštite za osobe sa duševnim poremećajima i psihijatrijske bolnice, u kojima se primenjuju mere obuzdavanja i izolacije koje predstavljaju torturu, neljudski i ponižavajući tretman ili kažnjavanje. Komitet je zabrinut i zbog toga što se stiče utisak da nije pokrenuta nijedna istraga o institucionalnom tretmanu osoba sa invaliditetom koji bi mogao da predstavlja torturu, nehumanu i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje (članovi 2, 12, 13 i 16).

112

Država potpisnica treba da:

- (a) pokrene socijalne reforme i alternativne sisteme podrške ukorenjene u zajednicama, koji bi se sprovodili paralelno tekućem procesu de-institucionalizacije osoba sa invaliditetom, kao i da unapredi stručnu obuku u institucijama društvene zaštite za osobe sa duševnim poremećajima i psihijatrijskim bolnicama; i**
- (b) sprovede istrage o prijavama torture i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja osoba sa invaliditetom u takvim institucijama.**

Nacionalne manjine, a posebno Romi

17. Komitet – iako svestan mera koje je preduzela država potpisnica, uključujući i podizanje krivičnih optužnica za etnički motivisano nasilje nad pripadnicima manjina i donošenje Akcionog plana za unapređivanje obrazovanja i položaja Roma 2005. godine – izražava zabrinutost zbog nedostatka zaštite manjina, a to se posebno odnosi na okolnosti u kojima politički razvoj ukazuje na povećan rizik od izbijanja nasilja (članovi 10, 12 i 16).

Država članica treba da preduzme sve neophodne preventivne mere kako bi pripadnike manjinskih zajednica zaštitila od napada, a to se posebno odnosi na okolnosti u kojima politički događaji ukazuju na povećan rizik od izbijanja nasilja nad njima, kao i da osigura strogo poštovanje postojećih relevantnih zakonskih i administrativnih mera. Takođe, država potpisnica treba da obezbedi veći stepen etničke raznovrsnosti u redovima policijskih snaga, kako bi olakšala komunikaciju i saradnju sa svim zajednicama u Srbiji, kao i da osigura da obuka i informativne kampanje konstantno šalju poruku da nasilje neće biti tolerisano, i da će svi koji ga praktikuju biti primereno kažnjeni.

Odšteta, rehabilitacija i reparacije

18. Komitet se upoznao sa informacijama o odšteti koja je dodeljena određenom broju žrtava ratnih zločina u postupku pred Sudom za ratne zločine, vođenom na osnovu Pravilnika o krivičnom postupku, čije odredbe predviđaju novčano obeštećenje i javno izvinjenje države, što je ona i učinila 2003, 2004. i 2007. godine. Međutim, Komitet izražava žaljenje zbog nedostatka posebnih programa za ostvarivanje prava žrtava torture i zlostavljanja na odštetu i ispravljanje pretrpljenih nepravdi. Komitet takođe izražava žaljenje i zbog nedostatka informacija o broju žrtava torture i zlostavljanja koje su primile odštetu i sumama koje su u takvim slučajevima dodeljene, kao i zbog nedostatka informacija o drugim oblicima pomoći tim žrtvama, uključujući i njihovu zdravstvenu i psihosocijalnu rehabilitaciju. Komitet sa zabrinutošću konstatuje izjavu predstavnika države potpisnice da na njenoj teritoriji ne postoje službe koje bi se posebno bavile traumama žrtava torture i ostalim oblicima njihove rehabilitacije. Dalje, Komitet je zabrinut i zbog nedostatka podataka o obeštećenju, lečenju i rehabilitaciji osoba sa invaliditetom (član 14).

113

Država potpisnica treba da:

- (a) ojača svoje napore u vezi sa odštetom, ispravljanjem pretrpljenih povreda i rehabilitacijom, kako bi žrtvama torture i ostalih oblika surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja pružila pravičnu i adekvatnu odštetu, i ispravila situaciju u kojoj se nalaze, uključujući i obezbeđivanje sredstava za njihovu hitnu i potpunu rehabilitaciju;**
- (b) razvije poseban program pomoći za žrtve torture i zlostavljanja;**
- (c) u okviru svog sledećeg periodičnog izveštaja, dostavi informacije o svim programima za sprovođenje reparacija, uključujući i programe za lečenje trauma i rehabilitaciju koji su dostupni žrtvama torture i**

- zlostavljanja, kao i podatke o izdvajanju sredstava za potrebe efektivnog funkcionisanja takvih programa; i
- (d) ojača svoje napore na obeštećivanju, ispravljanju pretrpljenih povreda i rehabilitaciji osoba sa invaliditetom, kao i da, u okviru svog sledećeg periodičnog izveštaja, pruži informacije o koracima koji su u vezi sa tim preduzeti.

Porodično nasilje i seksualno zlostavljanje žena i maloletnica

19. Komitet konstatuje da je porodično nasilje definisano kao lakše krivično delo u Aktu o lakšim krivičnim delima koji je usvojen 2007. godine, ali izražava zabrinutost zbog dugog trajanja postupaka, što brojne žrtve navodi da od njih odustanu. Komitet je zabrinut zbog podataka da je seksualno zlostavljanje maloletnica poslednjih godina u porastu, kao i zbog blagih kazni koje se izriču počiniocima porodičnog nasilja, sporosti suđenja i nedostatka odgovarajućih zaštitnih i preventivnih mera (član 16).

Država potpisnica treba da:

- (a) uveća svoje napore sa ciljem hitnog i efektivnog uspostavljanja zaštitnih mera, kao i napore na prevenciji i kažnjavanju počinitelaca nasilja nad ženama i decom, uključujući i porodično nasilje;
- (b) osigura adekvatnu implementaciju nacionalne strategije za prevenciju porodičnog nasilja;
- (c) organizuje obuku i sprovede široku kampanju za podizanje nivoa svesti svih zvaničnika (sudija, advokata, zaposlenih u organima prinude i socijalnih radnika) koji su u direktnom kontaktu sa žrtvama, ali i svesti čitave javnosti; i
- (d) sprovede neophodne mere kako bi unapredila saradnju sa nevladinim organizacijama koje deluju u oblasti zaštite žrtava porodičnog nasilja.

Fizičko kažnjavanje

20. Komitet konstatuje da fizičko kažnjavanje dece nije u svim okolnostima izričito zabranjeno, kao i da predstavlja uobičajen i prihvaćen način odgajanja dece (član 16).

Država potpisnica, uzimajući u obzir preporuke sadržane u Studiji Generalnog sekretara Ujedinjenih Nacija o nasilju nad decom, treba

da usvoji i sprovede zakone o zabrani fizičkog kažnjavanja dece u svim okolnostima, uključujući i porodične, i podrži ih neophodnim merama za podizanje nivoa svesti i obrazovanje javnosti.

Trgovina ljudima

21. Komitet konstatuje da je trgovina ljudima obuhvaćena novim Krivičnim zakonikom (član 389), koji je definiše kao krivično delo. Međutim, Komitet je zabrinut zbog izveštaja o pograničnoj trgovini ženama sa svrhom seksualne i druge eksploatacije, i sa žaljenjem konstatuje mali broj pokrenutih krivičnih postupaka za to delo. Takođe, Komitet izražava žaljenje i zbog činjenice da u državi potpisnici ne postoji efikasan sistem za nadzor i procenu rasprostranjenosti i uticaja te pojave. Komitet je zabrinut zbog smanjenja minimalne predviđene zatvorske kazne za to delo sa pet na tri godine, kao i zbog nepostojanja adekvatnih službi za pomoć i reintegraciju žrtava trgovine ljudima (član 16).

Država potpisnica treba da:

- (a) nastavi sa krivičnim gonjenjem osoba odgovornih za trgovinu ljudima, a posebno trgovinu ženama i decom;**
- (b) intenzivira svoje napore na pružanju pomoći žrtvama i omogućavanju njihove reintegracije;**
- (c) sprovede nacionalnu kampanju za podizanje nivoa svesti o uzrocima, posledicama i slučajevima trgovine ljudima i ostalim oblicima eksploatacije, i da o tome organizuje obuku pripadnika policijskih snaga, pogranične i migracione službe.**
- (d) usvoji nacionalni akcioni plan borbe protiv trgovine ljudima i obezbedi sprovođenje programa i mera za pomoć maloletnim žrtvama trgovine ljudima; i**
- (e) unapredi saradnju policije i Koordinacijskog tela za zaštitu žrtava trgovine ljudima sa nevladinim organizacijama koje se angažuju u borbi protiv nje.**

Kosovo

22. Prilikom razmatranja inicijalnog izveštaja Srbije, Komitet se upoznao sa obrazloženjem države potpisnice da, usled činjenice da civilnu vlast na Kosovu vrši Prelazna administracija Misije Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK), nije u mogućnosti da izvesti o implementaciji Konvencije na Kosovu.

Prikupljanje podataka

23. Komitet zahteva od države potpisnice da, u okviru svog sledećeg periodičnog izveštaja, podnese detaljne statističke podatke, klasifikovane prema vrsti krivičnog dela, etničkoj pripadnosti, starosti i polu, i to o: navodima zloupotreba počinjenih od strane policijskih službenika, pratećim istragama, pokrenutim krivičnim postupcima, izrečenim kaznama ili disciplinskim merama, kao i podatke o položaju osuđenih zatvorenika i osoba koje se nalaze u istražnom pritvoru. Dalje, komitet traži i podatke o dodeljenoj odšteti i rehabilitaciji žrtava.
24. Komitet poziva državu potpisnicu da se priključi osnovnim sporazumima Ujedinjenih Nacija o ljudskim pravima koje još uvek nije potpisala, a konkretno: Međunarodnoj Konvenciji o zaštiti prava svih migracionih radnika i članova njihovih porodica i Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom. Komitet poziva državu potpisnicu da ratifikuje Međunarodnu Konvenciju o zaštiti svih osoba od prinudnog nestanka.
25. Komitet naglašava da njegove preporuke, zasnovane na pregledu stanja u Srbiji i Crnoj Gori u okviru istražnog postupka sprovedenog po članu 20, mogu biti dopunjene. U tom pogledu, Komitet ponovo naglašava svoje preporuke (A/59/44, paragrafi od 213 (a) do (t)) i zahteva od države potpisnice da, u okviru svog sledećeg periodičnog izveštaja, podnese ažurne i aktuelne informacije o koracima koje je preduzela kako bi ih ispoštovala.
26. Komitet je ohrabren informacijama koje su mu tokom razmatranja izveštaja države potpisnice saopštene usmeno, a tiču se nerealizovanih zahteva za dodatnim i dopunskim podacima iz pojedinačnih dopisa, obuhvaćenih članom 22 Konvencije. Komitet konstatuje da novi zakon predviđa mogućnost ponovnog razmatranja slučajeva po odluci međunarodnog tela uspostavljenog na osnovu međudržavnih sporazuma, i pozdravlja podnošenje pisanog odgovora na dopunski zahtev Komiteta u vezi sa izveštavanjem o poštovanju i primeni određenih njegovih preporuka i stavova.
27. U svetlu njene ratifikacije Fakultativnog protokola Konvencije o sprečavanju torture i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Komitet podseća državu potpisnicu na hitnu potrebu da, u skladu sa članovima Fakultativnog protokola od 17 do 23, uspostavi nezavistan nacionalni mehanizam za prevenciju torture.

28. Komitet zahteva od države potpisnice da, u roku od godinu dana, podnese informacije o sprovođenju preporuka Komiteta iz paragrafa 6, 9, 11, 12, 13 i 16 (b) ovog teksta.
29. Komitet ohrabruje državu potpisnicu da, preko zvaničnih internet stranica, medija i nevladinih organizacija, što šire distribuira tekst izveštaja koji je podnela, kao i sadržaj zaključnih primedbi i sažete arhive Komiteta.
30. Komitet poziva državu potpisnicu da podnese svoj osnovni dokument u skladu sa obavezama o Zajedničkom osnovnom dokumentu i Usaglašenog uputstva za podnošenje izveštaja, odobrenog od strane međunarodnih sporazumnih tela za zaštitu ljudskih prava, i obuhvaćenog dokumentom HRI/GEN/2/Rev.5.
31. Država potpisnica se poziva da podnese svoj sledeći periodični izveštaj, koji će biti smatran njenim drugim periodičnim izveštajem, najkasnije do 21. novembra 2012. godine.

Savet Evrope¹¹⁶

Evropski sporazum – serija br. 116

EVROPSKA KONVENCIJA O NAKNADI ŠTETE ŽRTVAMA NASILNIH KRIVIČNIH DELA

Strazbur, 24. 11. 1983.

Države članice Saveta Evrope, potpisnice ove konvencije,

Smatrajući da Savet Evrope ima za cilj ostvarivanje većeg jedinstva među svojim članovima;

Smatrajući da je, iz obzira prema pravičnosti i društvenoj solidarnosti, neophodno rešiti pitanje žrtava namerno počinjenih nasilnih krivičnih dela, koje su pretrpele telesne povrede ili čije je zdravlje bilo narušeno, kao i pitanje izdržavanih lica osoba koje su poginule usled takvih krivičnih dela;

Smatrajući da je neophodno uvesti ili razviti obrasce prema kojima će država, na čijoj teritoriji su takva krivična dela počinjena, isplatiti odštetu njihovim žrtvama, a posebno u onim slučajevima, u kojima počinitelj nije identifikovan ili nema dovoljna sredstva;

¹¹⁶ Prevod Fonda za humanitarno pravo.

Smatrajući da je neophodno doneti potrebne propise u toj oblasti;

Imajući u vidu Rezoluciju (77) 27 Komiteta ministara Saveta Evrope o naknadi štete žrtvama krivičnih dela,

Saglasne su sa sledećim:

Deo I – osnovni principi

Član 1.

Strane se obavezuju da će preduzeti korake koji su neophodni za ostvarivanje principa izloženih u delu I ove konvencije.

Član 2.

1. Kada odštetu nije moguće u potpunosti isplatiti iz drugih izvora, država će doprineti isplati odštete:

- a) onima koji su pretrpeli ozbiljne telesne povrede ili čije je zdravlje bilo narušeno kao direktna posledica namerno počinjenog nasilnog krivičnog dela;
- b) izdržavanim licima osoba koje su poginule usled takvog zločina.

2. Odšteta će u takvim slučajevima biti dodeljena čak i ukoliko počinioca nije moguće krivično goniti ili kazniti.

Član 3.

Država, na čijoj teritoriji je krivično delo počinjeno, isplatiće odštetu:

- a) građanima država potpisnica ove konvencije;
- b) građanima svih država članica Saveta Evrope, koji su trajno nastanjeni u državi na čijoj teritoriji je krivično delo počinjeno.

Član 4.

Odšteta će pokrivati, u zavisnosti od slučaja, bar sledeće predmete: gubitak zarade, zdravstvene i bolničke troškove, troškove sahrane i, u slučajevima izdržavanih lica, gubitak izdržavanja.

Član 5.

Obrascem za naknadu štete mogu, ukoliko to bude neophodno, biti uspostavljene gornje i donje granice za bilo koji od elemenata odštete, izvan kojih ona neće biti odobravana.

Član 6.

Obrascem za naknadu štete može biti utvrđen rok za podnošenje prijave za odštetu.

Član 7.

Tražena odšteta može biti umanjena ili odbijena zbog postupaka žrtve ili podnosioca prijave u periodu pre, tokom ili posle počinjenog krivičnog dela, ili postupaka u vezi sa povredama ili smrću.

Tražena odšteta takođe može biti umanjena ili odbijena zbog umešanosti žrtve ili podnosioca prijave u organizovani kriminal, ili njegovog ili njenog članstva u organizaciji umešanoj u vršenje nasilnih krivičnih dela.

Tražena odšteta takođe može biti umanjena ili odbijena ukoliko je njeno potpuno ili delimično dodeljivanje u suprotnosti sa idejom pravde ili javnim poretkom (*ordre public*).

Član 9.

U težnji da izbegne duplu kompenzaciju, država ili njeni nadležni organi mogu od dodeljene odštete ili obeštećene osobe oduzeti bilo koji iznos koji je, u vezi sa povredom ili smrću, primljen od počinioca, penzionog fonda, službi za socijalnu pomoć ili iz bilo kog drugog izvora.

Član 10.

Prava obeštećene osobe mogu biti prenesena na državu ili njene nadležne organe u iznosu koji odgovara isplaćenoj ošteti.

Član 11.

Sve strane će preduzeti primerene korake kako bi osigurale dostupnost informacija o obrascima za naknadu štete potencijalnim podnosiocima prijava.

Deo II – Međunarodna saradnja

Član 12.

Nadležni organi svake države potpisnice će, na osnovu sklopljenih bilateralnih ili multilateralnih međudržavnih sporazuma o saradnji i po zahtevu odgovarajućih organa bilo koje druge države potpisnice, u najvećoj mogućoj meri pružiti pomoć u vezi sa pitanjima koja su obuhvaćena ovom konvencijom. Sa tim ciljem, svaka država potpisnica će odrediti centralni organ koji će primati i odgovarati na zahteve za takvu pomoć, i o tome će obavestiti Generalnog sekretara Saveta Evrope prilikom deponovanja svojih instrumenata za ratifikaciju, prihvatanje, odobrenje ili pristupanje.

Član 13.

1. Evropski Komitet za probleme kriminala (CDPC) Saveta Evrope će biti obaveštavan o primeni Konvencije.
2. Sa tim ciljem, svaka država potpisnica će proslediti Generalnom sekretaru Saveta Evrope sve relevantne informacije o svojim zakonskim ili regulatornim odredbama u vezi sa pitanjima koja su obuhvaćena Konvencijom.

Deo III – Završne odredbe

Član 14.

Konvenciju će moći da potpisuju države članice Saveta Evrope. Ona treba da bude ratifikovana, prihvaćena ili odobrena. Instrumenti za ratifikaciju, prihvatanje ili odobrenje će biti deponovani kod Generalnog sekretara Saveta Evrope.

Član 15.

1. Ova konvencija će stupiti na snagu prvog dana sledećeg meseca nakon isteka tromesečnog perioda od dana kada se tri države članice Saveta Evrope izjasne da prihvataju obaveze iz ove Konvencije u skladu sa odredbama člana 14.
2. U pogledu bilo koje države članice koja se naknadno izjasni da prihvata obaveze iz ove konvencije, ona će stupiti na snagu prvog dana sledećeg meseca nakon isteka tromesečnog perioda od dana deponovanja instrumenta za ratifikaciju, prihvatanje ili odobrenje.

Član 16.

1. Nakon stupanja ove konvencije na snagu, Komitet ministara Saveta Evrope može pozvati bilo koju državu, koja nije članica Saveta Evrope, da pristupi ovoj konvenciji na osnovu odluke donete većinom glasova predviđenom u članu 20. Statuta Saveta Evrope i jednoglasne odluke predstavnika država potpisnica sa članstvom u Komitetu.
2. U pogledu bilo koje države koja pristupa Konvenciji, ona će stupiti na snagu prvog dana sledećeg meseca nakon isteka tromesečnog perioda od dana deponovanja instrumenta za pristupanje kod Generalnog sekretara Saveta Evrope.

Član 17.

1. Svaka država može, u trenutku potpisivanja ili prilikom deponovanja svog instrumenta ratifikacije, prihvatanja, odobrenja ili pristupanja, navesti teritoriju ili teritorije na koje će se ova konvencija primenjivati.
2. Svaka država može, u bilo kom trenutku nakon toga, putem deklaracije upućene Generalnom sekretaru Saveta Evrope, proširiti primenu ove konvencije na bilo koju drugu teritoriju navedenu u deklaraciji. U pogledu takve teritorije, Konvencija će stupiti na snagu prvog dana sledećeg meseca nakon isteka tromesečnog perioda od dana kada Generalni sekretar primi takvu deklaraciju.
3. Svaka deklaracija doneta u skladu sa odredbama prethodna dva paragrafa može, u pogledu bilo koje teritorije koja je u njoj navedena, biti povučena putem obaveštenja upućenog Generalnom sekretaru. Povlačenje deklaracije će stupiti na snagu prvog dana sledećeg meseca nakon isteka šestomesečnog perioda od dana kada Generalni sekretar primi takvo obaveštenje.

Član 18.

1. Svaka država može, u trenutku potpisivanja ili prilikom deponovanja svog instrumenta ratifikacije, prihvatanja, odobrenja ili pristupanja, iskoristiti mogućnost da izrazi jednu ili više rezervi.
2. Svaka država potpisnica, koja je izrazila određenu rezervu na osnovu prethodnog paragrafa, može je delimično ili u potpunosti povući putem obaveštenja upućenog Generalnom sekretaru Saveta Evrope. Povlačenje će stupiti na snagu istog dana kada Generalni sekretar primi takvo obaveštenje.
3. Država potpisnica, koja je izrazila određenu rezervu u vezi sa nekom odredbom ove konvencije, neće imati pravo da zahteva primenu te odredbe od bilo koje druge države potpisnice; međutim, ukoliko je njena rezerva delimična ili uslovna, ona može zahtevati primenu te odredbe u meri u kojoj je sama prihvatila.

Član 19.

1. Svaka država potpisnica se može, u bilo kom trenutku, povući iz ove konvencije putem obaveštenja upućenog Generalnom sekretaru Saveta Evrope.
2. Takvo povlačenje će stupiti na snagu prvog dana sledećeg meseca nakon isteka šestomesečnog perioda od dana kada Generalni sekretar primi takvo obaveštenje.

Član 20.

Generalni sekretar Saveta Evrope će obavestiti države članice Saveta Evrope i svaku državu koja je pristupila ovoj konvenciji o:

- A svakom potpisivanju;
- B deponovanju bilo kog instrumenta ratifikacije, prihvatanja, odobrenja ili pristupanja;
- C svakom datumu stupanja ove konvencije na snagu u skladu sa članovima 15, 16 i 17;
- D svakom drugom aktu, obaveštenju ili saopštenju u vezi sa ovom konvencijom.

Ovu konvenciju su potvrdila i potpisala dolenađena lica, propisno ovlašćena u tu svrhu.

Obavljeno u Strazburu, 24. novembra 1983. godine, u podjednako autentičnim verzijama na engleskom i francuskom jeziku, na objedinjenom primerku koji će biti deponovan u arhivama Saveta Evrope. Generalni sekretar Saveta Evrope će dostaviti overene primerke svakoj od država članica Saveta Evrope i svakoj državi koja je pozvana da pristupi ovoj konvenciji.

Sadržaj

I Uvod	3
II Reparacije na osnovu sudskih odluka	3
1. Pravni osnov ostvarivanja prava na reparacije sudskim putem	4
2. Karakteristike sudskih postupaka za ostvarivanje materijalnih reparacija	5
2.1. Teret dokazivanja	5
2.2. Tumačenje odredaba o zastarelosti na štetu žrtava	6
2.3. Odnos državnih organa prema žrtvama	8
2.3.1. Neprimereno ponašanje sudija	8
2.3.2. Nepriznavanje žrtava od strane Republičkog javnog pravobranilaštva	9
2.4. Visina obeštećenja	10
2.5. Dugo trajanje sudskih postupaka	10
2.6. Strah od pokretanja sudskih postupaka	11
III Predmeti u kojima je FHP zastupao žrtve	11
1. Slučaj Logori Šljivovica i Mitrovo Polje	11
1.1. Hapšenje izbeglica i odvođenje u logore	11
1.2. Tretman zarobljenika u logorima	12
2.1.1. Slučaj Enesa Bogilovića i Mušana Džeba	15
2.1.2. Ostali predmeti u kojima FHP zastupa zarobljenike Šljivovice i Mitrovog Polja	19
2.2. Nezakoniti pritvor i tortura nad kosovskim Albancima	20
2.2.1. Slučaj Ekrema Nebihua i Sylejmana Bajgore	21
2.2.2. Ostali slučajevi u kojima FHP zastupa kosovske Albance, žrtve nezakonitog pritvora i torture u zatvorima u Srbiji	26
2.3. Tortura nad Bošnjacima u Sandžaku u periodu 1992-1996	28
2.3.1. Slučaj Fehrata Suljića	28
2.3.2. Ostali predmeti u kojima FHP zastupa Bošnjake-žrtve torture u Sandžaku	33
2.4. Zločini nad Bošnjacima u selu Kukurovići (opština Priboj)	34
2.4.1. Slučaj Mušan Husović	35
2.4.2. Drugi predmeti u kojima FHP zastupa žrtve zločina u selu Kukurovići	37
2.5. Slučaj Ratni zločin nad albanskim civilima u Podujevu/Podujevë	38
2.6. Slučaj Sjeverin	42
2.7. Prinudna mobilizacija izbeglica iz Hrvatske i BiH	47
2.7.1. Slučaj Dušana Stanića i drugih	48
IV Zaključci	53

Anex I	55
Izveštaj Komesara Tomasa Hamarberga, komesara Saveta Evrope za ljudska prava (nakon posete Srbiji 12. do 15. juna 2011)	
Anex II	95
Zaključne primedbe Komiteta za ljudska prava o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima	
Anex III	105
Zaključne primedbe Komiteta UN za sprečavanje torture o primeni Konvencije o sprečavanju torture i ostalih oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnavanja	
Anex IV.....	119
Evropska konvencija o naknadi stete zrtvama nasilnih krivičnih dela	

Materijalne reparacije za povrede ljudskih prava u prošlosti

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Nataša Kandić

Grafičko oblikovanje:

Dejana i Todor Cvetković

Štampa:

Publikum

Tiraž:

300 primeraka

Beograd, decembar 2011.

ISBN 978-86-7932-044-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.384(497.11)

341.231.14-058.64(497.11)

MATERIJALNE reparacije za povrede
ljudskih prava u prošlosti : praksa sudova u
Republici Srbiji / [urednik Nataša Kandić]. -
Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2011
(Beograd : Publikum). - 127 str. ; 21 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 978-86-7932-044-5

a) Репарације б) Права човека - Кршење
c) Права човека - Заштита - Србија
COBISS.SR-ID 188206348

An aerial, top-down view of a diverse group of people standing on a bright white surface. The people are scattered across the frame, with some clustered together and others isolated. Each person casts a long, dark shadow to their right, indicating a low sun position. The overall scene is minimalist and emphasizes human diversity and community.

www.hlc-rdc.org